

rijksuniversiteit
groningen

faculteit ruimtelijke
wetenschappen

De invloed van cultuurhistorische waarden van nationale landschappen op de plaatsidentiteit van bewoners

Case study: Noordelijke Friese Wouden

Naam: Eelke van der Veen

Studentnummer: s2013142

Begeleider: Gijs van Campenhout

Datum: 17-06-2013

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over de cultuurhistorische waarden van nationale landschappen. Eerder onderzoek naar deze gebieden richt zich voornamelijk op de waardering van de fysieke kenmerken van het landschap. Een landschap houdt echter veel meer in. Het gaat ook om de ervaringen en beelden die mensen bij een landschap hebben en de invloed hiervan op de binding en identiteit met een gebied. Dit onderzoek heeft als doel om te onderzoeken wat de invloed is van cultuurhistorische waarden van nationale landschappen op de plaatsidentiteit van bewoners van deze landschappen. De hoofdvraag die hierbij hoort luidt als volgt: In hoeverre beïnvloeden cultuurhistorische waarden van nationale landschappen de plaatsidentiteit van bewoners van deze landschappen?

De case study voor dit onderzoek is het Nationaal Landschap de Noordelijke Friese Wouden (NFW). Als onderzoeksmethode is ervoor gekozen om semigestructureerde interviews te gebruiken. In totaal zijn er vijf mensen voor dit onderzoek geïnterviewd. Alle interviews hebben plaatsgevonden in één dorp binnen de NFW, namelijk Damwoude. Er is gekozen voor Damwoude omdat zich in dit gedeelte van de NFW bijna uitsluitend elzensingels bevinden, die zeer kenmerkend zijn voor het landschap. Op deze manier kan worden gekeken naar mogelijke verschillen in het belang van elzensingels en het overige landschap voor de plaatsidentiteit van bewoners.

Het onderzoek laat zien dat de geïnterviewde bewoners het landschap van de NFW uniek vinden en er daarom trots op zijn. Vernielingen van het landschap hebben er echter voor gezorgd dat deze gevoelens zijn aangetast, en de instandhouding van het huidige landschap wordt als belangrijk ervaren. Een voorname factor hierin is de persoonlijke historie van de inwoners die af te lezen is in het landschap. Het onderzoek maakt duidelijk dat de cultuurhistorische waarden van nationale landschappen niet een uitsluitende rol spelen voor de plaatsidentiteit van de bewoners, maar toch zonder meer een aanzienlijke bijdrage leveren.

Kernwoorden: landschap, plaatsidentiteit, cultuurhistorisch, Noordelijke Friese Wouden

Foto voorpagina: weiland in Damwoude met op de achtergrond enkele elzensingels (Bron: Eelke van der Veen, 2013).

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	1
Hoofdstuk 1: Inleiding	3
1.1 Aanleiding.....	3
1.2 Probleemstelling.....	3
1.3 Opbouw van de thesis	4
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	5
2.1 Plaatsidentiteit	5
2.2 Cultuurlandschap en cultuurhistorie.....	7
2.3 Conceptueel model	8
Hoofdstuk 3: Methodologie	9
3.1 Case study.....	9
3.2 Onderzoeksmethode.....	9
3.3 Respondenten	10
3.4 Ethiek.....	12
Hoofdstuk 4: Resultaten.....	13
4.1 Onderscheidend vermogen	14
4.2 Continuïteit.....	16
4.3 Zelfrespect.....	19
Hoofdstuk 5: Conclusie.....	21
5.1 Aanbevelingen.....	22
Literatuurlijst	23
Bijlage 1: Interviewgide	25
Bijlage 2: Interviewtranscripten	28

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding

Het Rijk heeft in de Nota Ruimte twintig landschappen aangewezen als Nationaal Landschap. Deze gebieden beschikken over internationaal unieke kwaliteiten en zijn ook op nationaal niveau van bijzondere waarde. De kernkwaliteiten zullen versterkt moeten worden en er mag geen verrommeling optreden (VROM et al., 2006, in Stobbelaar & Kuijper, 2007). Het gaat hierbij onder meer om de cultuurhistorische waarden van nationale landschappen.

Onderzoek naar nationale landschappen in Nederland richt zich voornamelijk op de waardering van de fysieke aspecten van het landschap (Stobbelaar en Hendriks, 2006). Een landschap houdt echter veel meer in: het bevat ook associaties, herinneringen en symbolische interpretaties – ofwel representaties – die mensen er bij hebben. Deze diepere betekenissen van een landschap zijn van belang om te bepalen waarom een persoon zich verbonden voelt met een bepaald gebied: *“De persoonlijke betekenis van een landschap ligt in de associaties en herinneringen die verbonden zijn aan plekken”* (Stobbelaar & Hendriks 2006, p.10). Onderzoek naar de diepere betekenissen van landschappen kan daarom inzicht bieden in de redenen waarom mensen het belangrijk vinden dat cultuurhistorische waarden van landschappen behouden blijven. Hoe komt het dat ingrijpende veranderingen in (nationale) landschappen, zoals de aanleg van een nieuwe snelweg, voor zoveel weerstand zorgen? Dit is bijvoorbeeld het geval geweest bij de geplande aanleg van de autosnelweg A3 door het nationale landschap Het Groene Hart. In hoeverre zijn de diepere betekenissen van cultuurhistorische waarden van (nationale) landschappen bij dergelijke veranderingen van invloed?

De diepere betekenissen van een landschap of gebied worden door Stobbelaar en Hendriks (2006) aangeduid met de term persoonlijk-existentiële identiteit. In de Engelse literatuur heet deze term vaak ‘place-identity’ (plaatsidentiteit). In dit onderzoek ligt de nadruk daarom op het belang van cultuurhistorische waarden van nationale landschappen voor de plaatsidentiteit van bewoners van deze landschappen.

1.2 Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken wat de invloed is van de cultuurhistorische waarden van nationale landschappen op de plaatsidentiteit van bewoners van deze landschappen. Hier hoort de volgende hoofdvraag bij:

In hoeverre beïnvloeden cultuurhistorische waarden van nationale landschappen de plaatsidentiteit van bewoners van deze landschappen?

Bij de hoofdvraag horen de volgende deelvragen:

- *In hoeverre heeft het onderscheidend vermogen van een cultuurhistorisch landschap invloed op de plaatsidentiteit van de bewoners?*
- *In hoeverre heeft een cultuurhistorisch landschap invloed op de continuïteit van de plaatsidentiteit van bewoners?*
- *In hoeverre heeft een cultuurhistorisch landschap invloed op het zelfrespect van de bewoners?*

1.3 Opbouw van de thesis

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op het theoretisch kader. De concepten plaatsidentiteit, cultuurlandschap en cultuurhistorie worden hier bediscussieerd en met elkaar verbonden in een conceptueel model. Hoofdstuk 3 gaat in op de methodologie. Hier wordt de case study van dit onderzoek geïntroduceerd, de keuze voor de onderzoeksmethode uitgelegd, en wordt ingegaan op de interviewvragen, de respondenten, en de ethische kwesties van het onderzoek. In hoofdstuk 4 worden de resultaten besproken. Hier wordt de verzamelde data geanalyseerd en bediscussieerd aan de hand van de theorie. Hoofdstuk 5 gaat over de conclusies van het onderzoek, waarbij er antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvragen en kort aanbevelingen worden gegeven voor verder onderzoek. Ten slotte bevinden zich in de bijlagen de interviewgide en de interviewtranscripten.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

In dit theoretisch kader wordt ingegaan op de theorieën en concepten die van belang zijn voor dit onderzoek. Allereerst wordt het concept plaatsidentiteit behandeld. Vervolgens worden de begrippen cultuurlandschap en cultuurhistorie bediscussieerd. Tot slot worden de relaties tussen de genoemde concepten in een conceptueel model weergegeven.

2.1 Plaatsidentiteit

Een landschap kan op verschillende manieren worden bekeken. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen oppervlakkige en diepgaande vormen van landschapsperceptie (Hendriks & Stobbelaar, 2003; Stobbelaar & Hendriks, 2006, in Stobbelaar & Kuijper 2007). Oppervlakkige perceptie heeft betrekking op de fysieke kenmerken van het landschap. Diepgaande perceptie gaat daarnaast ook in op de associaties, herinneringen en symbolische interpretaties van het landschap (Stobbelaar & Kuijper, 2007). Stobbelaar en Hendriks (2006) duiden deze diepgaandere vormen van landschapsperceptie aan met het begrip persoonlijk-existentiële identiteit. Persoonlijk-existentiële identiteit omvat de *“associaties, herinneringen en symbolische betekenissen die verbonden zijn aan plekken in het landschap, die de persoonlijke leefwereld vullen en het ik-gevoel bevestigen”* (Stobbelaar & Hendriks 2006, p.7). Stobbelaar en Hendriks (2006) geven aan dat deze term in de Engelse literatuur vaak als ‘place-identity’ – ofwel plaatsidentiteit – wordt gebruikt.

In de literatuur overlapt de term ‘plaatsidentiteit’ grotendeels met de term ‘plaatsbinding’. Vanclay (2008) beschrijft dat plaatsbinding gaat om de gevoelens die een individu heeft met diens lokale omgeving en/of gemeenschap. Hij geeft hierbij aan dat voor hem plaatsbinding vrijwel hetzelfde is als plaatsidentiteit, wat wellicht meer te maken heeft met dat de identiteit van een persoon verworven is in de lokale plaats (Vanclay, 2008). Alhoewel de termen dus in elkaars verlengde liggen, wordt in dit onderzoek de term plaatsidentiteit gebruikt, vanwege het samenvallen met de term persoonlijk-existentiële identiteit.

Proshansky et al. (1983, p.59) beschrijven dat plaatsidentiteit een onderdeel is van de zelfidentiteit en bestaat uit cognities over de fysieke omgeving van een persoon; *“Deze cognities representeren herinneringen, ideeën, gevoelens, attitudes, waarden, voorkeuren, betekenissen en opvattingen over gedrag en ervaring met betrekking tot de verscheidenheid en complexiteit van fysieke plaatsen die het dagelijkse bestaan van mensen definiëren.”* Centraal in deze cognities staat het verleden van een persoon in een omgeving (Proshansky et al., 1983). Morley en Robins (1995, in Kruize, 2012) geven eveneens aan dat de waarde die mensen aan een gebied toekennen vooral te maken heeft met herinneringen uit het verleden aan dit gebied.

Stobbelaar en Hendriks (2006) geven verder aan dat de identiteit van mensen continu herbevestigd moet worden – en voortdurend verandert – door interactie met de fysieke en sociale omgeving. Ze beschrijven vervolgens vier aspecten van plaatsidentiteit die bij deze interactie van belang zijn. Deze aspecten zijn afkomstig uit het identiteitsmodel van Breakwell (1986, in Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Dit model wordt in de literatuur vaak gebruikt om plaatsidentiteit te beschrijven, en wordt daarom ook in dit onderzoek toegepast. In het model worden de volgende vier aspecten onderscheiden (Twigger-Ross & Uzzell 1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006, p.10-11):

1. *Onderscheidend vermogen*. Een plaats geeft een persoon de kans zich te onderscheiden van anderen, bijvoorbeeld: ik kom uit Amsterdam of ik kom uit de Friese Wouden. Hiermee geeft een persoon aan een bepaalde relatie/binding met een gebied te hebben die anderen niet hebben. Plaats werkt op deze wijze net zoals een sociale categorie: plekidentificatie staat hier synoniem aan sociale identificatie. Het gaat bij dit aspect om de eigenheid (van bijvoorbeeld cultuur-historische waarden) van een gebied.
2. *Continuïteit*. De fysieke omgeving biedt vastigheid om de persoonlijke geschiedenis aan af te lezen. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen plaatsgerelateerde en congruente continuïteit. Plaatsgerelateerde continuïteit verwijst naar specifieke plaatsen met een emotionele betekenis voor een persoon die ervoor zorgen dat diens historie onderhouden wordt. Congruente continuïteit refereert naar karakteristieken van plaatsen die algemeen en overdraagbaar zijn van de ene naar de andere plaats. Dit aspect heeft te maken met de historie of geschiedenis van een gebied en de persoonlijke geschiedenis daarin.
3. *Zelfrespect*. Zelfrespect of eigenwaarde verwijst naar de positieve evaluatie van een persoon of de groep waarmee diegene zich identificeert. Het aspect is verbonden met gevoelens over persoonlijke en sociale waarden. *“Het betekent dat iemand kan zeggen: ik ben een Woudboer en daar ben ik trots op”* (Stobbelaar & Hendriks 2006, p.11). Het aspect gaat om de gevoelens, (bijvoorbeeld trots of schaamte) die de verbondenheid met een gebied bij een mens oproepen.
4. *Zelfredzaamheid*. Gevoelens van zelfredzaamheid hebben betrekking op de mate waarin een gebied de persoonlijke levensstijl tegemoetkomt, of tenminste niet belemmerd. Het gaat hierbij om de functie of het gebruik van het gebied.

Plaatsidentiteit en de vier aspecten uit het model zijn onder meer bruikbaar om te verklaren waarom drastische veranderingen in een gebied voor zoveel weerstand zorgen (Wester-Herber 2004, in Stobbelaar en Hendriks, 2006). Daarnaast zijn het concept en de aspecten bruikbaar om te beschrijven waarom mensen zich verbonden voelen met een gebied en om te kunnen meten welke elementen en factoren daarvoor zorgen (Stobbelaar en Hendriks, 2006).

Op basis van de vier aspecten uit het model wordt in dit onderzoek de volgende definitie van plaatsidentiteit gehanteerd: *“Plaats is een manier om zich te onderscheiden van anderen, een gevoel*

van continuïteit te behouden, positieve zelfwaardering op te bouwen, en een gevoel van zelfredzaamheid te creëren” (Twigger-Ross & Uzzell 1996, in Lewicka 2008, p.210). Hierbij speelt het concept erfgoed vaak een belangrijke rol, zo wordt erfgoed bijvoorbeeld door El Bouayadi (2011) gezien als een plaatsgebonden ‘markering’ van identiteit. Ashworth (2007) geeft daarnaast aan dat erfgoed een belangrijk middel is voor samenlevingen in de vorming van (plaats)identiteiten.

In dit onderzoek worden de eerste drie aspecten uit het model van Breakwell (1986, in Twigger-Ross & Uzzell, 1996) als meest relevant geacht om de hoofdvraag te beantwoorden.

2.2 Cultuurlandschap en cultuurhistorie

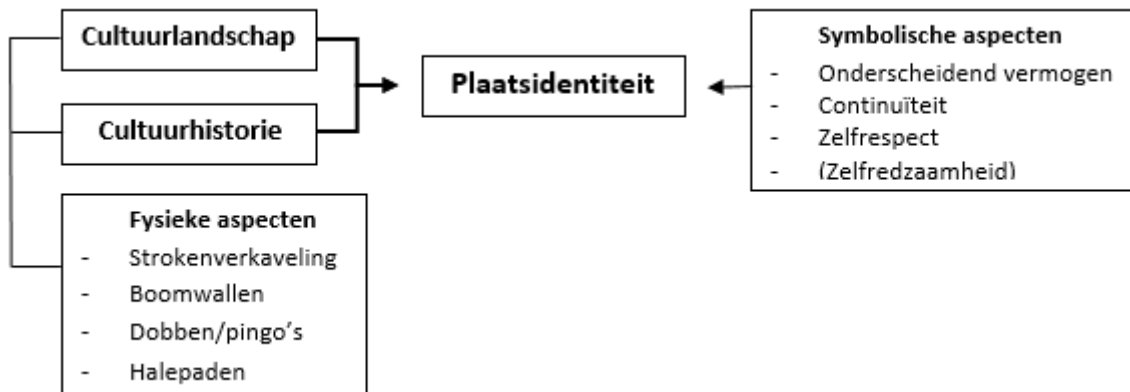
Er kan onderscheid gemaakt worden tussen natuurlijke en culturele landschappen (Knox & Marston, 2010). In dit onderzoek wordt gekeken naar het culturele landschap. Solymosi (2011, p.8) geeft aan dat culturele landschappen traditioneel gedefinieerd worden als *“een oppervlak dat beïnvloed is door menselijke activiteiten en in zekere zin zichtbaar is”*. De interactie tussen het landschap en de mens wordt ook benadrukt in de definitie van Knox en Marston (2010, p.486): *“Een karakteristiek en tastbaar resultaat van de complexe interacties tussen een groep mensen en een natuurlijke omgeving.”*

In het culturele landschap is veel cultuurhistorie terug te vinden: *“de ruimte waarin we leven bergt een schat aan cultuurhistorische informatie in zich over de wording van deze creatie”* (Nota Belvédère 1999, p.6). Cultuurhistorie kan worden omschreven als *“de sporen, objecten en patronen/structuren die zichtbaar of niet zichtbaar, onderdeel uitmaken van de leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling”* (Nota Belvédère 1999, p.10). Het kan hierbij gaan om kleinschalige elementen zoals molens in een weidelandschap, grootschalige elementen zoals polders, en fysiek minder direct herkenbare elementen zoals archeologische informatie (Nota Belvédère, 1999).

Cultuurhistorie is van belang voor de plaatsidentiteit van mensen. In de nota Belvédère wordt cultuurhistorie bijvoorbeeld geassocieerd met de betekenis en identiteit die bewoners aan een gebied toeschrijven (Heesen, 2009). *“Cultuurhistorische kwaliteiten verschaffen bewoners van een dorp, stad, streek of land een gevoel van eigenheid. De Raad voor het Landelijk Gebied zegt hierover dat de persoonlijke betekenis die mensen aan hun omgeving toekennen essentieel is voor de identiteit van die omgeving. Daardoor krijgt de verscheidenheid in ons land een extra dimensie en tegelijkertijd zorgt dat voor betrokkenheid van mensen bij hun omgeving”* (Nota Belvédère 1999, p.10-11). Ashworth (2007) geeft daarnaast aan dat erfgoed (waar cultuurhistorie onderdeel van uitmaakt) wellicht het belangrijkste instrument is in de vorming van plaatsidentiteiten voor samenlevingen.

2.3 Conceptueel model

De cultuurhistorische waarden/aspecten die in dit onderzoek centraal staan zijn strokenverkavelingen, boomwallen (houtwallen en elzensingels), dobben en pingo's en halepaden (oude zandpaden). Het conceptueel model in figuur 2.1 laat zien dat deze fysieke aspecten van een landschap deel uitmaken van het cultuurlandschap en de cultuurhistorie. Daarnaast worden de vier (symbolische) aspecten die plaatsidentiteit beïnvloeden in het model weergegeven.

Figuur 2.1: Conceptueel model

Hoofdstuk 3: Methodologie

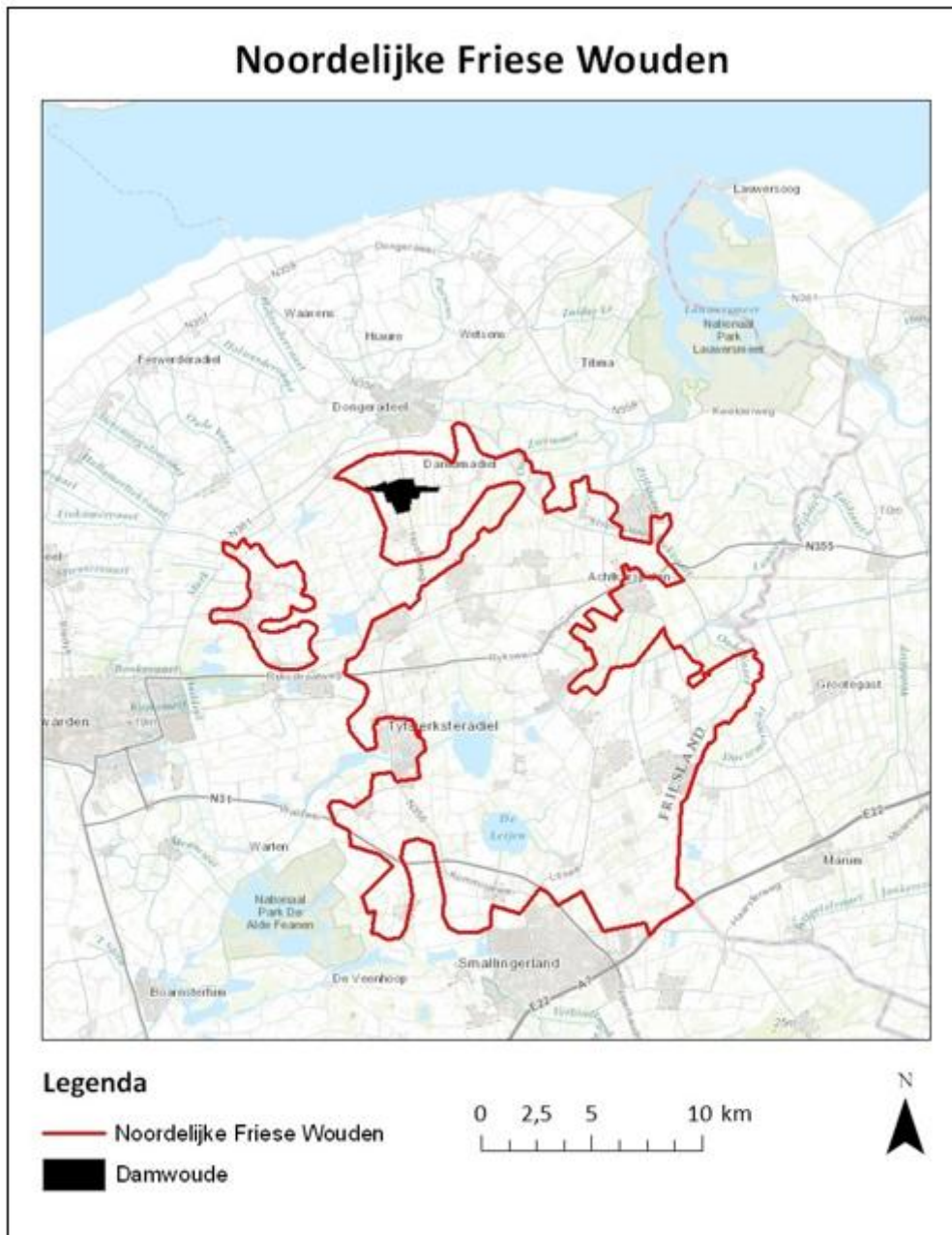
3.1 Case study

Als case study voor dit onderzoek is ervoor gekozen om onderzoek te doen naar het Nationaal Landschap de Noordelijke Friese Wouden (NFW). Dit gebied ligt in het noordoostelijke gedeelte van de provincie Friesland (zie figuur 3.1) en bestaat uit de vijf gemeenten Achtkarspelen, Dantumadeel, Kollumerland, Smallingerland en Tytsjerksteradiel (Roelsma et al., 2008). Het cultuurhistorisch landschap van de NFW wordt gekenmerkt door een sterke opstreckende verkaveling met houtwallen en elzensingels op de perceelgrenzen, een grote mate van kleinschaligheid, en reliëf in de vorm van pingoruïnes en dobben. De houtwallengebieden zijn de best behouden houtwallengebieden van noordwest Europa (Dijkstra et al., 2003, in Stobbelaar & Kuijper, 2007). De NFW is gekozen omdat de onderzoeker in dit gebied woont en daarom het meest geïnteresseerd is in dit Nationaal Landschap.

3.2 Onderzoeksmethode

Dunn (2010) geeft aan dat het houden van interviews een uitstekende methode is om informatie te verkrijgen over de ervaringen van mensen. Kvale (1996, in Hemming, 2008) geeft ook aan dat met een interview gepoogd wordt om de wereld te begrijpen vanuit het standpunt van een bepaald persoon, om zo de betekenissen van de ervaringen van mensen te verklaren. Aangezien dit onderzoek ook op bepaalde ervaringen (representaties) van mensen ingaat, is ervoor gekozen om data te verzamelen aan de hand van interviews. Er is hierbij gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Er is gekozen voor semigestructureerde interviews omdat de vragen die hierbij horen inhoudsgericht zijn en betrekking hebben op onderwerpen die door de onderzoeker als relevant worden gezien voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Dit is minder het geval bij bijvoorbeeld ongestructureerde interviews, waar de focus meer ligt op de informant zelf. Verder wordt bij semigestructureerde interviews gebruik gemaakt van vooraf opgestelde thema's in plaats van helemaal van te voren opgestelde vragen. Hierdoor kan tijdens een interview gemakkelijker worden ingesprongen op uitspraken van respondenten. Er is daarom in semigestructureerde interviews enige vrijheid/ flexibiliteit met betrekking tot het stellen en beantwoorden van de vragen. Dit in tegenstelling tot gestructureerde interviews (Dunn, 2010).

De interviews beginnen altijd met een inleidende vraag over de associaties van de respondenten met betrekking tot het landschap van de Noordelijke Friese Wouden (NFW). De overige interviewvragen zijn gebaseerd op de aspecten 'onderscheidend vermogen', 'continuïteit' en 'zelfrespect' uit het model van Breakwell (1986, in Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Deze aspecten dienen als thema's voor de interviewvragen. Per aspect worden twee of drie kernvragen en enkele subvragen gesteld.

Figuur 3.1: Locatie Noordelijke Friese Wouden in noordoost Friesland. Het dorp Damwoude is op de kaart aangegeven omdat de respondenten uit het onderzoek hier vandaan komen.

3.3 Respondenten

Tabel 3.1 laat zien dat er voor dit onderzoek vijf mensen zijn geïnterviewd, één vrouw en vier mannen. Er is gekozen om mensen te interviewen die al geruime tijd in het gebied van de NFW wonen, omdat het verleden van een persoon in een gebied centraal staat bij het concept plaatsidentiteit (Proshansky et al., 1983). Voor dit onderzoek is er gekozen om respondenten te verwerven die minimaal 25 jaar in het gebied van de NFW wonen. Zoals te zien is in de tabel wonen alle geïnterviewde respondenten minstens 41 jaar in het gebied van de NFW.

Naam:	Geslacht:	Leeftijd:	Jaren woonachtig in NFW:
Respondent 1	Man	63	41
Respondent 2	Man	51	51
Respondent 3	Vrouw	52	52
Respondent 4	Man	65	61
Respondent 5	Man	57	57

Tabel 3.1: Kenmerken geïnterviewde respondenten

Een zeer belangrijk punt wat genoemd moet worden is dat alle respondenten uit het dorp Damwoude afkomstig zijn (zie figuur 3.1 voor locatie Damwoude binnen de NFW). Hier is voor gekozen omdat zich in dit gedeelte van de NFW bijna uitsluitend elzensingels bevinden, die uiterst kenmerkend zijn voor dit landschap (zie figuur 3.2). In dit kader is het interessant om te kijken wat het belang van de elzensingels en het belang van het overige landschap van de NFW is voor de plaatsidentiteit van de bewoners. Er is hierbij gekozen om de interviews niet in het landschap in en rondom Damwoude zelf af te nemen, omdat in dat geval de focus mogelijk alleen op dit gebied zou kunnen komen te liggen en niet op het overige landschap van de NFW. De interviews zijn in plaats hiervan bij de respondenten thuis afgenomen. Er is gekozen om de interviews op de gehele NFW te richten vanwege interesse in de invloed van een gehele streek op de identiteit van de bewoners.

Figuur 3.2: Elzensingel in het buitengebied van Damwoude (Bron: Eelke van der Veen, 2013).

3.4 Ethiek

Bij ieder interview werd allereerst aan de respondenten de vraag gesteld of ze het erg vonden dat het gesprek opgenomen zou worden. De respondenten gaven allen aan hier geen problemen mee te hebben. Daarnaast werd aan alle respondenten duidelijk gemaakt wat er met de informatie uit de interviews zou worden gedaan, dat ze anoniem zouden blijven en dat ze te allen tijden het gesprek mochten beëindigen.

Wat betreft de integriteit van het onderzoek is het wellicht een voordeel geweest dat de onderzoeker uit dezelfde omgeving als de respondenten komt en dat hij de Friese taal spreekt. Alle respondenten prefereerden namelijk om in het Fries geïnterviewd te worden. Mede hierdoor werd het gevoel verkregen dat de respondenten zeer openhartig waren. Desondanks is de kans altijd aanwezig dat de onderzoeker de respondenten foutief interpreteert (O'Leary, 2010). Om deze reden is getracht tijdens de interviews zo veel mogelijk suggestiviteit in de vragen te voorkomen.

De resultaten van dit onderzoek worden gepresenteerd en geanalyseerd aan de hand van het identiteitsmodel van Breakwell (1986, in Twigger-Ross & Uzzell, 1996). De interviewtranscripten zijn ook gecodeerd aan de hand van dit model. Ter illustratie en versterking van mijn argument wordt in de resultaten van dit onderzoek gebruik gemaakt van een aantal waardevolle quotes uit de verschillende interviews. Om anonimiteit te garanderen worden de respondenten aangeduid met een nummer, bijvoorbeeld 'Respondent 1' (zoals ook in tabel 3.1 is gedaan).

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit gedeelte worden de belangrijkste resultaten uit het onderzoek geanalyseerd aan de hand van de drie gebruikte aspecten uit het identiteitsmodel van Breakwell (1986, in Twigger-Ross & Uzzell, 1996).

Allereerst wordt er gekeken naar de vraag over de associaties van de respondenten met betrekking tot het landschap van de Noordelijke Friese Wouden (NFW). Stobbelaar en Hendriks (2006) geven aan dat de plaatsidentiteit van een persoon onder meer wordt bepaald door associaties die zijn verbonden aan plekken in het landschap. Respondent 3 antwoordt op de associatievraag het volgende:

“Nou ja, het landschap van de Noordelijke Wouden, dan denk ik toch wel een beetje aan de elzensingels. In ieder geval de singels. He, ik kijk wel om me heen, bijvoorbeeld als je het stukje Damwoude-Broeksterwoude rijdt dan zie je al een heel stukje kaalslag. Maar vroeger was gewoon ieder stukje land omheind met elzensingels, met ook zijn charme.”

Respondent 3 geeft, net als enkele andere respondenten, aan dat ze de NFW associeert met de elzensingels en dat deze aan het verdwijnen zijn, en daarmee de bijbehorende charme. In deze vraag wordt dus al ingegaan op het aspect ‘continuïteit’ uit het model van Breakwell (1986, in Twigger-Ross & Uzzell, 1996) en het belang voor mensen om fysieke kenmerken uit het verleden te willen behouden. Respondent 2 antwoordt op dezelfde vraag:

“Dan denk ik aan elzensingels en coulissen. Niet eens zulke grote kavels, mooi omheind, met de elzensingels er omheen. Dat heeft wel wat, dat is wat apart, een beetje uniek in Nederland denk ik. Je ziet het op niet veel plaatsen zoals in de Noordelijke Friese Wouden.”

Respondent 2 associeert net als respondent 3 het gebied van de NFW met de elzensingels. Ze geven aan dat wat voor hun het landschap van de NFW uniek maakt vooral de elzensingels zijn. Deze cultuurhistorische waarden zorgen er op deze manier voor dat de respondenten zich kunnen onderscheiden van anderen. De elzensingels kunnen daarom worden gezien als een bepalende waarde voor de plaatsidentiteit van de respondenten.

4.1 Onderscheidend vermogen

Bij dit aspect wordt gekeken naar de mate waarin de NFW zich volgens de respondenten onderscheidt ten opzichte van andere gebieden en wat het belang hiervan is.

Plaats geeft een persoon de kans om zich te onderscheiden van anderen (Twigger-Ross & Uzzell 1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006). Wat opvalt is dat in alle interviews de respondenten het onderscheid noemen tussen het gebied van de NFW en de ten noorden gelegen kleigebieden (die niet bij het gebied van de NFW horen). Zoals respondenten 3 en 1 aangeven:

“Het mooie van de Borken is bij wijze van spreken dat als je eruit gaat, dan zie je echt het verschil tussen de kleigebieden en de Wouden. [...] Ja, als je naar het noorden kijkt zie je de kleigebieden liggen en naar het zuiden toe nog echt de Wouden. Dus wat dat betreft is dat natuurlijk ook wel heel belangrijk om te blijven houden.” (Respondent 3)

“Ik denk bij het kleigebied, in de zomer valt het nog mee, maar in de winter, man man, ik zou er niet dood gevonden willen worden! En een ander voelt zich hier maar opgesloten. Dat is toch mooi dat je dat soort verschillen blijft houden.” (Respondent 1)

De NFW kenmerkt zich door een compact coulisselandschap, terwijl in het kleigebied de kale open vlakten domineren. Dit verschil werd door alle respondenten genoemd, en uit de hierboven gegeven citaties wordt duidelijk dat dit verschil voor de respondenten van belang is om zich te onderscheiden van anderen. Hier speelt het onderscheidend vermogen van een landschap dus een belangrijke rol voor de plaatsidentiteit van de respondenten. Verder kan een plaats ook werken als een sociale categorie en als sociale identificatie (Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Dit komt terug in de quote van respondent 1, waarbij wordt gewezen op het verschil tussen de mensen uit de NFW en het kleigebied. Respondent 5 gaat hier ook op in:

“Ik zou bijvoorbeeld niet op de kleigronden kunnen wonen. Daar zou ik me voor geen meter thuis voelen. [...] Daar is het mij te kaal, daar moet ik niks van hebben. De mentaliteit van de mensen is ook anders. [...] Wat minder spontaan, wat meer op zichzelf. Ze zijn hier wat meer open, dat is ook wel bekend, op de zandgrond. Dat is gewoon een feit.”

Door te wijzen op de verschillen in mentaliteit gebruikt de respondent plaats als een sociale categorie: plekidentificatie staat hier gelijk aan sociale identificatie. Dit komt overeen met de constatering van Twigger-Ross en Uzzell (1996) dat plekidentificaties door mensen gebruikt worden

om zich te onderscheiden van anderen. Dit kan betekenen dat deze identificaties een belangrijk onderdeel zijn van de plaatsidentiteit van de respondenten.

Het onderscheidend vermogen van een landschap heeft daarnaast betrekking op de eigenheid van een gebied (Stobbelaar & Hendriks, 2006). Een opmerkelijk aspect uit de interviews is dat bijna alle respondenten het landschap van de NFW uniek vinden. Zoals hierboven aangegeven komt dit vooral door de elzensingels. Respondent 5 geeft dit ook aan:

“Nou ik denk dat die elzensingels van de Noordelijke Friese Wouden, dat dat wel uniek is. Ik denk dat je dat nergens zo ziet als dat het hier is. Wat dat betreft is het uniek. [...] Dat maakt het wel een beetje eigen natuurlijk. En dan denk je: wij wonen hier tussen de elzensingels en dat hebben ze ergens anders niet. Maar ja je bent er mee opgegroeid en je weet niet beter, dus zo is het gewoon. Maar het moet wel blijven bestaan, dat vind ik dan wel belangrijk.”

De respondent geeft hier aan dat de uniekheid van de elzensingels belangrijk voor hem is. Dit komt overeen met de uitspraak in de nota Belvédère (1999) dat cultuurhistorische kwaliteiten (of waarden) bewoners van een gebied een gevoel van eigenheid verschaffen. De respondent wijst echter tegelijkertijd op de betrekkelijkheid van het belang van deze kwaliteiten/waarden. Hij is geboren en getogen in het gebied en weet daarom niet beter. De betrekkelijkheid van het belang van een landschap voor de plaatsidentiteit van de respondenten kwam ook meerdere keren ter sprake:

“Kijk, dat is nooit alleen zo vanwege het gebied. Dat is omdat je hier mensen kent, dat je kinderen hier in de buurt wonen, dat soort dingen spelen dan allemaal een rol.” (Respondent 1)

“Uhm, is het landschap een reden om hier te wonen? Eigenlijk niet, ik denk dat het ook wel een beetje de economische omstandigheden zijn. En, de familie denk ik ook. Het landschap is niet echt een reden om hier te wonen. Het zou wel een reden zijn om hier over na te denken. [...] Dat heeft dan misschien ook weer met een stukje nostalgie te maken.” (Respondent 3)

Respondent 4 antwoordt op dezelfde vraag:

“Wel mede, maar ook omdat ik hier mijn sociale contacten heb opgebouwd. Ik bedoel nu wonen mijn kinderen in Gorredijk en wij moeten dan regelmatig op de kleinkinderen passen, dan fiets en wandel ik daar veel met hun en dan denk ik: hier is het ook prachtig, ik zou hier best willen wonen.”

Uit het bovenstaande en uit de andere interviews wordt duidelijk dat naast het landschap met name sociale aspecten een belangrijke(re) rol spelen voor de identiteit van de respondenten. Identiteit wordt mede onderhouden door sociale interacties (Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Het landschap speelt echter voor alle respondenten – weliswaar in verschillende mate – een rol van betekenis, wat bijvoorbeeld respondent 3 hierboven ook aangeeft. Zij vertelt dat nostalgische gevoelens (naar het verleden) hierbij van belang zijn. Dit heeft te maken met de continuïteit van het landschap, waar in de volgende paragraaf naar zal worden gekeken.

4.2 Continuïteit

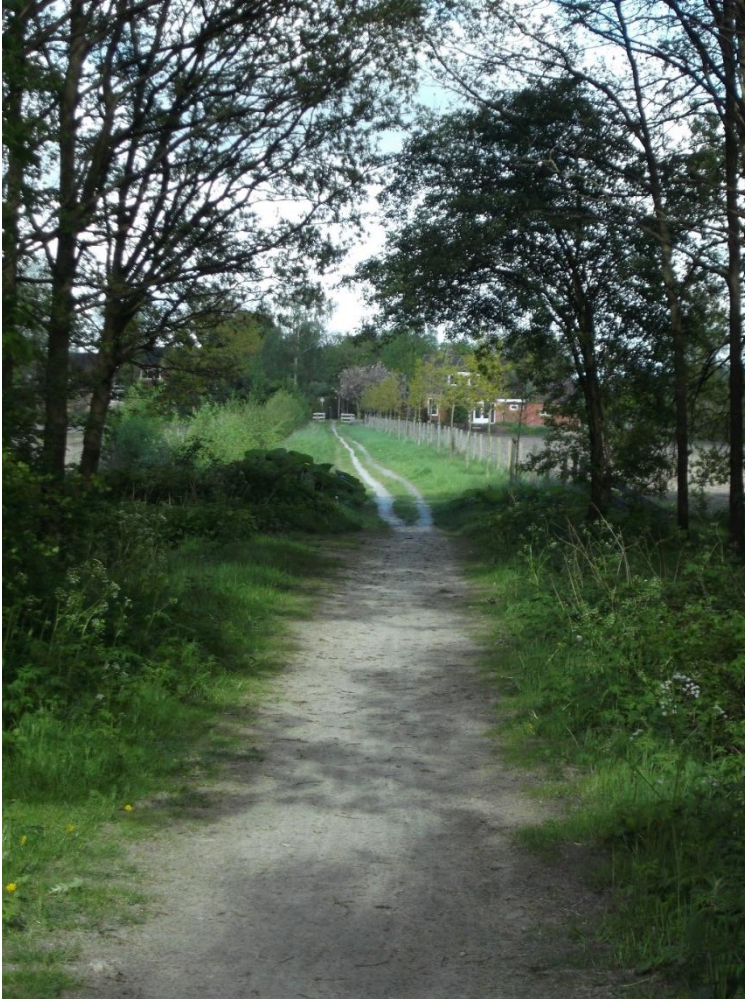
Bij het aspect continuïteit gaat het om de persoonlijke geschiedenis van een persoon in een fysieke omgeving.

Proshansky et al. (1983) geven aan dat het verleden van een persoon centraal staat bij het begrip plaatsidentiteit. Het gaat hierbij onder meer om herinneringen met betrekking tot een landschap (Morley en Robins 1995, in Kruize, 2012). Zo vertelt respondent 4 bijvoorbeeld:

“De boomwallen, die mis ik vooral, he dat ze zoveel boomwallen hebben opgeruimd. Het behaaglijke in de schaduw van de bomen bij de boomwallen langs en al die verbindingspaden waardoor je dus van de ene naar de andere kant kon komen. [...] Toen ik verkering had met mijn vrouw [...] gingen we wel over de halepaden naar elkaar toe. Dan hoefden we eigenlijk alleen maar een paar wegen over te steken en dan konden we altijd lopend naar elkaar toe komen. Die paden wou ik wel herstellen. [...] Dat is een stukje romantiek, dat weet ik wel, maar zonder romantiek is het leven ook niet leuk.”

Doordat alle respondenten al decennia lang in het gebied van de NFW wonen hebben ze veel persoonlijke, emotionele herinneringen met betrekking tot het landschap. Plaatsgerelateerde continuïteit is hierbij een belangrijk begrip (Twigger-Ross & Uzzell 1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006), en bovenstaande quote is hier een duidelijk voorbeeld van. De respondent vertelt over specifieke paden (halepaden, zie figuur 4.1) in het landschap die een emotionele betekenis (romantische herinneringen) voor hem hebben en die hij graag wil behouden. Dit zorgt ervoor dat deze paden een belangrijke invloed op de plaatsidentiteit van de respondent hebben. De herinneringen met betrekking tot het landschap zorgen ervoor dat bij veel respondenten het landschap ook een symbolische betekenis heeft:

“Ja, het landschap staat natuurlijk symbool voor mijn jeugd. Wij speelden daar. [...] Dat is op zichzelf heel leuk en aardig, dat dat ergens symbool voor staat.” (Respondent 3)

Figuur 4.1: Halepad in Damwoude (Bron: Eelke van der Veen, 2013).

Naast plaatsgerelateerde continuïteit is er bij de respondenten tevens sprake van congruente continuïteit. Het gaat hierbij om karakteristieken van plaatsen die algemeen en overdraagbaar zijn van de ene naar de andere plaats (Twigger-Ross & Uzzell 1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006). Respondent 3 geeft bijvoorbeeld aan dat ze haar in Ierland ook wel thuis zou kunnen voelen vanwege de soortgelijke ‘hokjes-structuur’ – in de vorm van stenen muurtjes in plaats van boomwallen – als in de NFW. De meeste respondenten geven echter aan graag in de NFW te willen blijven wonen:

“Ik kan me wel aanpassen, maar ik wil hier niet weg. [...] Ik vind het hier veel te mooi.” (Respondent 2)

Wat betreft het behoud van het landschap geven alle respondenten aan het (zeer) belangrijk te vinden dat het huidige karakter van de NFW behouden blijft, omdat dit het gebied onderscheidt van andere gebieden. Enkele respondenten zetten zich dan ook in voor behoud van het landschap.

“Dat vind ik vreselijk belangrijk. Maar er is maar weinig meer van te redden, en wat er nog van te redden is, daar is men nu ook al mee bezig om dat af te breken. Mijn binding met het eigen landschap wordt er niet groter op, nee absoluut niet.” (Respondent 4)

Net als respondent 4 wijzen de meeste respondenten op de aantasting van het landschappelijke karakter van de NFW, hetzij door de grootschaligere boeren (zie figuur 4.2) of door ontwikkelingen zoals de huidige aanleg van de dubbelbaanse snelweg de Centrale As, die het landschap van de NFW doorsnijdt (De Natuur en Milieufederaties, 2009). Er wordt aangegeven dat veranderingen onvermijdelijk zijn, maar tegelijkertijd wel inpasbaar in het landschap moeten zijn. Voor veel

Figuur 4.2: Aantasting van het landschap: door boomwallen te verwijderen en sloten te dempen vergroten boeren de kavels. Bovenstaande kavel was voorheen verdeeld in vier gescheiden kavels (Bron: Eelke van der Veen, 2013).

respondenten hebben deze veranderingen, zoals ook respondent 4 hierboven beschrijft, een sterke invloed op de binding met het landschap. Daarnaast verteld respondent 4 over de Centrale As onder meer het volgende:

“Jonge als ik er met jou langs loop kan ik wel huilen! [...] Echt waar, dat vind ik zo erg dan denk ik bij mezelf: och wat hebben die mensen weinig respect voor de historie die zich hier gedurende driehonderd jaar heeft ontwikkeld. [...] Ik zie het als een trieste aangelegenheid hoor, dat die Centrale As nu wordt doorgezet. Ik heb er nu vrede mee, maar ik heb er nachten van wakker gelegen.”

4.3 Zelfrespect

Het aspect zelfrespect (of eigenwaarde) gaat in op de gevoelens die de verbondenheid met een gebied bij een persoon oproepen en de invloed hiervan op het beeld wat deze persoon van zichzelf heeft. Het draait hierbij met name om gevoelens van trots en schaamte (Twigger-Ross & Uzzell 1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006).

De respondenten vertellen allemaal trots te zijn op (de cultuurhistorische waarden van) het landschap:

Ja, vind ik wel. Ook omdat het uniek is. He, zoals ik net ook al gezegd heb, het komt eigenlijk nergens op deze manier zo voor, die echte elzensingels niet. (Respondent 5)

Enkele respondenten geven hierbij aan dat de verwoesting van het landschap dit gevoel wel enigszins aantast:

“Ja, ik ben heel trots op het landschap, vooral op het landschap wat we hadden. Op dit moment ben ik daar triest over gestemd. Ik ben er niet zo heel trots meer op, maar dat wil niet zeggen dat ik bij de pakken neer ga zitten. Ik blijf mijn best doen om nog wat te redden en mensen te overtuigen dat alles heel anders is geweest. Alles was vroeger niet beter hoor, dat wil ik daar niet mee beweren. Maar wij hadden wel veel meer natuur, en we hadden veel meer cultuur en we hadden ook veel meer historie, ook veel meer oog voor historie. Dat is er bijna niet meer.” (Respondent 4)

De continuïteit van het landschap is zeer belangrijk voor de respondenten. Dit belang uit zich ook in de gevoelens omtrent het landschap, zoals respondent 4 hierboven duidelijk aangeeft door te stellen dat hij trots is op het landschap van vroeger. Wat betreft gevoelens van schaamte voor bepaalde aspecten of ontwikkelingen in het landschap, vertelt respondent 3 onder meer:

“Het enige waar ik me voor zou schamen is dat ze meer vernielen dan dat ze denken. Maar of ik me daar voor moet schamen of iemand anders, dat weet ik dan niet, haha.”

De respondenten wijzen hierbij opnieuw op de aantasting van het landschap, zoals respondent 3 illustreert. De respondenten geven aan het jammer te vinden dat er steeds minder van de landschappelijke waarden van de NFW overblijft. De aantasting van het landschap heeft daarom een negatieve invloed op de binding van de respondenten met het gebied. De vernielingen zorgen er desondanks niet voor dat de respondenten niet meer genieten van het huidige landschap. Ze geven

aan dat het landschap een positieve invloed op hun heeft, onder meer vanwege de rust en ontspanning:

“Nou ja dat landschap heeft wel een positieve werking op mij ja. Als ik even in de natuur ben dan kan ik echt even ontspannen en echt even genieten, dus dat landschap heeft een rustgevende invloed op mij, maar ook wel een genietende invloed.” (Respondent 4)

Twigger-Ross en Uzzell (1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006) geven aan dat zelfrespect (of eigenwaarde) verwijst naar de positieve evaluatie van een persoon. Zoals respondent 4 hierboven illustreert, heeft het landschap een positieve werking op de eigenwaarde van de respondenten. Mede hierdoor zien ze het landschap ook als een onderdeel van zichzelf:

“Ja. Ik hoor hier bij. Ik hoor hier echt wel bij, dat heb je ook wel aan mij gemerkt denk ik? Ik ben mede een ‘stukje Wouden’, ja toch wel.” (Respondent 4)

“In de loop der tijd is het een onderdeel van je leven geworden, met kievietseieren zoeken, nazorg, bramen zoeken en zo, dus het is wel een onderdeel. [...] Je bent hier gevormd, dat is dus de natuur, de familie, je kent de mensen, je voelt je hier thuis.” (Respondent 5)

Met name vanwege het lange verleden van de respondenten in het gebied van de NFW, wat zoals gezegd van centraal belang is voor de plaatsidentiteit (Proshansky et al., 1983), zien zij het landschap als een onderdeel van zichzelf. Respondent 4 draait het om door te zeggen zichzelf mede als een onderdeel van het landschap, als een ‘stukje Wouden’, te zien. De sociale interacties zijn ook van groot belang voor de identiteit van de respondenten. Desalniettemin speelt het landschap een significante rol en zorgt het er mede voor dat de respondenten zich thuis voelen in het gebied.

Hoofdstuk 5: Conclusie

In dit hoofdstuk zal een antwoord worden gegeven op de drie deelvragen en de hoofdvraag, en worden aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek.

Onderscheidend vermogen

Cultuurhistorische waarden geven bewoners van een gebied een gevoel van eigenheid (Nota Belvédère, 1999). De cultuurhistorische waarden van nationale landschappen, zoals de elzensingels van de Noordelijke Friese Wouden (NFW), maken een landschap uniek en zorgen ervoor dat de bewoners zich kunnen onderscheiden van anderen. Deze unieke waarden zijn daarom belangrijk voor de plaatsidentiteit van bewoners van deze landschappen. Anderzijds wordt identiteit mede onderhouden door sociale interacties (Twigger-Ross & Uzzell, 1996). De sociale contacten van bewoners in nationale landschappen kunnen een belangrijke(re) rol spelen voor de identiteit van deze bewoners. De eigenheid van cultuurhistorische waarden van nationale landschappen heeft daarom geen uitsluitende maar zeker een belangrijke invloed op de plaatsidentiteit van bewoners.

Continuïteit

De geïnterviewde bewoners in dit onderzoek hebben veel persoonlijke (emotionele) herinneringen met betrekking tot het landschap van de NFW. De fysieke omgeving dient hier als aanknopingspunt om de persoonlijke geschiedenis aan af te lezen, zoals ook gesuggereerd werd door Twigger-Ross en Uzzell (1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006). Instandhouding van de overgebleven cultuurhistorische waarden van landschappen kan hierdoor van groot belang zijn voor bewoners. Aantasting van deze waarden heeft dan ook een negatieve invloed op de binding met deze gebieden. Er kan daarom worden geconstateerd dat cultuurhistorische waarden van nationale landschappen een belangrijke rol spelen voor de continuïteit van de plaatsidentiteit van bewoners.

Zelfrespect

Zelfrespect gaat om de gevoelens die de binding met een gebied bij een persoon oproepen (Twigger-Ross & Uzzell 1996, in Stobbelaar & Hendriks, 2006). De unieke cultuurhistorische waarden van nationale landschappen kunnen ervoor zorgen dat bewoners trots op het landschap zijn. Een landschap kan tevens rust en ontspanning bieden en hierdoor een positieve werking op de eigenwaarde van bewoners hebben. Het bovenstaande maakt dat bewoners het cultuurhistorisch landschap vaak als een onderdeel van zichzelf zien. Dit kan betekenen dat de waarde van nationale landschappen voornamelijk ligt in dat een belangrijk gedeelte van de identiteit van de bewoners gevestigd is in deze cultuurhistorische landschappen.

Eindconclusie

De unieke cultuurhistorische waarden van een Nationaal Landschap als de NFW zorgen ervoor dat de bewoners zich kunnen onderscheiden van anderen en trots zijn op het landschap. Daarnaast is het persoonlijke verleden van bewoners vaak af te lezen aan het landschap. Instandhouding van dergelijke landschappen kan daarom zeer belangrijk zijn voor de continuïteit van de plaatsidentiteit van bewoners. Dit kan worden gezien als een reden om cultuurhistorische landschappen te behouden. Deze landschappen kunnen bovendien een positieve invloed op de eigenwaarde hebben en als onderdeel van de mensen zelf worden ervaren. Desondanks draait het nooit alleen om (de waarden van) het landschap. Uit het onderzoek werd duidelijk dat met name ook de sociale contacten van mensen een sterke(re) invloed op de plaatsidentiteit hebben, zoals Twigger-Ross en Uzzell ook in hun onderzoek aangeven. Na aanleiding van dit onderzoek in de Noordelijke Friese Wouden kan er verondersteld worden dat cultuurhistorische waarden van nationale landschappen niet uitsluitend een rol spelen in de plaatsidentiteit van bewoners, maar dat deze waarden toch zonder meer een aanzienlijke bijdrage leveren.

5.1 Aanbevelingen

Vervolgonderzoek naar de invloed van het cultuurhistorisch landschap van de NFW op de plaatsidentiteit van bewoners zou zich kunnen richten op de jongere bewoners, omdat in dit onderzoek alleen naar oudere bewoners is gekeken. Hierdoor kan inzicht worden verkregen in verschillen en overeenkomsten tussen deze twee groepen met betrekking tot het belang van een cultuurhistorisch landschap voor de plaatsidentiteit.

Daarnaast kan verder onderzoek naar bewoners in andere gedeelten van de NFW en in andere nationale landschappen meer inzicht bieden in de invloed van cultuurhistorische waarden op de plaatsidentiteit van bewoners. Op deze manier kan meer kennis worden vergaard over hoe belangrijk het is dat deze waarden behouden blijven en waarom ingrijpende veranderingen in een (nationaal) landschap voor zoveel weerstand zorgen.

Literatuurlijst

- Ashworth, G.J. (2007). Pluralising the past: heritage policies in plural societies. In G.J. Ashworth, B.J. Graham & J.E. Tunbridge (Red.), *Pluralising pasts: Heritage, identity and place in multicultural societies*. Londen: Pluto.
- De Natuur en Milieufederaties (2009). *Minister Cramer moet Centrale As tegenhouden*. Geraadpleegd op 14-06-2013 via <http://www.natuurenmilieufederaties.nl/>. Utrecht: De Natuur en Milieufederaties.
- Dunn, K. (2010). Interviewing. In J. Hay (Red.), *Qualitative research methods in human geography* (pp. 101-138). Don Mills: Oxford University Press.
- El Bouayadi, Y. (2011). Erfgoedbeleid en identiteit in Hallands Län (Zweden). *Afstudeerscriptie Culturele Geografie*, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.
- Heesen, W. (2009). Cultuurhistorie voor het oprapen? Beleving van cultuurhistorie door bewoners in het veranderende landschap van de Koningslaagte. *Afstudeerscriptie Culturele Geografie*, Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.
- Hemming, P.J. (2008). Mixing qualitative research methods in children's geographies. *Area*, 40(2), pp. 152-162.
- Knox, P.L. & Marston, S.A. (2010). *Human geography: Places and regions in global context*. Vijfde editie. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Kruize, R. (2012). Op Urk. Een kwalitatief onderzoek naar de plaatsidentiteit van een bijzonder dorp. *Afstudeerscriptie Culturele Geografie*, Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), pp. 209-231.
- Nota Belvédère (1999). *Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag: Ministeries van OCW, LNV, VROM & VenW.
- O'Leary, Z. (2010). *The essential guide to doing your research project*. 2de Editie. London: Sage.
- Proshansky, H.M., Fabian, A.K. & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), pp. 57-83.
- Roelsma, J., Kselik, R.A.L. & Vos, J.A. de (2008). *Watersysteemverkenning Noordelijke Friese Wouden*. Alterra-rapport 1464. Wageningen: Alterra.
- Solymsi, K. (2011). Indicators for the identification of cultural landscape hotspots in Europe. *Landscape Research*, 36(1), pp. 3-18.
- Stobbelaar, D.J. & Hendriks, K. (2006). Landschapsidentiteit. *Landschap*, 23(1), pp. 5-15.

- Stobbelaar, D.J. & Kuijper, F. (2007). Nationaal Landschap de Noordelijke Friese Wouden. *Landschap*, 24(2), pp. 57-66.
- Twigger-Ross, C.L. & Uzzell, D.L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16(3), pp. 205-220.
- Vanclay, F. (2008). Place matters. In: F. Vanclay, M. Higgins & A. Blackshaw (Red.), *Making sense of place* (pp. 2-11). Canberra: National Museum of Australia Press.

Bijlage 1: Interviewguide

Onderzoeksvraag: In hoeverre beïnvloedt het cultuurhistorisch landschap van de Noordelijke Friese Wouden de plaatsidentiteit van de bewoners?

Respondenten: bewoners van de Noordelijke Friese Wouden die minimaal 15 jaar in het gebied wonen.

Locatie: bij de respondenten thuis.

Trefwoorden/concepten:

- (Plaats)identiteit
- (Cultuur)landschap
- Onderscheidend vermogen
- Continuïteit (voortbestaan)
- Zelfrespect (eigenwaarde)

Introductie

- Vindt u het goed als dit gesprek wordt opgenomen met een geluidsrecorder?
- Mijn naam is Eelke van der Veen. Ik studeer Sociale Geografie en Planologie aan de Rijksuniversiteit in Groningen en ik ben nu bezig met mijn derde jaar.
- Ik doe onderzoek naar de invloed van het cultuurhistorisch landschap van de Noordelijke Friese Wouden op de plaatsidentiteit van de bewoners. Om hier meer over te weten te komen worden bewoners geïnterviewd die al geruime tijd in het gebied wonen.
- De informatie uit dit interview zal worden gebruikt voor dit onderzoek (scriptie, presentatie). De informatie kan daarnaast gebruikt worden in verschillende publicaties.
- Uw naam zal niet specifiek worden genoemd in het onderzoek, het hele gesprek zal dus vertrouwelijk zijn.
- U mag het gesprek te allen tijde om wat voor reden ook beëindigen.
- Mocht u na het gesprek nog met vragen zitten of het gesprek zelf ook nog eens terug willen luisteren, geeft u dit dan even aan.
- Het interview zal ongeveer een uur duren.

Inleidende vragen:

- Ik begin het interview met enkele inleidende vragen.

- Kunt u om te beginnen wat over uzelf vertellen?
Geslacht? Leeftijd? Opleidingsniveau? Werk? Geboorteplaats? Waar woont u precies?
- Hoelang woont u al in het gebied van de Noordelijke Friese Wouden?
- Wat vindt u van het gebied? Waarom woont u in dit gebied?
- Doet u in uw vrije tijd ook aan bepaalde activiteiten in het gebied van de Friese Wouden (bv. wandelen, fietsen etc.)? Zet u zich ook in voor behoud van het landschap?
- **Waar denkt u aan als u aan het landschap/gebied van de Friese Wouden denkt?**

Kernvragen:

- Dan ga ik nu over op de kernvragen van dit interview.

Onderscheidend vermogen:

- **In hoeverre onderscheidt het landschap van de Noordelijke Friese Wouden zich volgens u ten opzichte van andere landschappen?**
Wat is volgens u dit onderscheidend vermogen? Waar uit zich dat in?
Wat maakt de Noordelijke Friese Wouden bijzonder volgens u?
In welke mate vindt u het landschap uniek?
Vindt u het belangrijk dat een landschap onderscheidend is? Waarom?
- **Is het landschap een reden om hier te blijven wonen? Waarom?**

Continuïteit (voortbestaan):

- **Heeft u persoonlijke herinneringen met betrekking tot het landschap? Welke?**
Hebben sommige aspecten van het landschap ook bepaalde betekenissen voor u (bv: houtwallen/elzensingels) (Wat voor soort betekenis (Emotioneel, functioneel)?)
Staat het landschap ook ergens symbool voor? (Bv: persoonlijke verleden)

Als u zou verhuizen naar een soortgelijk landschap in bijvoorbeeld Nederland, zou u zich daar dan ook thuis kunnen voelen?
- **Hoe belangrijk vindt u het dat het huidige landschappelijke karakter behouden blijft? Waarom?**

Zijn er voor u bepaalde kenmerken van het landschap die nooit verloren mogen gaan?

Als bepaalde fysieke kenmerken van het landschap verloren zouden gaan, wat voor invloed heeft dat denkt u op uw binding en identiteit met het gebied?

In welke mate mogen er naar uw mening veranderingen plaats vinden in het landschap?

- **Hoe denkt u over de aanleg van de Centrale As, waardoor het landschap van de Noordelijke Friese Wouden veranderd?**

Zelfrespect (eigenwaarde):

- **Wat voor gevoelens roept het landschap bij u op?**
Bent u trots op het landschap, of juist niet? Waarom?
Schaamt u zich wel eens voor bepaalde aspecten van het landschap?
Wat voor invloed hebben deze gevoelens op uw zelfbeeld/het beeld wat u van uzelf heeft?
(Dat je je beter/slechter voelt over jezelf)
- **Ziet u het landschap als een onderdeel van uw leven of van uzelf? Waarom?**

Afsluiting:

- Zou u graag in dit gebied willen blijven wonen?
- Ik heb verder geen vragen meer.
- Zijn er nog dingen die u zelf wilt toevoegen aan dit gesprek?
- Wat vond u van dit interview?

Bedankje:

- Bedankt voor uw deelname aan dit onderzoek.
- Ik heb zeker wat aan de informatie uit dit interview wat voor mijn onderzoek gebruikt kan worden.
- Als u de resultaten van dit onderzoek wilt ontvangen, zal ik deze met alle plezier aan u overhandigen. Zou ik dan uw e-mail adres mogen ontvangen?

Bijlage 2: Interviewtranscripten

E= Eelke van der Veen

R1= Respondent 1, R2= Respondent 2 etc.

Interviewtranscript respondent 1

E: Dan begin ik het interview met een paar inleidende vragen. Kunt u om te beginnen iets over uzelf vertellen?

R1: Nou ja ik ben (...), ik ben 63 jaar. Wij zijn hier 41 jaar geleden komen te wonen, en net later zijn we hier ook getrouwd. Toen we hier net woonden waren we nog niet getrouwd, maar we zijn ook getrouwd. En, ondertussen hebben we hier ook een aantal kinderen grootgebracht. Ja, we hebben ons hier dus gevestigd. Maar er is altijd nog een verschil met de mensen die hier echt geboren en getogen zijn, dus die hier ook op school hebben gezeten en hun leeftijdsgenoten ook daarvan kennen. Aan de andere kant kwamen wij hier relatief jong, dus...

E: U bent hier dus al aardig lang.

R1: Ja, en ik voel me ook echt 'Woudman'

E: Oké! Ik hoop dat we daar zo wat meer over te horen krijgen.

R1: Ja

E: Wat vindt u van het gebied van de Noordelijke Friese Wouden?

R1: Ik ben heel bij dat er de laatste tijd voor het landschap wat meer waardering teruggekomen is, en dat er ook boeren, lang niet allemaal, er oog voor hebben. Ons landschap is natuurlijk ontstaan in wisselwerking met de manier waarop het agrarisch werd gebruikt en wat je redelijkerwijs met dit land kon doen. En met het grootschaliger worden van alles hoefde je, vanuit een landbouwbedrijf geredeneerd, je steeds minder hiervan aan te trekken. Waarom wonen deze mensen op een zandgrond rug? Waarschijnlijk is die ongeveer 10.000 jaar oud en eerst was het hier te koud om te wonen, maar mensen wonen hier omdat het hier relatief altijd droog was. En een beetje noordelijker had je de Ee en het water en het zeewater, en een beetje zuidelijker had je de veengronden waar je niets kon. Dus dit was een net wat hogere rug, en daarom is die bevolking hier ook gekomen. En, ja tegenwoordig maakt dat niks meer uit, nu kan je alles droog pompen.

E: Ja, en, waarom woont u in dit gebied? Waarom heeft u voor dit gebied gekozen, zeg maar?

R1: Nou ja, toentertijd heb ik gestudeerd en heb ik mijn vrouw leren kennen, buiten Friesland. Zelf kom ik oorspronkelijk uit Sneek, en ik wou wel graag naar Friesland terug. Ik liep stage in Beetsterzwaag, en die stichting waar ik toen voor werkte had ook een bedrijf in Dokkum. En, ja ik was

klaar met de opleiding en ik kon daar blijven, bij dat stageadres. En tussen Beetsterzwaag, Dokkum en Drachten zochten wij een woning. Hier waren ze wat goedkoper, we wouden graag een oud boerenhuis hebben, en in het zuiden waren die al een stuk prijziger dan hier, en op een gegeven moment kom je dan hier. En dat werk in Dokkum, ik zat dan 2/3 dagen in Dokkum en 2/3 dagen in Beetsterzwaag. En redelijk snel hield dat in Dokkum op, en toen heb ik later werk in Leeuwarden gezocht. En, ja, er was toch altijd wel reorganisatie en gedonder, dus ik ben hier gewoon blijven wonen. Later heb ik nog ander werk gehad in Drachten en in Dokkum, maar dit was onze plaats.

E: Oke, en doet u ook aan bepaalde activiteiten in het gebied van de Noordelijke Friese Wouden?

R1: Wat voor activiteiten bedoel je?

E: Bijvoorbeeld lopen of fietsen, maar wellicht ook dat u zich inzet voor het gebied?

R1: Ja ja natuurlijk want kijk, een vis weet niet dat ie in het water zwemt, heel veel mensen beseffen ook niet van hé dit is het bijzondere ervan. Daar moet je soms wat extra aandacht voor afdwingen. Het meest opvallende is toch dat we proberen om de plannen van de Centrale As toch nog een beetje bij te stellen, dat het landschap niet al te vreselijk wordt vernield. Dan valt het hier nog relatief mee. Die nieuwe weg, je zal er wel eens iets over gelezen hebben, die wordt aan de oostkant van ons dorp aangelegd, en nog redelijk met de verkaveling mee, bij de boomsingels langs.

E: Oke

R1: Dat gaat nog. Veel viaducten en fly-overs en zo. Maar verderop is het nog veel erger, bij Veenwouden, Noordbergum, Kuikhorne. Daar vernield het alles. Het snijdt oude verbindingen door, versnipperd het landschap. En als het nu nog nut had gehad voor de economie, maar het is volledig overdreven om zo'n weg aan te leggen. Dan voel je wel dat de mensen het jammer vinden, ze vinden het wel erg en op een gegeven moment denken ze, er is toch niks meer aan te doen. En als je dat stimuleert krijg je toch ook wel meer mensen in actie, en ik ben ervan overtuigd dat de meeste mensen eigenlijk geen idee hebben hoe grootschalig de vernielingen worden. En als wij dat uitleggen, dan zeggen ze van 'nee, dit hoeft niet!' Maar we moeten oppassen, want het gaat wel zo door. Kijk, in het verleden groeide een landschap rustig, en wat mensen mooi vinden zijn heel zelden dingen die geplant en gemaakt zijn. Maar de meeste dingen, zeker als het om landschappelijke waarden gaat, vinden we mooi als die rustig doorgroeien. Kleine veranderingen die passen bij het landschap, bij de grond en hoe je die kunt gebruiken, dat leidt tot wat moois, en zo zijn de Noordelijke Friese Wouden ook ontstaan. In de tijd dat je nog geen prikkeldraad had, was het van belang dat je die boomsingels had. En in de plannen voor de ruilverkaveling in de jaren zestig, net voordat wij hier kwamen, zijn er echt plannen geweest om alle boomsingels in de Dokkumer Wouden hier te kappen, want die hadden geen functies meer. Je kon beter grote kavels hebben want dat was beter voor de landbouw. Met dat soort idiote ideeën zal nu niemand meer komen, maar sluipenderwijs gaat die aanslag op het landschap natuurlijk wel door met allerlei projecten. Wij wonen hier nog naast een

klein boertje, maar als die straks ophoudt heeft ie geen opvolger en gaat die schaalvergroting door. En dan is het van belang dat wij als gemeenschap met elkaar, de gemeenten, de provincies die verantwoordelijk zijn voor het landschap, zeggen van wat niet kan en wat de grenzen zijn. Ook dat de boeren die hier nog zijn verantwoordelijkheid nemen, maar ook dat ze van de mensen die hier wonen er waardering en hulp voor krijgen.

E: Ja, en dat ze zich hier überhaupt bewust van zijn.

R1: Ja, ja.

E: Oke, en mijn volgende, iets meer inhoudelijke vraag, waar denkt u aan als u aan het landschap of het gebied van de Noordelijke Friese Wouden denkt?

R1: Dan vatten we het even ruimer op, dan zien we het meer als de Dokkumer Wouden. Dan is het relatief kleinschalig, al zijn daar door de moderne landbouw wel wat dingen aan veranderd. Ook verspreide bewoningen, het is niet zo dat de mensen allemaal dicht bij elkaar wonen. Het wonen en hebben van handel bij de weg langs. Hier en daar nog wat bos, en op sommige plaatsen nog, bijvoorbeeld in Veenklooster nog heel mooi, adellijke overblijfselen. Die had je hier niet zoveel, maar toch wel een paar. Dus het is een cultuurlandschap dat eeuwenlang langzaam gegroeid is. En bepaalde plaatsen waren voor de landbouw voorheen niet zo geschikt. He, Zwaagwesteinde bijvoorbeeld, het westelijke gedeelte van de hele zandstreek begint bij Kollum. Dat was het laagste stuk, daar was moerasgebied en heide en daar woonden dan de arme mensen. En al die sporen zijn nog terug te vinden, want zo lang is dat nog niet geleden. Hoe het ontstaan is en dergelijke, is nog een korte periode. Dat vind je nog terug in het karakter van de mensen die er wonen. De bebouwing op zich zelf is wel spijtig, want dat gaat nu snel. Karakteristieke kleine boerderijen, woudhuisjes, dat verdwijnt heel snel. Dat kan je aan de ene kant de mensen niet kwalijk nemen, die willen ook wat ruimer wonen en mooie moderne huizen hebben. Daar hebben ze ook alles voor over, omdat ze, vooral in de jaren 60/70, armoedig woonden. En de mentaliteit is eigenlijk gebleven, dat gaat gewoon door. Een mooi groot huis gaat boven alles. Ik denk dat dat ook is om ja, wij kunnen deze kleine armoedige huisjes achter ons laten. Daardoor gaat wel de karakteristieke bebouwing verloren. Al dat soort dingen denk ik dus aan. Maar het is hier ook nog altijd hartstikke mooi, en er zijn ook nieuwe elementen bijgekomen, zoals het bos van Rinsumageest. Daar moesten de mensen eerst niets van hebben. Je had wel houtwallen, boomsingels, maar houtwallen had je hier niet heel veel. Maar ja, zo maar een stuk bos aanleggen. En als het er dan is en het krijgt wat vorm, dan is het weer gewoon. Voor jullie generatie is dat gewoon.

E: Ja

R1: Wij hebben meegemaakt dat het aangeplant werd. Wij dachten wat is dit nou voor flauwekul, zonde, dat is goede grond!

E: En in hoeverre onderscheid het landschap van de Noordelijke Friese Wouden zich volgens u van andere landschappen?

R1: Ja..... de noordkant van Europa, ik denk tot Estland toe, waar je geen echte bergen had of hogere heuvels, net wat verder van de kust op hogere zandgronden heb je natuurlijk in principe dat coulisselandschap ook gehad, want dat is het. Dat is natuurlijk gigantisch vernield. Of door de modernistische landbouw en de communisten eerder in de DDR, die konden er ook wat van. De arbeiders hadden daar een kompas op de tractor om koers te houden, haha. Alle bomen waren gekapt. Dat had meer te doen met de landbouwproductie, maar op heel veel plaatsen is er ook nog heel veel van het landschap bewaard gebleven. In Noord-Duitsland wel, Polen en de Baltische landen. Dat is een landschapstype wat eigenlijk nog wat internationaler is dan dat we denken. Alleen in de Noordelijke Friese Wouden is het, en dan met name hier nog wat minder als net iets zuidelijker, dat waren collectieven van boeren die zeiden van 'we hebben hier een bijzonder landschap, laten we er voorzichtig mee om gaan.' 'En hoe kunnen we tot een compromis komen op een manier dat alles uit kan, maar dat we ook respect hebben voor het oude landschap.' En daar had je de boomwallen dus ook, niet alleen de singels, maar ook de boomwallen. En, dat heeft wel een grote invloed gehad, want later heb je hier dus het VALD gekregen, de Vereniging Agrarisch Landschapsbeheer Dantumadeel. Dat is eigenlijk daar begonnen. En als je zegt 'waar zijn de Noordelijke Friese Wouden ook het meest karakteristiek en op zijn mooist', dan is dat eigenlijk aan de oostkant van het Bergumermeer, daar is het heel mooi gebleven. Ook in Veenklooster, en ten zuiden van Veenklooster heb je relatief kleine kavels, boomwallen, en niet alleen singels. Daar is het nog mooier dan hier eigenlijk.

E: Oke, en wat maakt het zo bijzonder volgens u?

R1: Ja, van elke streek kun je die dingen natuurlijk zeggen he. Nou ja, omdat het karakter bewaard gebleven is en er zijn ook mensen die door deze streek gevormd zijn. En dat is al met al dan, het karakter, de relatieve armoede van vroeger, nu nog trouwens. Eigenlijk tot de jaren 50 was het vrij extreem met de armoede en wat de mensen wel en niet konden, en toen kwam ineens een 'booming' opgang. En... ja, de kans dat jij hier later op jou niveau werk vindt, is ook vrij klein //

E: Ja

R1: Dus, wat ze dan de 'brain-drain' noemen, dat hangt daar allemaal mee samen. Nou ja, het is toch ook wel bijzonder dat in zo'n uithoekje als Zwaagwesteinde, dat mensen daar een eigen dialect van het Fries kunnen onderhouden. Om hoeveel mensen gaat dat, mensen die zo praten?

E: Een paar duizend zeker

R1: Ja, 6/7000 dan houdt dat wel op. Maar dat kan, dus ja. Ik denk dat iedereen die langdurig in een streek woont met een bepaald karakter, en die hem er enigszins verbonden voelt, die kan om andere redenen van zijn streek houden. Als je uit een heuvelachtig gebied komt kan ik me voorstellen dat je

zegt 'ja, dat is prachtig', en als je uit de hooggebergten komt is het weer anders. Dat was trouwens wel heel apart. Ik kom dus oorspronkelijk uit Sneek, de zuidwesthoek zeg maar. En dan had je dus, in Gaasterland, daar moest je echt op de fiets heen en dan had je anderhalf uur gefietst en dan kon je een paar bomen zien, bij wijze van spreken. En verder was dat zoals dat dan heet, ten zuiden van Sneek, was het veenweide landschap. En ten noorden van Sneek had je die eindeloze weilanden, op die knipklei waar je verder niets mee kon. Maar, dat is toevallig, ik zat toentertijd een keer in de bus naar Leeuwarden. Daar had je dat landbouwportiekcentrum waar mensen stage lopen, daar stappen mensen van jou leeftijd in, net iets ouder, net iets jonger. En die zaten wat te praten, en het interesseerde me eigenlijk niet speciaal, maar op de één of andere manier klonk het heel vertrouwd. En ik kon er geen één van. En ik dacht er nog eens goed over, en dat waren dus een groep jongeren uit de zuidwesthoek. Die praatten met elkaar dat net iets andere Fries, wat je ten zuidwesten van Sneek hebt. Dat was dan toch weer heel vertrouwd voor mij, dus het is niet alleen het landschap wat bepalend is voor dit soort dingen. Ook hoe de mensen praten, en de hele sfeer er omheen. En als je ergens redelijk harmonisch bent opgegroeid in een bepaalde streek, dan blijf je daar altijd wat mee hebben. Ik heb de tijd nog meegemaakt dan gingen we met een roeibootje of met een zeilbootje in het weekend het meer op, dat kon daar. Dat had je hier dus niet. Maar, dan was dat allemaal redelijk simpel. Ik kom ook uit een ouderwets milieu, je had niet heel veel geld. Dat was heel eenvoudig, en dat was voor de meeste mensen zo, jaren 50, jaren 60. Boeren waren kleinschaliger. Ik heb nog meegemaakt dat ze met een tractor naar een eilandje gingen midden in een meer wat dan gemaaid moest worden. Dat moest soms zelfs niet met een tractor, maar met een paar paarden erbij. En als ik daar nu ben, ja, het zijn allemaal resorts en wat water. Dat zal allemaal wel goed zijn voor de recreatie, maar het verandert het karakter van de meren en poelen. Tegenwoordig wordt het commercieel uitgebuit, en voor mijn gevoel, en ja ik woon daar dus al meer dan veertig jaar niet meer, voor mijn gevoel is alles vernield. Maar mensen die daar zijn gebleven, en die de ontwikkelingen meegemaakt hebben, die hebben dat gevoel natuurlijk niet. De wereld van tijdens mijn jeugd, die is er niet meer, dus ik heb daar nu minder binding mee.

E: En meer met dit gebied?

R1: Ja, ja, en dat is ook wel vrij bewust. Een bewust doel om wat meer tussen de bomen te wonen. En de toevalligheid van waar je werk vindt. Want had ik in die tijd niet hier werk gevonden maar bijvoorbeeld in Harlingen, dan had ik het prachtig gevonden om bij de haven en de zee te wonen. Dus dat soort dingen zijn ook relatief.

E: Is het landschap ook een reden om hier te blijven wonen?

R1: Ja ja, ja ja. Zolang ze hierachter geen bouwplannen hebben tenminste.

E: Oke, en heeft u ook persoonlijke herinneringen met betrekking tot het landschap?

R1: Ja, heel veel natuurlijk, maar wat//

E: Kunt u een voorbeeld noemen?

R1:

E: Bepaalde ervaringen met het landschap, die misschien bijzonder zijn voor u?

R1: Het is er, en je bent er. Maar voorheen kon je je hond nog los rond laten lopen, en kon je het veld in. Wat dat betreft zou je met je oom (...) moeten praten. Dat is ook een man die nu nog, eigenlijk wel dagelijks even het veld in moet. En ja ... ik heb dat niet zo sterk als hem. Maar vooral, ten noordwesten van Akkerwoude heb je nog veel kleine verkaveling. En ja, om daar op een mooie winterochtend met wat sneeuw tussendoor te lopen. Echte weggetjes zijn er dan niet. Dat er wat reeën zijn die snel het bos in lopen als je er aan komt. Ja, dat. En dat heeft ook met de mensen te maken, hoe zo'n ijsbaan hier beschut ligt. Hoe dat hier nog leeft, en met kaatsen. Zonder dat mensen dat echt beseffen, maar toch op een vrij natuurlijke manier op een speciaal stuk grasland actief kunnen zijn. Dat zijn dingen die er gewoon bij horen. En (...), onze pleegdochter die bij ons is komen wonen toen ze veertien was, die is hier verder opgegroeid en is getrouwd met een boerenzoon hier. Die hebben hier nu zelf een boerderij, en die hebben een camping erbij. En hij is actief in de vogelbescherming, dan hoor je mensen er enthousiast over praten en ga je met ze het veld in. Het is een deel van jezelf geworden op die manier.

E: Heeft het ook een symbolische waarde dan, zeg maar?

R1: Ja ... natuurlijk. Maar, wat versta jij onder symbolische waarde?

E: Dat u misschien veel dingen hier heeft meegemaakt, en dat het landschap dan symbool voor dat soort dingen staat.

R1: Ja, jawel. Maar die heftige eerste indrukken van je jeugd... Kijk, ik ben hier geen kind geweest. Mensen die dat wel zijn geweest...

E: Hebben dat misschien meer?

R1: Ja, ja. Ik weet niet hoe dat voor jou zelf is, dat jij dat nog hebt. Of zeg je van, ik ben hier in het dorp opgegroeid, de laatste jaren in een nieuwbouwwoning, en dat had in elk ander dorp kunnen zijn. Is dat voor jou gevoel zo?

E: Nou ja, vroeger was je je er niet echt bewust van dat dit een bijzonder landschap of iets dergelijks was. Daar had je niet echt een idee van.

R1: Nee

E: Dan heb je misschien het idee van dat kan overal zo zijn, dat landschap. Dat is meer van de laatste tijd dat ik dat zelf door heb, dat dit een bijzonder landschap is. Voor mij is dat ook wat minder, omdat ik wat jonger ben natuurlijk. Ik denk bijvoorbeeld dat mijn vader hier veel meer mee heeft, die is hier ook opgegroeid en zo.

R1: Ja, jouw vader gaat ook graag het veld in, en is ook een vogelliefhebber. Nou ja die is ook weer net in een andere tijd jong geweest. Ik heb dus een paar boeken geschreven, en in die boeken speelt

het landschap ook altijd wel een rol. Die spelen zich niet allemaal hier in de buurt af, maar de verhalen en zo wel.

E: Waarom dan?

R1: Aan de ene kant maak je je het als schrijver natuurlijk makkelijker, want wat je goed kent dat hoef je niet nog een keer ... kijk als je over een vreemd landschap schrijft, eigenlijk moet je er dan wel een keer geweest zijn als je erover schrijft. Tegenwoordig kan je met Google natuurlijk ook heel wat, maar dat is vrij droge informatie allemaal. Voorheen had je Google ook niet. En ik heb wel eens een boek geschreven dat zich voor een gedeelte in Duitsland afspeelde en dan wil ik daar wel zelf eerst geweest zijn. En het is dus makkelijker als dingen zich hier in de buurt afspelen, haha. Dat is ook gewoon heel praktisch. Maar ook omdat je dan, ja die automatische verbinding met het landschap die mensen hebben, zonder dat je er bij stilstaat, kan je ook gewoon met de personen in het boek meegeven.

E: Ja, en, ja we hebben het er al een beetje over gehad, hoe belangrijk vindt u het dat landschap van de Noordelijke Friese Wouden behouden blijft.

R1: Ja, dat vindt ik heel belangrijk. Aan de ene kant moet het geen openluchtmuseum worden, aan de andere kant, kijk de kavels zijn wel groter daar waar nog echt geboerd wordt. Die verbinding met de landbouw, dat is wel een punt om blijvend over na te denken. Het economisch beleid heeft nu ook veel te maken met wat er met het landschap gaat gebeuren. Kijk, voorheen was het zo dat voor de economie er rekening moest worden gehouden met wat het landschap aan kon, en tegenwoordig kan je bijna alles naar je eigen hand zetten.

E: Het gaat nu meer om landschapsbeheer, zeg maar?

R1: Ja, de medewerking van de boeren waar ik het zonet over had. Als ik kijk naar de drijvende krachten daarin, dan zijn dat toch over het algemeen 50+ boeren die niet al te grootschalig zijn. En gaan die boeren nog een opvolger vinden? De meesten zullen daar toch een probleem mee krijgen. En door het nieuwe landbouwbeleid zullen boeren op een hele andere manier met het landschap omgaan. Het is dan opnieuw een belemmering dat je hier relatief kleine kavels hebt, met de boomwallen ertussen. Ze zullen niet zo snel pleiten om dat dan maar af te schaffen, maar dan krijg je wel, ja, de hele tijd meer pony's en kleine gebieden die niet echt meer worden gebruikt voor de productie. En, wat doet dat op termijn met het landschap. Die combinatie moet je eigenlijk wel behouden, en daar maak ik me wel druk om. Dat er geen goed scenario voor is. Er zijn vaak wel subsidies voor de boeren om het landschap te onderhouden, maar dat is geen zekerheid. Zijn die er over een paar jaar ook nog, en hoe gebeurt dat dan? Dat is elke keer heel politiek gevoelig. Komt er een echte rechtse regering, dan verdwijnen ze vaak weer of wordt er moeilijk over gedaan. En dat zal toch moeten, dat is ook goed. Voor ons als burgers met elkaar is het goed dat we in een mooi landschap blijven wonen, en dan moeten we daar ook met elkaar iets voor over hebben. He, via de

belasting gaat dat dan met een omweg, maar in wezen betalen we het dan met elkaar. Dat moet ook, en daar moeten we ook niet al te lullig over doen. Aan de andere kant moeten de boeren zich niet alleen zien als iemand die melk produceert of andere landbouwproducten, maar ook als iemand die//

E: Als beheerder van het landschap

R1: Ja, en dat moet de boer willen natuurlijk. Dit is een sterk gespecialiseerde maatschappij, ook voor boeren. Die leren wel heel veel op de hogere landbouwschool over hoe je het meeste rendement uit je koeien kunt halen, en ze krijgen langzamerhand wel wat meer oog voor andere belangen, maar toch... In de praktijk staan die dingen altijd op de tweede plaats. Dat is wel een punt om je zorgen over te maken. Daarom moet dat ook steeds via politiek, dat is vreemd, he. Een mooi landschap wordt bijna een 'links' item of zoiets, waar rechtse mensen en politieke partijen niet beseffen hoeveel zorg er voor nodig is om dat te behouden. Aan de andere kant van het spectrum staan hele fanatieke natuurbeschermers, die heel anti-boeren zijn, en daar bereik je het ook niet mee. Er komt langzamerhand wel meer redelijkheid in, en dat moet ook. De partijen moeten goed met elkaar overweg kunnen. Dan zijn dus dingen waarvan ik denk...

E: Zijn er ook kenmerken van het landschap die voor u echt niet verloren mogen gaan?

R1: Ja, hier dus in ieder geval de boomsingels, en het reliëf in het landschap. We hebben er al zo veel uitgehaald! Moet je je voorstellen dat waar nu dus vooral bebouwing is, waar jullie dus wonen, en dan het hoogste punt van die oude zandrug die hier door de gletsjer is ontstaan, daar is nu al heel veel af gehaald. Oppervlakte ontzanding in het verleden, en afgravingen. Waar jullie dus wonen, dat was ook minstens een meter hoger en als je al wat meer die kant opgaat waar de apotheek en zo staat, daar was het wel 2/3 meter hoger. Maar goed, daar is nu bebouwing en valt het wat minder op. En zeker hier zit er nog hier en daar wat reliëf in het landschap. Dat is zo belangrijk, dat dat bestaan blijft. Dat maakt dat je soms op enkele honderden meters net weer andere landschapselementen krijgt. Wat hoger is het wat droger, en wat natter waar het lager is. De boomsingels, de boomwallen wat zuidelijker in de Noordelijke Friese Wouden die zijn natuurlijk nog veel bepalender. Kleine stukjes bos zijn ook belangrijk, en dat reliëf. Dat zijn toch allemaal dingen die echt bescherming nodig hebben.

E: Als bepaalde fysieke kenmerken helemaal zouden verdwijnen heeft dat dan ook invloed op uw binding met het gebied?

R1: Ja, natuurlijk. Kijk, de Centrale As zou eerst misschien aan deze kant komen. Het zou met een groot viaduct over de lintbebouwing komen, en dan met een bocht hier om heen. Dat zou voor een gigantische vernieling hebben gezorgd. Dan weet ik niet..., en je hebt hier vaak westenwind, dus dat geluid van de weg zou ook over het hele dorp heen komen, dan weet ik niet of ik hier was gebleven. Nee. En vooral met wegen en viaducten (...). Vooral met grootschalige wegenaanleg met heel veel

viaducten, dat wordt voorlopig niet weer afgebroken. Dat ligt eigenlijk voor eeuwig in het landschap, in ieder geval voor generaties lang. Daarom verzet ik me ook, probeer ik tot het einde aan toe iets aan zo'n weg te doen. De meeste mensen kunnen het zich over het algemeen ook niet voorstellen als ze een tekening zien van hoe zo'n weg er uit komt te zien. Daar zijn ze trouwens ook niet al te reaal mee, want we worden bedonderd waar we bij staan. Maar de mensen kunnen zich niet voorstellen wat de realiteit wordt aan de hand van zo'n tekening.

E: De weg wordt ook veel breder dan dat de mensen denken heb ik gehoord.

R1: Ja, dan zullen de mensen pas zeggen als de weg er is 'wat is dit'?

E: En dan is er geen weg meer terug

R1: Nee

E: In welke mate mogen er volgens u veranderingen in het landschap plaats vinden?

R1: Ja, als ze zich daar wat van aantrekken, dat is weer iets anders, haha. Maar, verandering is natuurlijk niet te vermijden. Ik bedoel hier achter ligt een ligboxstal, die was in de jaren 80 hypermodern. (...) Ja, op grond van technische zaken veranderen er dingen. En die stal hiernaast, als die boer straks stopt, wat moet hij dan met die stal. Dan wordt ie weer afgebroken. Dan hebben wij dus in die ruim veertig jaar dat we hier wonen meegemaakt dus dat we hier een stuk grasland hadden en dat er een stal gekomen is. Zo snel gaat dat, dus er zijn altijd veranderingen. Om, waar we het zonet over hadden, de mensen hoeven zich niet meer aan het landschap aan te passen. Dat is nu andersom. We moeten altijd accepteren dat er bepaalde veranderingen zijn, maar het worden steeds meer dingen die we moeten plannen en politiek bij stil moeten staan. Daarom is een vak zoals wat jij doet ook van belang. Hoe hangt dat samen, dat mensen ergens wonen? We kunnen natuurlijk wel allemaal in een nieuwbouwwijk in de stad gaan wonen. Dan worden we allemaal stadsbewoners en daar hoort ook een bepaalde mentaliteit bij. Maar dat je verschillende typen landschap hebt, en dat mensen daar in wonen die soms ook niet beseffen dat een landschap invloed op je heeft. Ik was laats bij iemand op de Friese klei, en vanuit zijn keuken kon je misschien wel vijftien kilometer ver kijken. Die persoon moest er niet aan denken dat je, zeker in de zomer, maar een paar honderd meter ver kan kijken, omdat je hier die boomwallen hebt. Ik denk bij het kleigebied, in de winter valt het nog mee, maar in de zomer, man man, ik zou er niet dood gevonden willen worden! En een ander voelt zich hier maar opgesloten. Dat is toch mooi dat je dat soort verschillen blijft houden.

E: Oke, en wat voor gevoelens roept het landschap bij u op?

R1: Een bepaalde intimiteit wel. Het is ook altijd weer verassend als je een landschap met boomwallen en erfscheidingen hebt. Je weet niet wat er hierna komt. Het is veel meer variatie. Dat heeft ook met die wegenstructuur te maken, dat je wegen hebt wat niet alleen wegen zijn, maar ook voor een deel handelsroutes waar mensen en bedrijven zich aan de kant van de weg zeg maar presenteren. Maar zo basaal, dat maakt het ook herkenbaar. Dat het bij je hoort. Want ja,

nieuwbouw en betonconstructies zijn overal wel, die zijn niet specifiek. Een bepaalde manier van bouwen. Dat is gelukkig wel zo met de gemeente hier, eigenlijk al dertig jaar is het zo dat na één bouwlaag het dak moet beginnen. Hier staan niet veel woningen waar je een onderste verdieping, bovenverdieping en dan pas het dak hebt. De bovenverdieping zit bijna altijd onder een schuin dak. Dat is bewust beleid, en dat is goed. Dan wordt er toch iets van het karakter behouden. Daar hebben we het al eerder over gehad, een groot deel van de originele woningen is verdwenen. Wat wel bewaard gebleven wordt zijn de mooie gebouwen van de adel of de overheid, die heel karakteristiek zijn. Maar al die kleine woudhuisjes en zo, het meeste is weg omdat de mensen er niet meer willen wonen. En dat is ook de cultuur van de armoede, die geen grote bewondering afdwingt. Maar door het feit dat je dan toch zegt van 'oke we bouwen wat grotere woningen, prima, maar ze moeten nog wel aan bepaalde eisen voldoen.' Dat zijn belangrijke dingen. Zo moet je eigenlijk ook omgaan met uitbreidingsplannen. Hoe zien die er dan uit? En beidt je de mensen die hier wonen ook mogelijkheden om te bouwen en te leven? Ze hebben bijvoorbeeld nog een tijd gedacht dat er vooral rijke mensen van buiten het gebied hier naartoe getrokken moesten worden, daar moet het interessant voor zijn. Maar, echte ontwikkeling begint er toch een beetje mee dat de mensen die wat met het landschap hebben of die hier vandaan komen, dat die de kans houden om hier te wonen en te blijven.

E: Bent u ook trots op het landschap dan?

R1: Ja, ik twijfel wat, want... Ik moet soms ook tegen mezelf zeggen van 'wacht even, er zijn heel veel mooie gebieden hier, en geniet daar maar van.' Wat ik net zei over zo'n mooie winterochtend. Die boomwallen en de verkavelingen, een slootje tussen de bomen waar je dan over heen gaat en je denkt 'houdt het ijs me wel of niet?' Ook straks in mei. Je zit hier ook op de grens, dat is ook het mooie. Je hebt dus, en alle vogels die horen bij een landschap met veel bomen, en een halve kilometer verder ben je in het open landschap. Daar kan je nu nog de weidevogels horen. Je hebt hier dus heel veel dingen bij elkaar. En je hebt hier ook nog, maar dat is dan niet meer ons landschap, aan de andere kant van Dokkum ben je ook zomaar bij de zee. Dat is ook hartstikke mooi. De Waddenzee is natuurlijk ook, het meest unieke natuurgebied wat wij hebben. Maar, ik voel me toch wel heel erg verbonden met dit landschap ... ja, waar je aan kan zien hoe het gegroeid is. En bijvoorbeeld in de jaren zestig met de ruilverkaveling, hoe het vernield is en hoe nu weer geprobeerd wordt om dan toch weer wat van die waarden te herstellen. Ik ben er graag dus even, in het veld, of ik rijd of fiets er even doorheen. Het allermooiste, en in juli komt er weer een boek van mij uit en dat speelt zich daar ook voor een deel af, het allermooiste vindt ik het stukje bij Veenklooster en ten noorden van Buitenpost. En dan die kant op, naar de westkant van het Bergumermeer, daar is de Noordelijke Friese Wouden eigenlijk nog op zijn mooist.

E: Daar is het ook nog het meest bewaard gebleven?

R1: Ja, en hier is, als alles weer een beetje groen is, dan is het hier ook prachtig. En er zijn nu weer bewegingen om toch zoveel mogelijk van de oude halepaden te herstellen. En zo'n openluchtmuseum speelt dan ook een rol. Dat mensen daar heen gaan, dat ze dan toch nieuwsgierig zijn van 'hoe zat de oude economie hier in elkaar?' Ja, dus het bewust zijn van de mensen van 'hé, we hebben hier eigenlijk iets bijzonders.'

E: Dat neemt ook wel toe?

R1: Ja, dat neemt wel toe. Dus, daar ben ik wel optimistisch over. En de andere kant ervan is dat die natuurlijke verbinding met de landbouw compleet verdwenen is. En straks is er een generatie boeren die van nature dat respect voor het landschap ook niet meer heeft. Voor de wat jongere, grootschaligere boeren die je straks overhoudt, ja, is het toch een economische afweging.

E: Dus dan wordt het toch wat minder met de binding en zo?

R1: Ja, en dan moet het dus wat meer van de burgerbevolking komen. En de mensen gingen hier vroeger heel ruig met het landschap om he! Ze wisten niet in wat voor rijkdom ze woonden, daar waren ze zich niet bewust van, dat was gewoon. En, ja als je boomwallen een beetje goed wilt onderhouden dan moet je de bomen zo dicht mogelijk van de grond afzagen. Maar voorheen zaagden ze de bomen wel ter hoogte van verdelingspaaltjes af want dan konden ze daar prikkeldraad tegen aan zetten, weet je wel. Dan ging de boom wel dood, maar ja, dat soort dingen. Dat zie je eigenlijk niet meer. Dat bewustzijn dat er anders met de natuur moet worden omgegaan, is wel groter geworden.

E: Ziet u het landschap dan ook als een onderdeel van uw leven?

R1: Ja, omdat je er bewust mee bezig bent, dat is gewoon zo. Ik denk dat dat voor de meeste mensen ook wel zo is. Dat het te maken heeft met het feit dat ze er vertrouwd mee zijn en dat het hun landschap is, maar dat ze zich er niet echt bewust van zijn of dat ze er bij stil staan. Ik heb dat wel, ja. Ik ben ook wel eens een hele tijd weg geweest, en dan kom je Friesland, de Wouden weer binnen, dan heb je wel het gevoel van thuiskomen.

E: Oke, nou dan heb ik ter afsluiting nog wat vragen. Zou u graag in dit gebied willen blijven wonen?

R1: Jaa, ja natuurlijk. Ik bedoel wij hebben hier al die jaren gewoond dus, dat is nog zo. Kijk, dat is nooit alleen zo vanwege het gebied. Dat is omdat je hier mensen kent, dat je kinderen hier in de buurt wonen, dat soort dingen spelen dan allemaal een rol. En ja, wij komen natuurlijk langzamerhand op een leeftijd waarbij we hopen dat we hier oud kunnen worden. Soms ben je ook gedwongen om op een gegeven moment te zeggen van 'ja, we moeten toch maar verhuizen, we moeten maar uit het oude huis weg', haha.

E: Maar dat is niet vanwege het landschap?

R1: Nee, nee nee. Maar er zijn heel veel andere mooie landschappen op de wereld. Ik zou het ook prachtig vinden om in de Franse Pyreneeën, daar zijn we een paar jaar geleden geweest, dat vind ik

een schitterend landschap. Bijna nog mooier dan de Alpen. Om het landschap zou ik er wel willen wonen, maar ja, je kent daar verder niemand. Je bent er niet vertrouwd mee, je bent er niet in thuis. Ook niet met de mensen, hoe ze met elkaar omgaan, de hele sociaal-culturele context. Dus dat doe je op een gegeven moment niet meer.

E: Het gaat dus meer om de combinatie van mensen en landschap?

R1: Ja, ja.

E: Ik heb verder geen vragen meer. Zijn er nog dingen die u wilt toevoegen aan dit gesprek?

R1: Nee, ja ik hoop dat je hier wat mee kunt.

E: Zeker. Wat vond u van het interview? Vond u het wel goede vragen, of niet?

R1: Jawel hoor. Ik ben benieuwd hoe het met de anderen gaat en wat die ervan vinden.

Interviewtranscript respondent 2

E: Ik begin met wat inleidende vragen. Kunt u om te beginnen iets over uzelf vertellen?

R2: Jazeker. Ik ben (...), melkveehouder, en ik heb hier, samen met mijn vrouw, een kleine minicamping. We hebben hier een boerderij met 65 hectare, en 60 melkkoeien.

E: Oke, en hoe oud bent u?

R2: Ik ben 51.

E: En wat voor opleiding heeft u gehad?

R2: Mavo 4 en middelbare landbouwschool. En ik heb nog wat economie cursussen en dat soort dingen er achteraan gedaan.

E: En, waar bent u geboren?

R2: In Akkerwoude, 31 oktober 1961, op de Achterweg.

E: U woont u hele leven al in het gebied, de Friese Wouden.

R2: Jouw oom en tante wonen er nu, daar ben ik geboren, daar stond toen een boerderij.

E: En, wat vindt u van het gebied?

R2: Ik vind het een prachtgebied. Elzensingels, coulisselandschappen, en de ruimte. He, ik zit hier aan de rand van het buitenveld, een prachtige plaats. En vlak bij de Wadden. Je kan alle kanten hier uit.

E: En doet u in uw vrije tijd ook aan bepaalde activiteiten in het gebied van de Noordelijke Friese Wouden, bijvoorbeeld wandelen, fietsen en dat soort dingen?

R2: Nou ja, wij vinden het wel leuk om even te fietsen. En we hebben de minicamping erbij, dus daar heb ik in de zomer nog wat activiteiten. We gaan met de jeugd te polsstokspringen hier achterhuis in het weiland. En een paar keer in het jaar een kaatsclinic hier op het kaatsterrein, met de mensen van Nut en Nocht. En door het bos van Rinsumageest te wandelen. 's Avonds als het wat regenachtig

weer is en als de kinderen zich vervelen, dan roep ik 's avonds om 7 uur, dan zeg ik "vanavond gaan jullie mee en doen we de regenjas aan", en dan gaan we een stuk wandelen door het bos.

E: Oke

R2: Zulk soort dingen.

E: Ik heb er al wat over gehoord, maar zet u zich ook in voor behoud van het landschap?

R2: Ja, ik zit in het bestuur van de agrarische natuurvereniging hier, het VALD, Vereniging Agrarisch Landschapsbeheer Dantumadeel. En ik heb 5 hectare in het coulisselandschap op de Borkenslaan, en daar beheer ik de elzensingels. Daar hebben we de oude elzensingels afgezet en opnieuw geplant, en de uitlopers krijgen nu weer een kans, dan wordt het weer een mooi dichte jonge wal. En daar hebben we een raster voor, dan wordt het beschermd tegen de vraat van het vee. Op zo'n manier doen we er aan mee. En hier achter, bij het open gebied, heb ik al mijn land in het randbeheer, he, het botanisch beheer. Drie meter van de sloot af, niet bemesten, helemaal niet met kunstmest en niet met roermest, ook niet met organische mest. Dan krijg je een hele andere botanische samenstelling en dan kan je ook nog heel goed terugzien. Dat gebruik ik tevens weer voor de weidevogels, dan laat ik de eerste (snede) staan, en dan kunnen de kippen als ze verschuiling zoeken, zeg maar. In zover doen wij wel aan natuurbeheer.

E: Oke, en waar denkt u aan als u aan het landschap van de Noordelijke Friese Wouden denkt?

R2: Dan denk ik aan elzensingels en coulissen. Niet eens zulke grote kavels, mooi omheind, met de elzensingels er omheen. Dat heeft wel wat, dat is wat apart, een beetje uniek in Nederland denk ik. Je ziet het op niet veel plaatsen zoals in de Noordelijke Friese Wouden.

E: Uhm, en in hoeverre onderscheid het landschap van de Noordelijke Friese Wouden zich volgens u ten opzichte van andere landschappen?

R2: Dat zei ik net al een beetje. Je hebt hier heel veel niet al te grote percelen, helemaal omsingeld met, of elzensingels of houtwallen, he dijkswallen. Je hebt daar verderop, he in Oostermeer, daar heb je heel veel dijkswallen. Nou en dat is uniek, dat zie je bijna nergens. Dat heeft wel wat.

E: En, even kijken, vindt u het belangrijk dat een landschap onderscheidend is?

R2: Nou, ik vind ... een beetje cultuurhistorisch moet het wel blijven, vind ik. Ik ben zelf veehouder, dus op een gegeven moment heb je wel zoiets van met de schaalvergroting en met (kostenbeheer) moet je weleens van kleine stukken één groot stuk maken, maar dat moet je wel met behoud van een bepaalde identiteit doen. Ik wil maar zeggen, als je zegt van "ik gooi één sloot dicht, maar dan plant ik aan weerszijden van het perceel wel weer in", dat je er wel een bepaalde structuur in houdt. Dat moet dus in die zin wel worden behouden, maar je kunt ook niet alles op slot zetten, denk ik. Nee, maar verder vind ik dat wel belangrijk.

E: Is het landschap ook een reden om hier te blijven wonen?

R2: Ja! Wel mede ja. Kijk als het puur om de boerderij gaat, dan moesten we zeggen van “ik ga naar de klei, of ik moet naar de polder toe.” Daar heb je veel ruimte en bijna geen sloten, en grote percelen. Daar kun je veel goedkoper boeren. Dat heeft helemaal geen sier. Ik vind het hier heel mooi om te wonen en te werken.

E: Oke, uhm, heeft u ook persoonlijke herinneringen met betrekking tot het landschap?

R2: Nou ja, ik ben hier geboren en getogen, dus ik weet niet beter. Dat is mijn band hiermee, zeg maar.

E: Kunt u een voorbeeld geven van een belangrijke persoonlijke gebeurtenis waarbij het landschap belangrijk is geweest?

R2: Ja, als klein jongetje het veld in en te polsstokspringen, en in de winter te schaatsen op slootjes, dat soort dingen. Maar ja, dat hoeft niet typisch het landschap voor te zijn. Ik zou het verder anders niet kunnen omschrijven, tenminste, dan snap ik jou vraag niet goed denk ik. Ik ben niet anders gewent, ik ben hier geboren en getogen, dus ik weet eigenlijk niet beter dan hoe het hier is.

E: Hebben sommige aspecten van het landschap dan ook een bepaalde betekenis voor u? Bijvoorbeeld emotioneel.

R2: Nou ik vind altijd, als we op vakantie zijn geweest... Kijk in de nazomer, in de herfst, zoeken we de zon op met het vliegtuig, en als ik hier dan terugkom dan vind ik het hier ook altijd wel weer mooi thuiskomen.

E: Waarom dan?

R2: Nou, gewoon dat vertrouwde. Het gezellige, en de dorpen met haar kleine kernen, en de dijkswallen, en dan hier de ruimte weer. Ik zit hier precies op de scheiding he, de Singel is de scheiding, de grens van de Noordelijke Friese Wouden. Deze kant zit ligt er buiten, en die kant ligt er binnen. Dus, ik zeg ook altijd tegen mijn campinggasten, als ik een verhaaltje vertel, zeg ik altijd “aan de ene kant zit ik helemaal in het gezellige coulisselandschap, en aan de andere kant kan ik tot aan Leeuwarden toe kijken.” Dit is, ja...

E: Een mooie combinatie.

R2: Ja. Ik ben het gewend, maar heel veel mensen komen hier en zeggen “goh, wat een prachtig uitzicht hier.” Wij zijn niet anders gewend, maar dan is dat wel zo natuurlijk.

E: En heeft het ook een andere betekenis, bijvoorbeeld functioneel voor u als boer?

R2: ja, het heeft in zoverre een betekenis, ja, nee. Ja, ik heb mijn boerderij hier, dus ik ben hier toch aan gebonden. En wij baatten dan onze camping uit. Daar benutten we, proberen we, het mooie dat hier is wat aan de mensen mee te geven. De mensen komen hier en wij zitten op de camping, en er zijn een paar die komen hier vaker, want die willen per se aan die kant verblijven. Dan weten ze zeker dat ze een vrij uitzicht op de velden hebben. Die worden 's ochtends wakker en dan weten ze niet wat ze zien. Als je in de stad woont, dan weet je niet wat je hier overkomt. Ik heb een gastenboek op

de camping, en daar kunnen de mensen dan hun verhaaltjes in zetten. Nou, dat wordt tegenwoordig gedigitaliseerd natuurlijk. Maar dan schrijven ze daar in, en heel veel mensen schrijven daar in “het is hier ’s nachts donker”. Dan denk je “het is hier ’s nachts donker? Het is overal donker.” Maar zo vanzelfsprekend is dat niet. Als ik hier ’s avonds sta en ik kijk naar Leeuwarden toe, dan kan ik mooi die hele lichtkoepel over Leeuwarden zien, dat is lichtvervuiling. Dat heb je hier niet, dus dan snap ik inderdaad wel dat ze zeggen dat het hier ’s nachts donker is. He, als ze naar de wc gaan hebben ze de zaklamp mee, want anders zien ze niets. Dus ja, dat is het voordeel van op de ruimte te wonen.

E: En, staat het landschap dan ook ergens symbool voor? Bijvoorbeeld voor het verleden. Als u dan naar het landschap kijkt en denkt aan het verleden?

R2: Ja, maar mijn verleden en heden is hetzelfde. Ik ben hier nooit weggeweest. Ik heb op de Achterweg gewoond en toen zijn we hier gekomen. En ik heb een tijdje hier verderop gewoon, maar dat was ook hetzelfde idee. Daar zit voor mij geen verschil in. De natuur is hetzelfde gebleven hier, dus, daar zit geen verschil in.

E: Dus, als u bijvoorbeeld weer terugkomt van vakantie, dan staat het landschap daar wel symbool voor, voor dat soort dingen? Van hier kom ik vandaan en zo?

R2: Ja, ik heb wat met de Wouden, ja.

E: En als u nou zou verhuizen naar een soortgelijk landschap ergens anders in bijvoorbeeld Nederland, zou u zich daar dan ook thuis kunnen voelen.

R2: Nou, ik denk het wel. Ik kan me wel aanpassen. Maar, ik wil hier niet weg. Die discussie is er weleens geweest. Er zijn wel mensen geweest die mij vroegen ‘als je nou ergens anders zou kunnen boeren...?’ Maar euh, dan houd ik op.

E: Waarom dan?

R2: Nou, ik wil hier niet weg. Ik vind het hier veel te mooi. Ik ga niet nog eens een andere keer ergens opnieuw beginnen. Nee, ik hoef hier eigenlijk niet weer weg.

E: En de mensen hier, is dat dan ook belangrijk?

R2: Ja! Kijk, ik ben jaren voorzitter geweest van het dorpsbelang, daar zit ik sinds maart niet meer in, maar ik heb een hele hele sterke binding met het dorp. Ik ken heel veel mensen, heel veel mensen kennen mij, dat ervaar ik alleen maar als heel mooi. Dus dat is, ja, dat is heel eigen! Ik voel me hier heel erg thuis. Zo voel ik het, en dat wil ik ook zo houden. Uit gekheid hebben we het er weleens over, (...) en ik, over 10/15 jaar als de kinderen hier zouden komen te wonen, waar wij dan heen zouden gaan om te wonen. Er zijn wel meer mooie plaatsen. In de andere Wouden is het ook mooi. Daar heb je ook prachtige plaatsen. En in Oostermeer heb je ook mooie gebieden. Ik zie mezelf nu nog niet verhuizen, hier uit de buurt niet. Zeg nooit nooit, maar...

E: Gaat het dan meer om de mensen, of ook ...

R2: Ja, het gebied en de mensen. Maar vooral ook het gebied. Ik ben hier wel aardig verknocht aan.

E: Oke. Hoe belangrijk vindt u het dat het huidige landschappelijke karakter behouden wordt?

R2: Daar hecht ik wel waarde aan. Ik vind wel dat dat in stand moet worden gehouden. Daarom zeg ik ook, perceelgroottes daar loop je wel een keer tegenaan. Ik bedoel, ik heb achterin de Borken een paar stukjes, dat zijn apenstukjes, dertig meter breed. Nou ja ik heb er nu maïs in, dan kan ik het bewerken, maar anders is het eigenlijk helemaal niet praktisch, maar ja goed. Maar uhm, zo ligt het er nu eenmaal bij. De structuur in de lijnen moet wel behouden worden, vind ik.

E: Dat is allemaal wat een afweging, zeg maar?

R2: Ja, ja. Kijk, er zijn collega-boeren die denken er heel anders over. Er zijn genoeg die zeggen van "Hou op met die rottige rotbomen, daar hebben we alleen maar last van." Het is ook wel een beetje zo, het is ... Vroeger waren de elzensingels gewoon veekering en afrastering. Dat was het eigenlijk, daarom stonden ze er. En perceel begrenzing. Kijk nu is het zo, bij de elzensingels heb je een schaduwkant van wel 5/6 meter, dus daar droogt het nooit. Je krijgt het nooit droog. Daar hoef je geen hooi van te winnen. En je zit met overhangende takken in de machines. Als je het van de vervelende kant wilt bekijken, moet je zeggen van "haal die rotbomen er direct weg." Er zijn dus ook collega's die er zo over denken. Daarom vind ik het ook goed dat bepaalde regelingen ook in het bestemmingsplan worden opgenomen. He, dat wel gewoon bepaalde perken worden aangesteld. Het mag tot zo breed en niet breder. Anders zijn er boeren bij die alles dichtgooien. Dan krijgen we hier ook de Klei zeg maar, dan wordt het hier ook een open vlakte. Daarom ben ik daar wel voor, dat dat geregeld wordt.

E: Dat is niet uw bedoeling, dat het zo als op de Klei //

R2: Nee, nee, oh God nee.

E: Zijn er voor u bepaalde kenmerken van het landschap die nooit verloren mogen gaan?

R2: Nouja, dat noemde ik al, dat zijn de coulisselandschappen, dat vind ik prachtig. Die elzensingels, dat heeft iets. Ja, ook een hele aparte samenstelling met de ondergrond hier. He, daar heb je misschien wel eens van gehoord, wij zijn bezig met een bouw pakket. Dat is niet alleen de elzensingels, maar dat is ook de ondergroei, de bramen, en de wilde rozen en noem alles maar op, wat er groeit. En dat moet meerwaarde geven aan het gebied. Nouja, en als je dat in stand wilt houden zal daar ook een bepaalde vergoeding tegenover moeten staan, want het zorgt wel voor belemmeringen. Want dat is gewoon zo, bramen onder de bomen is natuurlijk een plaag, want bramen () meer dan 2/3 meter per jaar. Dus die gaan heel ver het land in. Dus je bent niet alleen het stuk bij de boomwal kwijt, maar je bent ook een strook van het land kwijt. Ja, maar het geeft wel een bepaalde meerwaarde aan de natuur zeg maar, aan de ondergroei. Er komt een flora en fauna omheen, dat zie je niet overal. Dus dat heeft ook wel weer voordelen, voor de natuur zeg maar.

E: Wat voor dingen doet u dan voor het behoud, zeg maar?

R2: Ik doe tot nu toe niks. Ja, niks, ik heb de elzensingels afgezet, en daar heb ik een raster voor. Trouwens, ik moet erbij zeggen dat dat raster er nu niet meer voor zit. Dat hoeft niet meer, dat is niet verplicht. Die palen waren op een gegeven moment verrot, dus toen heb ik het hele spul opgeruimd. Maar ik heb er altijd maïs in, dus dat raster heeft ook helemaal geen effect, want een raster gold ervoor dat het vee de jonge planten niet kan aanvreten. Nou ja, als er geen vee meer in komt en die jonge planten, nou die zijn inmiddels ook alweer groot. Dan gebeurt daar niks mee, en dan heb je alleen maar last van dat rottige draad er voorlangs. Maar, uhm ik doe er op het moment niks aan. Het enige wat we doen is bijhouden en he, de overhangende takken wat weghalen omdat die cabines van de tractor en de hakselaar er altijd tegenaan hangen. Verder doen we er niet veel aan. Al je ze er eenmaal af() hebt heb je er niet zoveel onderhoud aan. He, na een jaar of 6/7 moet je ze een keer uitdunnen, dan valt het wel mee.

E: En als bepaalde fysieke kenmerken van het landschap verloren zouden gaan, wat voor invloed heeft dat dan op uw binding en identiteit met gebied, denkt u?

R2: Nou, ik kan mij daar niet zoveel bij voorstellen, want alles is goed gekaderd in bestemmingsplannen, dus het is niet zo dat in dit hele gebied hele bomen weggehaald worden. Dat mag niet, dus euh. Ik kan mij dat niet voorstellen en dat gebeurt ook niet.

E: Maar als het gebeurt, zou dat effect hebben op uw binding met het gebied?

R2: Ja, dat weet ik niet. De mensen die hier wonen blijven hetzelfde. Het is niet een relevante vraag denk ik, want het gebeurt niet. He, ik weet gewoon, ik weet zelf wel, omdat ik bij het VALD in het bestuur zit, ik weet hoe scherp de gemeenten dat in de gaten houden. Je hoeft maar, he alle elzensingels die hier (afgekapt) zijn, zijn allemaal door het VALD aangevraagd. Er is niemand die illegaal een elzensingel weghaalt. We hebben wel eens gehad bij het VALD, he dan kregen hele gebieden subsidie van de gemeenten, en we deden er zelf wel wat cofinanciering bij. En dan deden we dus aan onderhoud van de elzensingels. En de gemeenten () dat we hier een mooi woudgebied hebben, maar als de boeren zeggen "wij willen die elzensingels graag kwijt" en de gemeente verbiedt het, dan moet de gemeente ook met een handregeling komen waarbij ze zeggen "voor dat onderhoud hebben we dan ook wel wat centen over." Zo zijn er bepaalde regelingen in het leven geroepen, en dat is altijd via ons gegaan, he via dat VALD. He, boeren konden op een gegeven moment zeggen "nou, ik heb een paar elzensingels en die wil ik er graag af halen." Want op een gegeven moment, elzensingels hebben een levensduur van ongeveer 25/30 jaar. Dan is het de hoogste tijd om ze er af te halen. Heel veel mensen denken van "laat die bomen maar staan", maar dat is gewoon zo. Dan krijg je heel raar, oud dood hout. En dan gaan we er heen en dan tellen we al die bomen, en die zetten we op een waarde, en dan word de ()CEO er op losgelaten en op basis daarvan krijgen we een vergoeding. En de ene huurt iemand in die dat doet, en de ander doet het zelf. Maar het wordt wel gecontroleerd. Op een gegeven moment als die singels afgezet zijn, als we solitair hebben, als er een mooie eik

tussen staat of een mooie berk, of een populier, dat we zeggen van “hé dit is wat een uitzondering” dan laten we altijd een paar solitair staan. Ook voor de vleermuizen en de vogels, daar hebben ze dan () noemen ze dat. Maar die elzen gaan er verder bijna allemaal uit, he die zetten we af. En dat weet jij denk ik ook wel, als je een els goed afzaagt 10/15 cm boven de grond, na een jaar zitten er wel 10/15 uitlopers op. Na verloop van tijd moet je die allemaal wel bijhouden, dan moet je er een paar uit halen anders krijg je ()bomen. En dan is bij ons de regel: om de meter moet er één worden ingeplant. Je hebt wel eens dat er zo’n 20 meter niks staat, en dan weer een rijtje. Dan komt er om de meter een nieuwe els tussen en 10 procent inheemse bomen. Dus een meidoorn of uhm, gewoon andere bomen, zeg maar. Dan krijg je een beetje (variatie) in de elzensingels. En dat gaat met volle tevredenheid. In het begin werd wel eens tegen ons gezegd van “goh waar zijn ze daar nu mee bezig, alles wordt kaal geslagen en er blijft niks van onze boompjes over”, maar na een paar jaar is het allemaal weer mooi dicht gegroeid. Ik heb een mooi voorbeeld bij de ijsbaan. Ik zit in het bestuur van de ijsbaan, en daar hebben we de verste kant ook helemaal gedaan, ook in het VALD. He, we zijn lid van het VALD met de ijsbaan en we hebben dat ook in de regeling gehad. Al die oude, kale bomen, dat was niks. En toen zeiden ze toen ze er het eerste jaar af waren “nu zijn jullie hier mooi bezig, er blijft niks over, nu waaien we hier straks van de ijsbaan af.” En nu is het heel mooi dicht. Mensen moeten er even aan wennen. Ze denken “die bomen zijn er af, daar komt nooit meer een boom terug”, maar na een jaar weten ze niet wat ze zien. En in het begin hebben we wel eens gehad dat we heel veel tegelijk deden op dezelfde plaats, en daar hebben we nu wel van geleerd, dat doen we nu niet meer.

E: En dan krijg je al heel snel dan, dat gezeur?

R2: Nou, dat hebben we wel gehad. Dat heeft ook een keer in de krant gestaan. Kijk, de bomen zijn er niet af, er komen zelfs meer voor terug. Dat moet even tijd hebben, dat is gewoon zo, als je een boom omzaagt met het doel om het af te zetten. Vroeger werd dat ook gedaan. Heel vroeger was het niet alleen voor de veekering, maar ook voor de kachel. In de oorlog stond er tussen Dokkum en Damwoude geen boom meer, alles was er af gehaald. Mijn ouders en andere oudere mensen die weten dat allemaal wel. Dan kon je tot Dokkum toe kijken, er stond geen boom meer in, want alles lag in de kachels. Want in de oorlog was alles schaars, dus alles werd opgehaald. Maar vroeger hadden ze die elzensingels echt voor de kachels en voor de bezems. Zo was dat vroeger, en dat is niet meer zo. We zijn nu bezig met hout, energie uit hout heet dat. He, dan willen we laten zien dat we de elzensingels hier kunnen doen laten gelden. Nu is het heel vaak zo, al die takken worden op een hoop gegooid, en daar vragen we collectieve ontheffing voor om dat te verbranden. En die stammen gaan altijd naar, het is maar net wie, jou (...) is wel bij mij geweest om te zagen. Die had ze voor de kachel. Die had stapels hout. Hij moest voor mij de wal afzetten, en dan kreeg hij het hout. Zo werkte dat dan. Zo heeft hij een paar keer een wal bij mij gehad. Je hebt ook wel (...) uit Noordbergum. Die doet

dat nu niet meer, maar die heeft dat ook wel gehad. En tegenwoordig willen ze met dat 'energie uit hout' het in pallets zagen. He, dat is in stukjes, van die schijfjes, en die gaan allemaal in die verbranders. Er is een project gaande in Beetsterzwaag, bij de Lindenstein, dat revalidatieoord. Daar worden nu ook de zwembaden warm gemaakt, of gestookt, met hout uit het gebied daar. Zo zijn we hier ook bezig. En zo zijn er plannen om misschien de Frosk, dat zou kunnen als daar een ding bij komt, he in Dantumadeel, om het zwembad en de sporthal die daarbij zitten, dat soort dingen verwarmd. Dan heb je dus 'energie uit hout'. Dan krijgen de mensen een vergoeding voor het hout dat ze leveren en dan heeft de gemeente veel minder stookkosten, aan gas en elektra, om alles te verwarmen. En dat zijn projecten die zijn nu allemaal in de kinderschoenen, maar daar wordt wel aan gewerkt. Maar goed, dat moet over heel veel schijven, en daar moet veel geld en subsidie bij komen. Maar dat soort dingen spelen er op het moment, en dat is op zich wel grappig. En dan kunnen die takjes er ook in. Dan wordt alles benut. Er zijn al machines op de markt, die rijden het veld in en die pakken met een 'arm' die boom, die knippen ze, en dan draaien ze die boom naar zich toe en vreet ie het in één keer op en dan krijg je allemaal snippers. En die kunnen zo zo'n ding weer in. Alleen, het probleem is altijd nog dat, een boom, dat zeggen ze altijd, moet eerst een tijdje gedroogd hebben. Dan heb je veel betere benutting van het hout. Dus als je een levende boom snijdt zit er nog veel te veel vocht in. Hij moet eigenlijk al een tijdje gelegen hebben. En dan heb je veel betere benutting met je stokerij. En dat zijn allemaal dingen, daar moet nog het een en ander in geprobeerd worden, maar praktisch is het wel mogelijk allemaal.

E: De mensen zijn wel actief met //

R2: Jawel, en dat is op zich wel heel interessant om dat van dichtbij mee te maken. Daar worden we wel van op de hoogte gehouden, hoever ze er mee zijn. En dat is altijd wel leuk. Die initiatieven kan ik wel onderstrepen.

E: En, in welke mate mogen er volgens u veranderingen plaats vinden in het landschap. Daar hebben we het al een beetje over gehad.

R2: Ja, daar hebben we het wel over gehad. Van mij hoeft het niet zo zeer. Kijk, ik heb er helemaal geen problemen mee als de percelen hier wat groter worden. Tenminste, hier op de ruimte niet. Daar heeft geen mens last van. En de elzensingels, volgens mij staat het bestemmingsplan op 125 meter, dat is ook maar een kort stuk. Daar heb ik verder helemaal geen problemen mee. Maar het moet niet overgaan naar het extreme. Ik houd niet van kaalslag.

E: En dat gaat ook niet gebeuren, als ik u zo hoor.

R2: Nee, nee.

E: Hoe denkt u over de aanleg van de Centrale As, waardoor het landschap van de Friese Wouden verandert?

R2: Nou, dan heb je een goeden aan (...). Nou ja, ik heb in zoverre wel sympathie voor (...), dan praat ik even over (...). Ik kan me wel voorstellen dat hier op een gegeven moment de behoefte is geweest om te zeggen “we moeten hier wat doen aan die aansluiting naar het noorden.” He, Burgum is een tranendal met die drukte er door heen, en Damwoude op het drukst van de dag is het hartstikke druk. En Dokkum is dan de ontsluiting daar naar toe. Maar ik vind wel, he er moest wat gebeuren. Ik vind alleen wel dat het met rotondes had gekund, net als de Lauwerszeeweg, en dan had het niet vierbaans gehoeven. Dus groene strepen er tussen, honderd kilometer en hier en daar een rotonde, dan kun je door rijden. Dan heb je geen stoplichten om de dorpen heen. En zoals ze het nu willen met die fly-overs en die aquaducten, nou ja goed een aquaduct zal toch hebben gemoeten bij Burgum. Maar echt die op- en afritten die je dan krijgt met die klaverbladen, omdat het vierbaans is, dan moet je door kunnen rijden, dat neem gigantisch veel ruimte in beslag. En kosten. Dat vind ik ook wel een beetje belachelijk, dat had wat mij betreft niet gehoeven. Ik ben wel voor de Centrale As, maar het had volgens mij wel zo gekund als bij de Lauwerszeeweg. En dan dus om de dorpen heen.

E: Oké, en uhm, wat voor gevoelens roept het landschap bij u op? Bent u bijvoorbeeld trots op het landschap?

R2: Ik vind het hier wel een mooi landschap. Ja, ik vind dit hier een mooie wereld, dus in zoverre ben ik er wel trots op ja.

E: Waarom dan?

R2: Omdat ik hier, ja dan komen we eigenlijk de hele tijd bij hetzelfde terug. Het is hier een mooie wereld, en ik ben hier geboren en getogen en daar ben ik aan verknocht. Dus ik vind dat mooi. He, zoals ik zeg, de afwisseling, elzensingels, de coulissen en de ruimte. Ik ben er wel heel content mee.

E: En schaamt u zich wel eens voor bepaalde aspecten in het landschap, of gebeurtenissen en veranderingen hier?

R2: Schamen?

E: Ja

R2: Niet dat ik me er voor schaam

E: Dat er bepaalde dingen zijn waar u niet blij mee bent, zoals de Centrale As ook.

R2: Nou, de Centrale As heb ik wat betreft hier geen last van. Die gaat langs de andere kant van het dorp. En volgens mij, als ik het heel goed – want ik heb het wel van heel dichtbij gevolgd omdat we met het dorpsbelang er heel nauw bij betrokken zijn geweest – wordt het heel landschappelijk ingepast. Dus ik denk dat als die weg er straks tien jaar licht dat we allemaal wel zeggen van “nou hier ligt ie, maar ze hebben de natuur er omheen wel heel goed ingepast.” He, want eerst is er sprake van geweest om hier, westelijk om Damwoude heen te gaan. En als je de kaarten erbij pakt kan je zien dat hoe de hele structuur van de percelen is. Die is aan de oostelijke kant helemaal noord-zuid en daar gaan ze ook zo doorheen met die Centrale As. Dan kan je heel makkelijk de natuur

aanpassen. Hier liggen de percelen allemaal zo, dus als je er zo doorheen was gegaan had je een hele rare doorsnijding gekregen. Dus ik kan me wel voorstellen dat ze daar langs gaan en dat ze een hele goede inpassing kunnen krijgen. Alleen ja, het zal toch een bepaalde inbreuk plegen op de natuurlijke waarden, dat is logisch. Als hier ineens een grote weg ligt en je ziet er de hele tijd auto's langs rijden//

E: En het geluid

R2: Ja, dus dat zal een bepaalde impact hebben. Maar dat ik me daar nou voor schaam weet ik niet. Kijk, de andere kant is natuurlijk, we hoeven elkaar ook niet voor de gek te houden, overal in Nederland is het allerlei asfalt en daar kunnen de mensen maar naar genoeg rijden. En als je vanuit het zuiden deze kant uit komt, en je bent op de Woudweg, en daar rijd het als een tierelier, en dan moet je door Nijega deze kant uit, dan krijg je al die plaatsjes hier. Dan ga je door de Oare Wâlden he, Oenkerk en de hele Trynwâlden door. En ik wil maar zeggen, voor een keer vind ik het niet erg, maar ik kan me wel voorstellen dat als je alle dagen daar langs moet. Ik heb weleens een vergadering in Drachten en voordat ik op de Wâldwei ben, je bent in vijf minuten in Drachten. Maar om er te komen, als in Burgum in de stoplichten tegenzitten... Je moet altijd op tijd weggaan, als je de stoplichten mee hebt ben je er tien minuten te vroeg, maar als ze tegen zitten en er staat zo'n brug open dan ben je zomaar aan de late kant. Dan ben je straks kwijt, want je kan straks één keer de richtingsaanwijzer aan doen en dan kan je gewoon doorrijden. Ik kan me ook wel voorstellen dat mensen daar het voordeel van inzien. Ja, en als ik dan zeg "we betalen allemaal wegenbelasting en dat gaat allemaal naar het zuiden", nou laten we dan hier ook een keer een goede ontsluiting krijgen. Dus op zich kan ik daar wel mee leven. Maar waar ik wel een beetje huiverig voor ben is, we moeten weer windenergie hebben. De provincies hebben zichzelf verplicht om bepaalde doelstellingen in het jaar 2020 te stellen wat betreft groene energie. Dan zijn ze bezig met die windmolens, maar ik kan me voorstellen dat ze zeggen van "dit is een heel open gebied, zet hier windmolens neer", maar daar ben ik nu meteen nog niet klaar voor. Maar goed, als ze hier komen dan komen ze hier, maar ik vind het een raar gezicht, die grote rottingen. Ik zeg op mijn beurt "houd ze bij de afsluitdijk en zet ze maar wat bij de grote wegen neer." Daar is de natuur toch al een beetje aangetast, dus zet ze daar dan maar langs. Maar goed, zolang dat hier niet is schaam ik me er niet voor. Als je bijvoorbeeld naar de Flevopolder kijkt, dan is het niet best. Het stikt daar van die turbines. En ik weet wel dat we toch ergens onze energie vandaan moeten halen, maar...

E: Dat heeft u liever niet, dat die hier komen?

R2: Als ze zeggen "we zetten hierachter windmolens neer", nou daar ben ik nu meteen niet klaar voor. Ten minste, nee ik vind het maar niks, maar goed...

E: Dat went dan misschien ook wel weer

R2: Ja, zekers. Als het er eenmaal staat zal het ook wel wennen, maar op voorhand ben ik er geen voorstander van.

E: En die gevoelens die u bij het landschap heeft, hebben die een positieve of een negatieve invloed op u?

R2: Nou dat is positief. Kijk, nu ook, de kieviten zitten te broeden en dat is een heel mooi gezicht. En in de lente begint alles ook weer te groeien. Dat is eigenlijk met alle natuur zo. De lente is de mooiste tijd van het jaar.

E: En dit gebied ook speciaal, zeg maar?

R2: Ja, maar ook omdat ik hier altijd heb gewoond. Ik weet eigenlijk ook niet beter, maar ik vind dat gewoon. Deze tijd van het jaar is verreweg de mooiste tijd van het jaar. Het is nu nog wat koud en het is wat later dit jaar, maar het wordt nu allemaal groener en het ruikt lekker buiten. Ik vind dit een mooie tijd.

E: En ziet u het landschap ook als een onderdeel van uw leven?

R2: Ja! Ik leef erin, in het landschap, he. Mijn boerderij is puur, dus ik moet het van hebben van het gras. Dus links- of rechtsom, ik ben er altijd afhankelijk van.

E: Vindt u dat mooi?

R2: Ja, maar wat zal ik zeggen, ik ken ook niet anders. Ik moet het er gewoon van hebben, dus, ja.

E: En dan heb ik ter afsluiting nog een vraag. Zou u graag in dit gebied willen blijven wonen?

R2: Ja! Zeg nooit nooit, maar uhm. Ik heb wel eens een keer als we op vakantie zijn en we zitten op Mallorca of in Turkije bij de kust en het is mooi weer, dan zeg ik wel eens tegen (...) "god, ik zou hier later wel een huis willen hebben." Maar dat is dan meer vanwege het mooie weer. We hebben hier wel eens zomers gehad, daar wordt je toch gek van. Tenminste nu we die camping erbij hebben, de mensen zeggen "gatver, nu regent het alweer, het regent in Friesland ook altijd." En we hebben ook weleens zomers gehad waarbij ik dacht van "verdomme, het kon nog weleens zo zijn ook." En dan ga je op vakantie en dan kom je elke ochtend om een uur of 9/half 10 uit bed en dan doe je de ogen open en dan schijnt het zonnetje. Dan ga je op het balkonnetje zitten met een bakje koffie en je kan de hele dag de korte broek aan hebben en het regent nooit. En als er een keer een buitje is kijk je even en dan zeg je "het is ook alweer droog en de zon schijnt weer", en dan kan je ook meteen weer naar buiten. Dan denk ik wel eens "gatver wat is dit een zegen, vergeleken met hier in Nederland", maar ik denk dat als dat een paar maand zo door gaat dat je dan op het laatst ook zegt "nu heb ik het hier wel bekeken." Maar op zo'n moment heb je dat wel eens. Maar ik vind het hier verder prachtig, dus wat dat betreft hoef ik hier niet weg.

E: Dat is dan ook alleen het weer wat zeker?

R2: Nou ja, dat heb je dan wel eens, he. Aan het eind van het jaar hebben we dat. Dan heb je het de hele zomer druk gehad met de camping, met de boerderij, en tijdens de herfst wordt het wat rustiger

en wordt het wat donkerder weer, en dan gaan we zelf op vakantie. Eerder kunnen we eigenlijk niet weg, omdat de camping er ook altijd is. En dan ga je weg en dan kom je daar en dan heb je onbezorgd mooi weer, en dan denk je "dit is het leven." Naar het strand en dan wat boeken mee, dan kunnen ze mij daar wel een hele dag laten liggen. Biertje erbij, heerlijk! Dat is dan het bruine leven op dat moment even. En dan zeg ik wel eens tegen (...) "voor een paar centen heb je hier een huis" en dan denk je "wat zou dat mooi zijn." Maar ja, dat doe je niet want ik ben hier nog zo gebonden aan het bedrijf. Maar op dat moment zeg je dat wel eens. Maar goed, dat is... toekomstmuziek. Maar voor de natuur moet je daar niet naartoe gaan, want die is er niet. Niet veel ten minste.

E: Dan is het hier beter

R2: Ja

E: Ik heb verder geen vragen meer, zijn er nog dingen die u toe wilt voegen aan dit gesprek?

R2: Ik denk dat we heel veel wel besproken hebben. Ja, ik wil nog toevoegen, dat kun je ook wel zien, ik heb daar een stuk water. Als je gaat staan kun je het wel zien. Daar heb ik een drasgebied. Dat heb ik voor de weidevogels, heb ik dat wat ingericht. (..) En nou hoop ik, ik heb anderhalf hectare dras daar. En dan heb ik er omheen nog vijfenhalf hectare botanisch beheer, dat is puur biologisch. Daar mag alleen (..) op, en anders komt er niks op. En als je hier over een maand weer komt is het helemaal rood. Dan weet je niet wat je ziet. Achter dat water is het allemaal rood. Dat komt puur omdat de grond verarmt, dat heb ik al jaren zo. Dat is ideaal voor mijn grutto's. Daar heb ik wel zeventien paartjes grutto's gehad. En dat is dit jaar snel achteruit gegaan. Ik heb heel veel predaties gehad. Maar goed, dat hoeft niet ieder jaar hetzelfde te zijn. En dan heb ik er omheen nog 1 juni-land. Dat mag niet eerder dan 1 juni gemaaid worden. Dat wordt dit jaar wel een probleem, want het is allemaal veel later. Dat zal misschien wel tot 15 juni verlengd moeten worden. En dan kunnen de jonge vogels daar ook nog uitvluchtmogelijkheden vinden. En kijk ik ben voorzitter van het weidevogelbeheer, hier uit Dantumadeel. Dat draag ik een heel warm hart toe, de weidevogels. Maar tegenwoordig zit dat wat in een negatieve spiraal. De laatste jaren gaat het snel achteruit met de weidevogels. Waar komt dat door? Van alles wat bij elkaar denk ik. Nu het weer ook nog eens een keer. Verleden jaar was het heel vroeg heel droog en toen was het hier moeilijk voor de vogels om eten te krijgen. Toen heb ik er verleden jaar heel veel predatie in gehad. (...)

E: Ik wou nog wel vragen, je hebt hier ook van die dobben, heeft u daar ook nog iets mee?

R2: Ja, in andere gebieden worden ze wel pingo's genoemd, maar ik heb hier een paar dobben. Maar ja, op de Borken heb ik die. Die zitten ook in de beheersregelingen, die zijn ook aangemerkt als dobben, maar het zijn eigenlijk dingen van niks. Op de hoek van het weiland daar zit een hele hoek, he dat is wat groter, maar daar dronken de koeien vroeger. En die zijn er, ik heb twee van die dingen. Maar ja, vroeger was dat echt voor het drinken van het vee, maar dat heb je niet meer.

E: Daar wordt nu niet veel waarde meer aan gehecht?

R2: Nou, ik moet ze onderhouden. Ze zijn er, en het stelt ook niks voor, maar ze zijn er wel. Maar het zijn geen pingo's he, pingo's zitten midden in het land. (...)

E: En die halepaden zelf, heeft u daar ook nog iets mee?

R2: Nou ik zit in het stichtingsbestuur, en wij zijn er mee bezig, en de paden, in grote lijnen liggen ze er wel. Het grote probleem is de financiën en de Centrale As straks. Kijk, die halepaden lopen van Damwoude tot aan Driesum toe, en tot de hoofdweg liggen ze er bijna. Er zijn een paar stukjes die nog niet open zijn. Kijk, globaal hebben we hier de wegen vanaf de Singel, maar dat zijn niet de originele wegen, maar dan heb je wel die lijn te pakken. (..) En daar zijn we dus mee bezig en we hebben nu wat budget voor dat stukje achter de familie (..), achter de christelijk-gereformeerde kerk zeg maar, om daar een weggetje neer te leggen dat afgerasterd wordt. Dat je daar gewoon langs kunt, want nu is het zo, je kan er eigenlijk niet langs, je mag er eigenlijk niet langs, want dan moet je over het stukje grond van die mensen. En daar zijn we nu mee bezig om dat te realiseren. Maar ja, ons grote probleem is straks natuurlijk de Centrale As. Als die daar straks komt, dan houd het daar op. En daar zijn we wel mee bezig geweest om er onderdoor te gaan, en dan tevens als wildtunnel. Dat de beesten er ook onderdoor kunnen. En op zich hoeft dat ook helemaal niet zo duur te zijn. Wij denken allemaal dat zo'n tunnel een vermogen kost, maar de tunnelbak is helemaal niet zo duur. En als zo'n grote weg daar ligt dan denk ik "doe dat." Dan kon dat halepad er gewoon onder door, en dan kon je dat tevens als wildtunnel gebruiken. En daar zijn we nu wel mee bezig, maar er wordt de hele tijd gezegd als we zover zijn "we willen het eventueel wel meenemen", maar dat moeten we maar afwachten. Maar ik moet heel eerlijk zeggen, ik zit daar wel in, maar ik ben daar meer formeel dan actief in gekomen. We hebben wel dingen op de agenda staan, maar we zijn wel heel erg afhankelijk van anderen. De gemeente heeft het nu op de agenda gezet, dat is een programma, dus die moeten we straks over praten. Dus ze moeten er in ieder geval aandacht aan besteden. Dan kunnen we misschien ook wat budget vragen en dan kunnen we misschien wat meer, maar op het moment kunnen we niet zoveel. Dus dat hapert een beetje. Maar kijk ik ben er in gekomen omdat de stichting ook graag vertegenwoordigers van het dorpsbelang wou hebben, en toen hebben ze mij dus gebeld. En ik zei "als dat verder niet veel tijd kost, dan doe ik dat wel." Op zich draag ik het wel een warm hart toe, maar ik wil niet elke twee weken vergaderen om niks, weet je wel. Als we contact hebben is het over de mail. En één keer in het jaar komen we bij elkaar. Dan nemen we de financiën even door en er wordt wel eens een gift gegeven enzo. Daar moet wel een beetje toezicht op worden gehouden natuurlijk. Maar het meeste verkeer is via de mail. (...)

E: En u had gisteren een vergaderen met de Noordelijke Friese Wouden?

R2: Ja

E: Over wat voor soort dingen gaat dat doen?

R2: De Noordelijke Friese Wouden is dus een overkoepeling van de ANV's, he de Agrarische Natuurverenigingen. Weidevogelbeheer gaat allemaal via de Noordelijke Friese Wouden en het geld komt momenteel van de Provincie, en de Noordelijke Friese Wouden is dan gebiedsregisseur, zo heet dat. En die overlegt met de Provincie, en die (legeert) het weer naar de ANV's en die moeten dan aan de spelregels die gezamenlijk zijn afgesproken voldoen. Elk jaar wordt het collectief beheerplan heet dat dan, waar het hele weidevogelbeheer in zit, dat wordt elk jaar opnieuw geschreven met nieuwe doelstellingen en resultaten en alles erin. En dat wordt weer helemaal getoetst bij de Provincie en als ze zeggen "we vinden het kwalitatief niet goed genoeg", dan kan het zijn dat ze er in snijden. Dat ze zeggen "jullie hebben daar 100 hectare weidevogelbeheer, maar op 20 hectare zit nooit een vogel, daar willen we geen geld meer aan geven", dan hebben ze het recht om dat weg te halen. En dan is het aan de Noordelijke Friese Wouden en de ANV's om te zien wat ze er mee doen. Gaan we er mee akkoord? Want we hebben wel zesjarige contracten afgesproken met onze boeren. En dan zegt de Provincie ineens van "die boer heeft te weinig vogels, die willen we er niet meer bij hebben." Hoe gaan we daar mee om? Dat soort dingen, daar praat je dan over. En de elzensingels, 'energie uit hout', daar heb ik je zonet over verteld. En de GLB, het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid dat straks op ons afkomt. We krijgen straks een heel nieuw systeem van subsidies en inkomenstoeslagen. Daar wordt straks heel gebiedsgericht op gefinancierd, van groene diensten zeg maar. En de ANV's en de Noordelijke Friese Wouden zijn dan zeg maar de aangewezen instrumenten om daar invulling aan te geven. Die doen dat al en die spelen daar al heel erg op in. Hoe kunnen we straks een pakket aanbieden aan de regering of in wezen aan Brussel door te zeggen "wij doen het hier in de Noordelijke Friese Wouden dat zo en dat zo en dat zo, en daar willen we graag die en die vergoeding voor hebben. "We houden de cultuurwaarden in stand en weidevogels, en botanisch en dynamisch en noem maar op. Door ons pakket van werkzaamheden kunnen we dat aanbieden aan de mensen", op zo'n manier. Maar daar hangt een prijskaartje aan. En daar spelen ze nu op in, en dat moet nu ook al. Het kan niet zo zijn dat morgen in de krant staat "1 juni verandert alles", en dat je dan alles nog moet regelen, want dat krijg je niet voor elkaar. Dat zijn processen van jaren, dat is gewoon zo. Dat moet groeien en gaan leven, de mensen moeten te horen krijgen. Op zich wel goed dat daar nu op wordt ingespeeld.

E: Oke, ik heb verder geen vragen meer. Wat vond u zelf van het interview?

R2: Het is voor mij wel materie waar ik makkelijk over kan praten omdat ik er in thuis ben, dus ik vind het wel leuk. (...)

Interviewtranscript respondent 3

R3: Zal ik daar uhm? Ja, nou ik ben (...). Ik kom uit Murmerwoude officieel, en uh Murmerwoude is begin jaren 70 samengevoegd met Akkerwoude en Dantumawoude, en dat heet nu Damwoude, met z'n allen. En uh, nou ja ik ben 52. Ik heb de Hbo-opleiding kwaliteitsfunctionaris gedaan, en op dit moment zit ik zonder werk. En uh, ja ik ben van Murmerwoude naar Akkerwoude verhuisd en dat is al een heel stuk verder haha, een kilometer denk ik. Ik woon nu meer dan 30 jaar in Akkerwoude, en wat mij opvalt is dat bij wijze van spreken de gemeenschapszin in Akkerwoude en Murmerwoude heel anders is.

E: In wat voor opzichten?

R3: Nou ja, in Murmerwoude heb je niet echt een gemeenschap. Murmerwoude is nooit echt een gemeenschap geweest. Dat blijkt nu wel want het heeft geen dorpsbelang, ook nooit gehad, en Dantumawoude had het wel en Akkerwoude had het nog, en die houden zich daar allebei ook nog ontzettend aan vast. Ja. Dus dat is het leuke er aan. Murmerwoude was vroeger voor de rijkere en Akkerwoude en Dantumawoude was wat voor de armeren. Aan de andere kant, armeren hebben wel meer gemeenschapszin.

R3: Wat ik wel heel leuk vind is dat, nu heet het Noordelijke Friese Wouden, vroeger heette het gewoon Friese Wouden en dan had je geen verschil tussen de zuidelijke en de noordelijke. En uh, wij zitten op het randje he. Dus echt twee kilometer die kant uit en je hebt al de kleigronden.

E: Ja, vrijdag was ik dus bij (...) en die woont dus echt op die scheiding.

R3: Ja, ja. Nou ik hoor ook van mensen die zeggen "oh dat vind ik zo mooi, dat het bij jullie zo ruimtelijk is", en dat is eigenlijk de bedoeling niet, dat het hier ruimtelijk is.

R3: Nou ja het gebied, daar hebben we het zonet ook al een beetje over gehad. Het zit tegen de kleigronden aan. Dat is gewoon het feit dat je ... Ik vind de Wouden, echt de oude Wouden met de elzensingels en dat soort dingen, dan wel heel veel hebben. Het is de laatste jaren een beetje kaalslag, dus ik heb wel een beetje het idee dat we op de kleigronden wonen. En, waarom ik in dit gebied woon, eigenlijk ben ik hier blijven hangen. Dat is gewoon heel kort gezegd, en dat is economisch toen, en met de familie en dat soort dingen meer.

E: (...) zou wel ergens anders willen wonen, als dat kon?

R3: Ja, in principe wel. Dat maakt in principe niks uit, maar ik zou niet op de kleigronden willen wonen.

E: Dus het landschap speelt dan nog wel wat een rol?

R3: Ja, je hebt ook dat de afstanden groter zijn natuurlijk. Ja, ja, nou ja dat is ook een beetje jou vak natuurlijk.

R3: Nou ja, in de vrije tijd, het dorpsbelang is natuurlijk een grote heikel. En lopen en fietsen, nou ja dat is niet zo ver. Het is wel zo dat het behoud van het landschap bij het dorpsbelang eigenlijk altijd wel terug komt. Het is wel regionaal, het heeft wel echt met Akkerwoude te maken. Bijvoorbeeld het bos van Rinsumageest, of dat nou echt 'behoud van het landschap' is weet ik niet echt, maar het is in ieder geval wel een stukje van de laatste 50 jaar.

E: Over wat voor dingen hebben ze het dan?

R3: Een stukje recreatie, dat de mensen uit de omgeving daar heen kunnen gaan, de hond uit laten. En gewoon het idee dat je ergens heen kunt gaan, he de Borken en het bos van Rinsumageest noem ik dan wel zo'n beetje in één adem. Maar, daar heb je nog een stukje 'niet-veranderingen' de laatste 30-40 jaar, zal ik maar zeggen. He, de paden zijn nog hetzelfde. Dus op zichzelf is dat ook een unicum. En jij hebt (...) geïnterviewd over de halepaden en dat soort dingen wat meer. Dat is ook een heel uniek project. Het is bijna een beetje uit deze tijd, he want je hebt het dan over particuliere grond waar iedereen overheen mag lopen. En eigenlijk, waar bestaat dat? Laat je zomaar iedereen over je eigen grond heen lopen.

E: Dat is gewoon de achtertuin van iemand, bijvoorbeeld?

R3: Ja, ja precies. Het zijn oude paden die bestaan. Zelf vind ik het wel een heel leuk initiatief, dat dat blijft bestaan, ja.

R3: Nou ja, het landschap van de Noordelijke Wouden, dan denk ik toch wel een beetje aan de elzensingels. In ieder geval de singels. He, ik kijk wel om me heen, bijvoorbeeld als je het stukje Damwoude-Broeksterwoude rijdt dan zie je al een heel stukje kaalslag. Maar vroeger was gewoon ieder stukje land omheind met elzensingels, met ook zijn charme. Maar ja, de boer heeft natuurlijk het liefst zo vierkant mogelijk en zo snel mogelijk. Dan denk ik bij mezelf, ja dat is een stukje economie tegenover //

E: Een afweging

R3: Ja ja, daar hebben we ook gewoon mee te maken.

R3: Uh ... als we het over de kernvragen hebben, he hoe onderscheid het landschap van de Noordelijke Friese Wouden zich, nou ja de Friese Wouden en de kleigronden is wel heel duidelijk. Niet alleen maar de singels en dat wat meer, maar ook de grond. He, als je hier je schep in de grond zet dan kom je in de grond. Als je op de kleigronden een schep in de grond zet kom je niet in de grond. Ja, dat is gewoon zo. Ja, en we zijn zo vlak als maar kan. Zij zijn misschien dan nog wel iets vlakker dat dat wij zijn, in Damwoude zitten we nog redelijk 'hoog'. Dat heeft dan ook met de zandgrond te maken. En met de name de laatste 30-40 jaar is de zandgrond hier beschermd. He, hier zit een zandrug en daar mag niet meer dan //

E: Mag niet afgegraven worden

R3: Ja. Op de kleigronden is dat ook een beetje economischer. Dat wordt heel veel als bouwgrond gebruikt. Hier ook, maar meer als bebouwd gebruik. Dat is een beetje het onderscheidend vermogen. Ja vermogen, dan heb je het over geld, rijkdom.

E: Ja, het gaat hier meer om de verschillen tussen landschappen.

R3: Ja ja. Op de kleigronden is dat grootschalige dus al heel erg bezig. Daar heb je ook gewoon meer boerenland, het moet ook gewoon zo groot mogelijk zijn om er geld aan te verdienen. Je moet niet over een dam heen moeten, je moet er gewoon doorheen kunnen gaan. En dat is denk ik ook met een deel Rijkssubsidie, he dat is ook gewoon zo. Dat is hier in de Wouden nog een klein beetje kleinschaliger. Daar is door het rijk wel veel geld ingepompt.

E: Hier, in de Noordelijke Friese Wouden?

R3: Ja, ja ja. Je hebt bepaalde, daar heeft (...) je misschien iets meer over kunnen vertellen, maar je hebt ook bepaalde potjes, dat met die ruilverkavelingen en dat soort dingen, dat toch in ieder geval de elzensingels en zo bewaard blijven, en dat zo allemaal wat meer. Kijk, en dat is op de kleigronden veel minder.

E: Ook omdat de Noordelijke Friese Wouden een Nationaal Landschap is, sindsdien hebben ze misschien ook meer geld gekregen om dat te behouden.

R3: Ja ja, inderdaad.

R3: Ja uh, het bijzondere aan de Friese Wouden is denk ik gewoon dat het nog één van de laatste stukjes is waar dat kan. En dat heeft inderdaad wel met subsidie en dat soort dingen te maken. Nou ja, de scheidingslijn gaat wel een beetje naar beneden, he. Vroeger had je Dokkum als scheidingslijn, en ja van Dokkum tot Damwoude is het ook allemaal wel hetzelfde. Maar vroeger was echt ieder stukje land omheind met elzensingels en dat heb je nu niet meer, dus ik hoop dat dat nog een beetje weer terug komt. Hoe zuidelijker je gaat, en dan bedoel ik met name het stukje, dat zou je eigenlijk eens moeten zien, de Foksegatten tussen Veenwoudsterwal en Hardegarijp. Daar zie je echt nog, het is jammer dat door de Centrale As ook een stukje op de schop gaat, maar daar zie je nog echt dat stukje 'singel-gevoel'.

E: Echt heel compact?

R3: Ja ja, he niet naar het noorden, maar echt naar het zuiden toe. En dat hoort ook nog bij de Noordelijke Friese Wouden. En dat stukje is eigenlijk gewoon uniek. En eigenlijk, ja is het hier nog uniek? Ik kan het niet meer zo noemen.

E: Hier in Damwoude?

R3: Nee nee, het is aangeplant.

E: Het hoort bij het geheel, maar ik denk dat meer zuidelijker //

R3: Daarom. Als ik het stukje Damwoude en omstreken neem, dan noem ik dat niet meer uniek. Je wilt het uniek maken, maar het is of aangeplant of, het is niet meer echt uniek, in die vorm.

R3: Natuurlijk vind ik het wel dat het landschap onderscheidend is. Ik bedoel, het is altijd zo geweest. En als je bepaalde dingen strategisch doet dan hoeft dat niet altijd zo te zijn, maar het is zo lang zo intact gebleven, laat dat laatste stukje dan nog gewoon blijven bestaan. En met name Veenwoudsterwal en omstreken. Dat heeft een bepaalde uniekheid, eigenlijk moet je er een keer doorheen fietsen. Het is gewoon heel anders. En ik denk dat qua uniekheid Veenwoudsterwal en de Foksegatten en omstreken wel het laatste stukje uniekheid is hier in de Noordelijke Wouden. En de Borken misschien nog een klein beetje. He dat is toch een klein stukje, en dat is voor ons zo bekend, dat kun je bijna niet meer uniek noemen.

E: Maar daarom is het misschien ook wel belangrijk, omdat het zo bekend is.

R3: Ja ja, zeer zeker, ja. Ook met de bestratingen en dat soort dingen. Heb je dat geasfalteerde pad er naar toe, dan wordt er al heel anders gereden dat dat je hier dus zo die klinkerweggetjes hebt. He, dat is gewoon zo. En ik bedoel, het is nu een hondenuitlaat-plaats maar het heeft wel een bepaalde, ja iets.

E: De mensen hebben er nog wel iets mee?

R3: Het mooie van de Borken is bij wijze van spreken dat als je eruit gaat, dan zie je echt het verschil tussen de kleigronden en de Wouden.

E: Echt een beetje die scheiding

R3: Ja, als je naar het noorden kijkt zie je de kleigronden liggen en naar het zuiden toe nog echt de Wouden. Dus wat dat betreft is dat natuurlijk ook wel heel belangrijk om te blijven houden.

R3: Euh, is het landschap een reden om hier te wonen?

E: Om hier te blijven, zeg maar.

R3: Eigenlijk niet, ik denk dat het ook wel een beetje de economische omstandigheden zijn. En, de familie denk ik ook.

E: De mensen

R3: Ja ja. Het landschap is niet echt een reden om hier te wonen. Het zou wel een reden zijn om hier over na te denken.

E: Oke, wel een aantrekkende factor, zeg maar?

R3: Ja ja. Dat heeft dan misschien ook weer met een stukje nostalgie te maken.

E: Dat heeft ook een beetje met de volgende vraag te maken. Misschien een beetje een vage vraag...

R3: Nou ja ik ben natuurlijk 52 en wat ik zei, als je nu bepaalde stukken ziet, traject Damwoude-Dokkum en traject Damwoude-Broeksterwoude, dan zie je wel dat het heel erg verandert. En dan denk ik van ja uh ... eigenlijk moet dat niet. Maar als de beurs aan de man komt, komt de man aan de beurs. En met name de elzensingels en dat soort dingen wat meer, en ook met betrekking op wat er in leeft. Ik denk niet dat iedereen zich daar zo betrokken bij voelt.

E: Dat dat ook allemaal afneemt, zeg maar, de dierenrijkdom?

R3: Ja ja. Nou ja ik kom dus zelf uit Damwoude en als wij vroeger naar het kerkhof gingen, naar het oosten, dan kwam je inderdaad terecht op die halepaden, mét elzensingels, mét alles wat er in leeft en dat soort dingen. En dat is gewoon na dertig jaar al bijna weg. Dat is op zichzelf heel ...

R3: Ja, het landschap staat natuurlijk symbool voor mijn jeugd natuurlijk. Wij speelden daar. En dan kom ik ook weer terug op die halepaden, dat was gewoon voor ons. Klaphekjes he, je kon tot Driesum toe lopen. Dat is op zichzelf heel leuk en aardig, dat dat ergens symbool voor staat, je jeugd.

E: Doet het landschap (...) er ook nog wel aan denken?

R3: Ja ja. In Limburg heb je dat ook nog wel een beetje, vind ik. Daar heb je ook die 'hokjes'. Ierland heeft dat heel erg, maar in plaats van elzensingels hebben ze het daar met steentjes gedaan. En aan de andere kant, als ik nou ergens anders zou wonen, denk ik van alles landen die ik heb gezien waar ik het het meeste mee kan vergelijken, is het een beetje Menorca. Dat is één van de Spaanse eilanden, niet echt heel toeristisch, maar wel echt met allemaal van die omheiningen. Noorwegen heeft dat ook nog wel heel erg.

E: Ook met bomen, of met stenen?

R3: Nee niet echt met bomen. Dat heeft meer met omheiningen te maken. Noorwegen heeft dat wel, met name in het zuiden. In het noorden niet, want dat is veel ruimtelijker. Maar uh kijk, je hebt bijvoorbeeld Oostenrijk, ik ben 80 keer in Oostenrijk geweest, daar hebben ze dat niet. Een tuin loopt daar weer in een andere tuin over. Je weet nooit echt van wie een stukje grond is, er staat gewoon een boom, vooral als je wat hoger komt. Ja, Ierland denk ik dan aan terug. En Noorwegen, en dan met name het Zuiden van Noorwegen, want het Noorden is ook veel ruimtelijker.

E: Vindt (...) dat dan ook aantrekkelijk, dat soort landschappen? Dat het compact is?

R3: Ja, maar aan de andere kant, in de Lente zijn de kleigebieden ook heel mooi. Dat heeft ook 's morgens heel vroeg een bepaald licht. Maar ik zou er niet willen wonen.

E: Gewoon omdat het zo ruim is?

R3: Ja ja. Geef mij maar een beetje de omheiningen. Het hoeft niet hutje mutje of jouw tuintje mijn tuintje, maar als je in een ruimte bent dat je zo nu en dan een boom ziet. Ja ja, dat is het hele verschil denk ik. Maar ik zou me in Ierland ook wel een beetje thuis kunnen voelen denk ik hoor.

R3: Ja, ik vind gewoon dat het wel heel belangrijk is dat het behouden wordt, en waarom? Ja ... is het weg dan is het weg, het komt niet weer terug. En met name als het om economische redenen gaat, dan komt het gewoon niet weer terug, zolang er geld op het spel staat. En dan bedoel ik inderdaad de elzensingels. Ja de boer vind het gewoon makkelijk als hij twee stukjes land naast elkaar heeft, dat hij gewoon de sloot er tussen weg kan halen, maar die sloot heeft ook een functie, die elzensingels hebben ook een functie. En het zijn alleen de mensen die al van oudsher boer zijn die daar de waarde van inzien. Ik bedoel je hoeft de boer niet de schuld te geven. Iemand die van de kleigronden komt

en hier een boerderij koopt, ja die wil alles hier naar beneden brengen, want die wil door gaan. En iemand die hier al 50-60 jaar is of 150-60 jaar hier is, die zegt van "hé, wij willen dat juist bewaren."

E: Dat is ook wel begrijpelijk

R3: Ja ja. Dat is ook het fysieke element wat dan verdwijnt, he het beweegbare. Alles wordt dan gewoon gelijk.

E: Dan verdwijnt het onderscheidend vermogen ook.

R3: Ja ja. Dit vind ik op zich wel een hele leuke vraag. Uh in welke mate mogen er volgens u veranderingen plaats vinden in het landschap? Natuurlijk zullen er altijd veranderingen plaats vinden. Als je weilanden hebt die productiegronden worden. Je ziet het nu wel een beetje terug, zolang er geld te verdienen is met maïs verbouwen of iets dergelijks dan zal de boer dat ook doen. Daar hebben ze dan ook recht op, maar ik denk wel dat die veranderingen wel een beetje beperkt moeten worden en inpasbaar in het landschap moeten worden gemaakt. Dat is soms wel heel moeilijk, ja.

R3: Nou ja dan komen we bij ons hekelpunt, haha. Het aanleggen van de Centrale As. Als je (...) zou vragen, heb je twee verschillende antwoorden. De reden waarom de Centrale As wordt aangelegd is achterhaald. Ik bedoel van Dokkum moest op de kaart worden gezet en dit en dat allemaal wat meer. En nou ja de laatste weken is al goed duidelijk geworden dat Prins nog 35 medewerkers heeft en over een jaar nul. En nou ja, Prins was één van de grote voorstanders van de Centrale As toentertijd, en je hebt bepaalde werkzaamheden en dit en dat niet meer. Aan de andere kant heb ik zelf jaren naar Drachten gereden, heb ik jaren naar Leeuwarden, en dan denk ik bij mezelf "als ik zie wat voor stukje waarde van het landschap er omheen ligt, dan is dat het niet waard." Je bent 3-4 minuten eerder in Drachten en in Leeuwarden ben je er niet eens vroeger, en je gaat helemaal niet via Burgum naar Leeuwarden toen. Kunnen de mensen allemaal wel denken dat dat wel gaat, maar dat gaat gewoon niet meer zo. En Dokkum is gewoon, ja Dokkum is gewoon Dokkum. Het ligt daar en het heeft geen achterland. Ik bedoel de Duitse toeristen zullen heel snel op Ameland arriveren, en ze kunnen drie minuten later naar huis toe gaan. Maar ja aan de andere kant denk ik het is een feit, het is doorgedrukt, er is niet goed over nagedacht maar ja.

E: Ze zeggen ook dat voor elke boom die gekapt wordt, er twee terug komen. Wat vindt (...) daarvan dan?

R3: Ja ja, flauwekul. Dan bedoel ik echt de Foksegatten en dit en dat wat meer, als je ziet hoe je dat gaat veranderen voor zo'n kleine gemeenschap, he er zijn er heel veel die er anders over denken, maar dan denk ik "ja, dat is zo onzinnig."

E: En die gaat daar ook echt door dat gebied heen toch, bij Veenwouden?

R3: Ja, ik denk dat Veenwouden er de armste ervan wordt. We weten allemaal dat er omtrent Burgum bepaalde veranderingen moeten komen, he als je dat ziet is dat nog erg verouderd. Maar ik heb tien jaar in de spits naar Drachten gereden en de problemen beginnen pas na de spoorlijn. He,

dus van Quatrebras tot Oudega. Hier van Dokkum tot Veenwouden, nou ik heb nog nooit in de file gestaan hoor. Dat wordt een heel project, een heel kustwerk, dus toppie hahaha.

E: En die vraag, die vond (...) wel interessant, wat vind (...) daarvan dan?

R3: Ja als fysieke kenmerken van het landschap zouden verdwijnen. Het heft elkaar altijd op natuurlijk he. Je krijgt ook een andere generatie mensen.

E Je kan ook zeggen van dit is ook gewoon een cultuurlandschap, dit is ook gewoon door de mensen aangelegd.

R3: Ja ja, natuurlijk. Dat is met Damwoude ook al zo. He ik bedoel Damwoude was vroeger Dantumawoude, Akkerwoude en Murmerwoude en we zijn toen bij elkaar geplakt. En dat is nu 40 jaar terug, en toch blijkt er dat er nog een 'Akkerwoudster-gevoel' en een 'Damwoudster-gevoel' is. Dus misschien moet daar honderd jaar over heen gaan. Ik bedoel dat als inderdaad bepaalde kenmerken zouden verdwijnen, dat heeft met name invloed op de mensen die nú leven. Over honderd jaar heeft dat geen invloed meer, want mensen weten dat niet eens meer.

E (...) zelf wel dan?

R3: Ja, ik ben dan nog van een generatie dat er zelfs nog een paar straten onbestraat waren, he de Halegronden en dat soort dingen wat meer. Ja, en wat voor invloed heeft de bestrating gehad? Mensen kregen riolering en dat allemaal wat meer, dus het heeft ook een positieve invloed. Maar ik ben er wel voorstander van dat er zoveel mogelijk intact blijft, met alle modernisatie er omheen.

E: Merkt (...) daar ook wat van, dat dat een belangrijk thema is, zeg maar?

R3: Ja ja, met name nu met de Centrale As is dat de laatste jaren wel een thema. En wat dat met de Centrale as is, ze proberen het met andere dingen te compenseren he. Ik weet niet of je een beetje op de hoogte bent van de Hoofdweg, hoe dat er allemaal uit moet zien en dit en dat allemaal wat meer? Maar, dat is de compensatie, dat tegen elkaar hoeven we niet. In principe wordt er zoveel weggehaald, dan kan je wel mooie buitenlampen //

E: Wat voor soort dingen willen ze dan?

R3: Ja een opwaardering van de Hoofdweg. Dan willen ze eigenlijk gewoon een beetje dat de straatlampen worden aangepast. Dat, hoe noem je dat, dat iedere persoon gelijkwaardig is op straat. Maar aan de andere kant denk ik, alle voorraaddingen die hier in Damwoude moeten zijn, die moeten wel over de Hoofdweg heen, want die gaan heus niet over de Centrale As. Die gaan niet via Dokkum weer terug. Dan denk ik, ja ze kunnen het kleinschalig willen houden, een scootertje en een brommertje en dit en dat, maar de winkels hier zullen toch bevoorraad moeten worden. En ik denk dat daar in principe nooit goed over is nagedacht.

E: En dat zijn dan ook niet-natuurlijke dingen ter vergoeding.

R3: Ja, het praktische tegenover het (dinges). En dan kun je zeggen van "wil je straatverlichting en wil je dit, 'all-space' en ik weet niet wat", maar ik geloof daar zelf niet zo sterk in. Want, ook de kleine

ondernemer die hier nu nog zit, ik noem maar Veenstra transport, die gaat ook niet via Dokkum straks weer, nee.

E: Dat is wel apart

R3: En zo hebben ze jaren geprobeerd om het zo te verdelen dat één auto via de Achterweg ging en één auto via de Voorweg, maar dat krijg je straks niet meer. Ze moeten allemaal via één weg Damwoude in, met de risico's van dien denk ik dan. Wat dat betreft met de Centrale As denk ik dat in ieder geval de detailhandel zich hier ontzettend op verkijkt.

E: Daar wordt niet genoeg rekening mee gehouden?

R3: Damwoude wordt zo voorbij gereden. He, Drogeham is een heel goed voorbeeld. Tussen Twijzel en Drachten is op een gegeven moment, dat is al 20 jaar geleden, een rondweg omheen gekomen. Nou makkelijk, je komt zomaar in Drachten, maar Drogeham en Kootstertille liggen allemaal aan die plaatsjes. Kootsterstille is niet zo'n hele grote plaats, maar Drogeham was toentertijd nog één van de trekpleisters, mensen uit Twijzel kwamen daar boodschappen doen. Maar die gaan nu naar Drachten toe, want daar heb je alles en in Drogeham heb je maar één winkel. Dat gebeurt met Damwoude omdat we zelf geen oprit krijgen natuurlijk al helemaal zo.

E: Nee, er komt geen //

R3: Nee, die komt bij Broeksterwoude. Als je dat dan ziet, dan heb je hier Damwoude en hier moet je de oprit af, nou dan moet je 5-6 kilometer zo naar Damwoude toe gaan of je moet via Dokkum naar Damwoude toe rijden. Nou, dat doen de mensen niet. Dan zijn ze in Dokkum. Heb je de plannen van de Centrale As gezien, waar die komt?

E: Ja, ik weet ongeveer waar die komt, maar niet exact.

R3: Als dit Dokkum is dan ligt Damwoude hier, maar de Centrale As wordt hier aangelegd. Dat industriegebied de Zuiderschans, daar gaan de mensen straks niet echt meer heen, want hier is gewoon niks. Mollema is weg, en dat was de enige die daar in de omgeving zat, haha. Maar de Centrale As is gewoon een prestigeproject geworden van een paar wethouders en dat moest en zou worden doorgezet. En dan kan je na twintig jaar niet meer zeggen van "laat dat maar", he.

E: Eigenlijk hebben ze er allemaal al spijt van?

R3: Ja, ja ja. Weet je wel waarom Damwoude Damwoude is geworden? Niet om dat de mensen zo binden om bij elkaar te zitten. Op een gegeven moment werd Zwaagwesteinde één van de grootste dorpen, of dat was het grootste dorp in Dantumadeel. En op een gegeven moment moesten ze beslissen waar het nieuwe gemeentehuis moest komen. Nou dat gemeentehuis zat al in Murmerwoude, dat zou er toen eerst blijven. Dit is heel ironisch, maar toen hebben ze op een gegeven moment besloten om de drie dorpen bij elkaar te doen want dan hielden ze het recht op het gemeentehuis, anders had het naar Zwaagwesteinde gegaan. Maar het ironische is dat ze een jaar

later in Driesum zaten, wat het kleinste plaatsje van heel Dantumadeel was, haha. Dat is dan een klein beetje politiek er overheen.

R3: Nou ja inderdaad, ik ben wel trots op het landschap. Ik heb wel het idee dat we steeds zuidelijker het landschap in moeten om er trots op te kunnen zijn. Ja en het is gewoon de kleine omheiningen, het behaaglijke, ja ... dat is denk ik wel het 'Wouden-gevoel', denk ik wel eens.

E: Dat wordt nu wel minder dan?

R3: Ja ja wat ik zeg dat, dat je steeds zuidelijker moet gaan. Vroeger begon de scheidingslijn bij Dokkum, en nu begint de scheidingslijn bij Damwoude. Er zit zes kilometer tussen, maar oké.

R3: Schaamt u zich wel eens voor bepaalde aspecten van het landschap? Nee. Aan de andere kant denk ik ook dat er beweging moet zijn. We kunnen allemaal stug vasthouden aan dit en dat, ik vind het jammer, maar ik schaam me er niet voor. Als je je dan ergens voor moet schamen is het gewoon hoe de politiek er over gaat. Zij hebben natuurlijk een economisch aspect wat zwaar kan wegen en dan denk ik bij mezelf "dat zou wel eens voor bepaalde verkeerde keuzes kunnen zorgen." Nou ja dat zie je dan weer terug bij de Centrale As. En dan denk ik bij mezelf van "ja wat door moet gaan, moet doorgaan." Ja het staat vast, en je kan er nog alles aan doen om dat te veranderen, maar daar geloof ik ook niet meer in. Het enige waar ik me voor zou schamen is dat ze meer vernielen dan dat ze denken. Maar of ik me daar voor moet schamen of iemand anders, dat weet ik dan niet, haha.

E: Dat heeft misschien ook met de boeren te maken, dat ze toch vaak die economische afweging maken.

R3: Het draait om geld, ja.

R3: Nou dat heb ik al wel een beetje verwoord. Van mijzelf zal dat er weinig toe doen. Op een gegeven moment besluit ook de politiek iets voor je en kiest er ook nog voor, de meerderheid. En jammer genoeg hoor ik nooit bij die meerderheid, haha. Ik voel me er niet slechter of beter door.

E: Het is niet een beslissende factor?

R3: Nee. Ik kan als enige uit de gemeente SP kiezen, maar als een ander het niet doet gaat het toch niet door, als voorbeeld bij wijze van spreken. Ja, het landschap is inderdaad een onderdeel van je leven, natuurlijk. Waarom blijf je hangen waar je blijft hangen, he.

E: Dus het speelt wel mede een rol. Maar het speelt geen cruciale rol, zeg maar? Het zijn ook de mensen en //

R3: Ja natuurlijk het heeft ook altijd sociale //

E: beide

R3: Ja ja dat heeft ook met elkaar te maken, ja ja. En als oud Murmerwoudster woon ik liever in Akkerwoude dan in Murmerwoude, misschien zegt dat ook wel wat. Nee, dat zegt niet zoveel, haha. Mijn vader kwam van de Damwoudsterhale, en niet van de Akkerwoudsterhale, want de Akkerwoudsterhale was nog eerder dan de Damwoudsterhale, haha.

R3: Zou u graag in dit gebied willen blijven wonen? Ja. Daar kan ik gewoon “ja” op zeggen.

E: Wat zijn dan de belangrijkste dingen?

R3: Sowieso economisch denk ik, ook familair en sociale dingen.

E: Die zijn belangrijker dan het landschap?

R3: Ja. Ik ben blij dat ik het mocht lezen, want ik ben zo doof als maar kan. Ik denk dat het stukje Noordelijke Wouden zoals ze het noemen, vroeger heette het niet zo, toen heette het gewoon ‘andere Wouden’. Wij heetten ‘de Wouden’ en in Giekerk en zo waren de ‘andere Wouden’ en wij waren ook de ‘andere Wouden’, hahaha.

E: Dus beide waren de ‘andere Wouden’.

R3: Maar ik denk, wat voegt het toe? Ik denk dat de mentaliteit van de mensen nog wel een klein beetje anders is. Niet dat de mensen anders zijn hoor, maar de mentaliteit wel een beetje. Ook dat behaaglijke erbij willen houden en dat niet te stugge Fries en dat soort dingen. Ik ben zelf kraamverzorgster geweest, dus ik ben op de kleigronden geweest, ik ben in Groningen geweest, de mensen zijn niet anders maar sommigen hebben wel een andere mentaliteit. Een andere achtergrond.

E: Over het gebied zelf?

R3: Ja. Wat je hier ziet is dat heel veel mensen al jaren op dezelfde plaats wonen. Jou familie, mijn familie. Ze zullen misschien nooit zeggen dat ze er heel blij mee zijn met het stukje wat ze hebben, maar toch aan de andere kant blijven ze wel hangen. Dat aspect is denk ik wel heel belangrijk dan. Dat de grond de familie ook een beetje maakt, zeg maar. Niet de familie maakt de grond, maar ik denk dat de grond ook een beetje de familie maakt.

E: Maar dat merk je aan de mensen zelf niet?

R3: ... Eén van mijn broers woont in Veenwoudsterwal en één broer woont in Westergeest, maar dat is dan al heel ver weg he, haha. Het is bijna zielig om te zeggen, en het is allebei nog de Noordelijke Wouden. Vroeger was dat natuurlijk al een hele afstand en dat is nu niet meer, dat is flauwekul. (...) woont in Dokkum, nou dat is bijna op de kleigronden, he. Ook nog aangeplant. Ja, hij is hier nog lid van de voetbalvereniging, dat scheelt, haha. Ik bedoel, ik denk dat de meeste mensen, en met name in Akkerwoude, toch al meer van een generatie eerder zijn.

E: Die blijven hier ook langer wonen?

R3: Ja, in kleine plaatsjes zoals Rinsumageest zie je dat ook nog wel veel. Ik denk dat Akkerwoude dat ook nog wel een beetje heeft. (...) Kijk Murmerwoude heeft natuurlijk veel nieuwbouw aan de (...)straat, daar had je nog wel veel import toentertijd. Maar je hebt nu de ‘Oude meren’ en die omstreken, daar is nu nieuwbouw, dus daar komen veel meer nieuwere mensen. Nou wat hebben we hier alleen, op de Klokweg alleen denk ik. Dat is het laatste nieuwbouwproject. Nou, dat is ook al

meer dan dertig jaar oud. He dan denk ik “als je vernieuwing wilt hebben, moet je ook nieuw bouwen”, en dat gebeurt hier gewoon niet.

E: Zijn hier dan ook wel veel oudere mensen?

R3: Ja ja. Er is heel veel sociale woningbouw. Als je Damwoude ziet, ten noorden van de Haleweg is alleen maar sociale woningbouw. Dat is op zichzelf heel typisch om te zien. (...) Dat is ook de enige sociale woningbouw die in Damwoude is. (...) Maar dat is op zichzelf wel leuk, want in de jaren 50 hadden ze dus te weinig woningen voor mensen die wilden samenwonen. De eerste huizen die werden gebouwd waren daar waar jou opa en oma vroeger woonden. Maar, als je ziet hoe groot de tuinen waren die er omheen lagen, want toen gingen ze er dus echt vanuit van mensen willen zelf een tuintje hebben en dit en dat, die moeten ze zelf kunnen bedruipen. En per vijf jaren werden de tuinen eigenlijk steeds kleiner. Wij zijn één van de laatste sociale woninggebouwen. Wij hebben in verhouding nog een grote tuin, maar veel kleiner als jouw opa en oma vroeger hadden. Maar als je bijvoorbeeld kijkt naar de jaren 80, toen zijn de eerste flatjes hier gekomen. Dan heb je helemaal geen tuin meer. De tuin was geen noodzaak meer, de tuin was gewoon vermaak, daar moest je in kunnen zitten en voor de rest hoefde je er niks meer mee. Dan zie je die kentering binnen dertig jaar verschijnen, dat is op zich wel heel leuk. Ik bedoel ook, wij hebben ook geen groentetuin meer en wij halen de groenten ook bij de Spar weg. Maar als ik de geluiden zo wat om mij heen hoor, denk ik dat de mensen die een tuin hebben toch zeggen van “ja, ik zou toch nog wel een groentetuintje willen hebben.” Zodra het economisch dan weer slechter gaat. Van de jaren 50 tot 80 zijn de tuinen gewoon steeds kleiner geworden.

E: Die mensen hebben misschien ook meer met het gebied hier?

R3: Nou, ik weet niet, toen ze hier die flatgebouwen hadden konden ze er eerst ook geen huurders voor vinden want de mensen wouden toch wel in hun tuintje zitten. Op een gegeven moment waren het dus mensen die het als passant gebruikten. Mensen die eerst voor hun zelf gingen wonen en dan wat groter gingen wonen. Ik denk dat dat nu voor tachtig procent nog zo is. Het is niet om er te blijven, nu is een flat daar ook niet voor bedoeld. (...)

Interviewtranscript respondent 4

E: Dan begin ik met wat inleidende vragen, kunt u om te beginnen iets over uzelf vertellen?

R4 Nou ik ben (...). Ik ben 38 jaar leraar geweest aan het Dockinga College en ik ben sinds een jaar of vijf met vervroegd pensioen. Ik ben nu 65, dus je kunt wel nagaan, ik ben er met mijn zestigste al uit gegaan. En daarna probeer je om sociaal wat actief te blijven, dus op een gegeven moment ben ik wat in de politiek gegaan. We hebben een eigen politieke partij opgericht, de LLD. Dat is meteen een

vrij groot succes geworden, we hebben direct twee mensen in de raad gekregen. Dus blijkbaar had men daar baat bij. Wij heten dus Lagere Lasten Dantumadeel want wij vonden dus dat heel veel lasten in Dantumadeel uit de hand liepen. Met name de begraafleges, daar was Dantumadeel de allerhoogste van van de Provincie Friesland. En de bouwleges, die waren ook verschrikkelijk hoog in Dantumadeel en dat zijn ze nog steeds. Maar ja dan ben je dus in oppositie, en de oppositie zit niet op je te wachten, die hebben liever minder weerstand dan meer weerstand. Dus ze begonnen ons zoveel mogelijk te negeren en onze moties zoveel mogelijk onder de tafel te krijgen natuurlijk. Nou nu krijgen we de laatste tijd wel meer poot aan de grond omdat we behalve kritiek op de leges ook met positieve voorstellen komen. Op het gebied van recreatie en toerisme bijvoorbeeld, maar ook op andere terreinen. En omdat we dus geen meerderheid konden krijgen en toch dachten, wat betreft de leges, dat we het gelijk aan onze kant hadden, hebben we een rechtszaak tegen de gemeente aangespannen omtrent de bouwleges, en die hebben we gewonnen. En het gevolg daarvan is dat de gemeente in hoger beroep is gegaan, en dat duurt heel lang voordat daar uitspraak over wordt gedaan, en daar teren ze op dit moment een beetje op. De hele tijd maar weer zeggen, als wij zeggen "ja de leges zijn afgekeurd" zegt de gemeente van " ja wij zijn in hoger beroep gegaan, jullie moeten eerst maar eens afwachten."

E: Dus dat is nog niet afgerond.

R4 Nee, want daarna kan de gemeente ook nog naar de Raad van State, dat duurt vijf jaar. En kijk dat hele proces duurt dermate lang dat ze bij de gemeente er eigenlijk al vanuit gaan dat de burgers het bij voorbaat al opgeven. Ze procederen niet tegen een gemeente want de procedures duren hier in Nederland zo verschrikkelijk lang dat je er moedeloos van zult worden. Maar wij hebben ons voorgenomen om niet moedeloos te worden, wij leven erom door. Maar nu dienen de mensen hun massaal bij ons aan omdat ze dus de leges weer willen terugvorderen op grond van dezelfde verordening die dus door de rechtbank vernietigd is. Dan denken ze dat ze daar dus allemaal nog aanspraak op maken. Nou, er is een kansje dat ze dat ook winnen en dat is als de rechter toewijst dat de gemeente in dwaling is geweest. En als wij kunnen bewijzen dat de gemeente in dwaling was ten tijde van de verstrekking van die betreffende vergunningen, nou dat wordt ook een ellenlange procedure, daar zit ik op het ogenblik midden in. Ik sta dus op het punt om contact op te nemen met de deurwaarder omtrent 4 en dat moet voor drieën even gebeuren snap je wel, vandaar dat ik blij ben dat je voor drie uur wel klaar bent.

E: Ja ja oké, dan zal ik maar grouw verder gaan. Uhm, hoelang woont u al in het gebied van de Noordelijke Friese Wouden?

R4 40 jaar, uh nee eigenlijk mijn hele leven. Ik ben er maar drieënhalf jaar bij weg geweest. Dat was net na mijn trouwen, toen kregen we een huis toegewezen in Dokkum, toen heb ik drieënhalf jaar in Dokkum gewoond en daarna ben ik hier weer gekomen. Dus je kan wel zeggen dat ik hier meer dan

zestig jaar gewoond heb, aan beide kanten van Damwoude. Ik ben aan de Dammelaan opgegroeid, geboren en getogen, en na mijn trouwen ben ik op de Achterweg komen te wonen. Daar heb ik 18 jaar gewoond en ik woon hier nu 21 jaar.

E: En wat vindt u van het gebied van de Noordelijke Friese Wouden?

R4 Nou ik vind het een bijzonder mooi gebied, alleen in die lange periode dat ik hier heb gewoond heb ik het langzaam achteruit zien gaan.

E: Ja?

R4 Ja, in die zin dat de Wouden vernield zijn. Het karakter van de Wouden is voor 90 procent vernield, en er is nog 10 procent van over. Maar wat ik me herinner van de Wouden, dat was behaaglijk in de schaduw van de bomen en weelderige weilanden, en het stikte van vee en bloemen. En wat het nu is zijn dorre prairies waar men dus alleen maar één soort gras op verbouwd, waar de bloemen dus grotendeels uit zijn verdwenen, waar het veen met onthoornde koppen en hele grote oorlellen massaal in kuddes van honderd tot tweehonderd rondloopt in haar eigen stront. Ja, en daarmee is het hele karakter van de Wouden verloren gegaan, en dat komt door de ruilverkaveling die in 1963 is ingezet. Want toen kregen de boeren dus de gelegenheid om sloten te dempen, om boomwallen te slopen, om kleine stukken land aan elkaar te rijgen tot grote percelen van zes tot acht hectare. Ja, met dat grote ark die ze vandaag de dag hebben, kom je daar niet onderuit. Alleen de gemeente heeft veel te, de gemeenten van de Noordelijke Friese Wouden hebben veel te weinig visie gehad op de afgelopen jaren. Want de boerenbedrijven zijn allemaal naar de perifere sferen van de gemeente verdrongen, de Wouden zelf is één grote woonagglomeratie geworden waar allemaal woningen staan. En nu wil men de recreatie opkrikken, omdat de middelen van bestaan hier gering zijn – industrie en werkgelegenheid hebben we hier niet – en nu zegt men “nu moeten we de recreatie opvoeren.” Recreatie en toerisme. Je en helaas komt men daar te laat mee. Willen we nog iets van die recreatie en toerisme hier naartoe halen, dan moeten we dat kleine beetje oorspronkelijke karakter wat we hier nog hebben, dat moeten we koesteren. Maar daar heeft men ook geen oog voor, want jij weet wel hoe het met een schilderij gaat, een Rembrandt, er hoeft maar een amateur te zijn die de nagel een beetje bijschildert en het is direct vele miljoenen minder waard. En men kijkt hier niet op naar een metertje boomwal. Moet er een boomwal van honderd meter verdwijnen: vooruit maar. En ik bedoel maar, wij zouden dus op elke meter, sterker nog op elke boom die hier nog staat, daar zouden we zuinig op moeten zijn. En dat zie ik nog lang niet gebeuren. En nu hebben we dus wel een hele mooie vereniging van boeren hier in het Noorden, en die hebben hele goede ideeën, maar wanneer dit weer karakter krijgt dan moeten we 250 jaar verder zijn. Dan krijgt dat pas weer karakter, want karakter is iets wat groeit, wat ontstaat, dat is een sfeer die je proeft. Dat zijn net die kronkeltjes in een sloot die er nu allemaal niet in zitten. Dat zijn net die dobben waar boomwalletjes op groeien, waarvan wij weten dat daar vroeger vee geweest is. Maar

elk kronkeltje in een sloot, daar zit een betekenis achter. En die zijn er helemaal niet meer. Het zijn nu rechte sloten met een draad erbij langs zodat de koeien niet in de boomtoppen kunnen vreten, zodat de bomen zich dus kunnen ontwikkelen. Het is allemaal heel goed bedoeld, maar boeren zijn geen mensen die oog hebben voor cultuur en historie. Daar hebben ze geen oog voor. En dat is heel jammer, ze hebben dus eigenlijk maar één belang, en dat is een commercieel belang. Zoveel mogelijk melk met zo weinig mogelijk werk en zo groot mogelijke tractoren. En ik begrijp dat allemaal wel, ik begrijp dat best, maar ik bedoel maar, dan moeten wij in Dantumadeel niet meer voor cultuur en historie en recreatie gaan, maar dan moeten we voor agrariërs gaan. Beide gaat heel moeilijk samen. En nou waren boeren vroeger de beheerders van het landschap, dat is zo. Zij hadden de bomen nodig voor griefhout en ze hadden de bomen nodig voor brandhout, voor de kachels en weet ik veel wat. En dan haalden ze hier en daar er een dikke boom tussen weg, maar vandaag de dag veegt men een hele boomwal in één keer om of men herplant hem omdat de sloot dichtgegaan is, zal ik maar zeggen. En goed ja ik bedoel maar, die dingen gaan gewoon niet samen. En de boeren zijn dan de beheerders van ons landschap en je ziet zo nu en dan nog een mooi schilderijlandschap staan, daar moet je dan doorheen kijken om te zien hoe mooi dat landschap is. Maar kijk ik heb hier achterhuis een plakje land te liggen, en dat wordt natuurlijk beheerd, moet je maar zien, dat staat vol met bloemen. Moet je hiernaast eens kijken, daar staat de laatste jaren amper een bloem in. En dan is dit ook nog mooi, want er staat hier en daar nog een paardenbloem en hier heel dicht bij de sloot ook nog een paar pinksterbloemen. Maar moet je bij mij voorhuis in de berm zien, hoeveel boterbloemen, en pinksterbloemen, en koeienbloemen en noem maar op, kijk dat zie je ook op mijn land. Mijn dochter werkt bij It Fryske Gea en die doet aan natuurbescherming, en die doet de inventarisatie en het beheer van It Fryske Gea en die zegt “in zo’n stukje land als dat van pap, daar groeien tweehonderd soorten op een vierkante meter en hiernaast kan ik niet hoger komen als op zeven”. En ze zegt “dan is dat ook nog uniek, want er zijn stukken waarbij je niet hoger dan twee komt.” En dat is de variëteit in het landschap zal ik maar zeggen die helemaal verloren is gegaan. Vroeger waren het allemaal zulke stukje land en dan nog mooier. Twee are licht hier achter.

E: En heeft u ook het idee dat mensen zich er meer bewust van worden dat het verloren gaat?

R4 Nou, het klinkt wat opschepperig maar dan moet je dus wel bij de mensen zijn die wat een hogere opleiding hebben. De doorsnee burger heeft er geen oog voor. Die snapt ook niet dat in een normaal stukje land tweehonderd soorten bloemen groeiden, vroeger. Dat snappen ze niet. En ik bedoel maar, zeven vinden ze ook al heel mooi terwijl het natuurlijk een enorme verarming is. En ja goed ik bedoel maar, dat geldt niet alleen voor het landschap maar dat geldt ook voor de bebouwing want de boerderijen van vroeger, dat waren boerderijen met karakter. En daar zat ook een historie aan vast, daar zat een stookhut bij die een bepaalde functie heeft gehad. Ook onze landschapselementen, zoals molens, die zijn ook allemaal verloren gegaan, door die ruilverkaveling

want door die grote gemalen hadden we ze niet meer nodig. Jij weet zelf wel hoeveel molens we toentertijd in Friesland hadden en hoeveel molens er nu nog over zijn?

E: In ieder geval heel wat minder.

R4 Ik geloof dat negentig procent nu vertrokken is. En wat er nog staat moet met kunst en vliegwerk in stand worden gehouden. Dus willen we hier toerisme naartoe halen dan zullen we ons moeten richten op de wat oudere recreanten die hier komen voor de rust, de cultuur, de natuur en de historie. Maar wij hoeven hier geen pretparken, en we hebben hier ook geen waterrecreatie, en we hebben hier ook geen grote bossen. Dus al die elementen waar dus de toerist, of de recreant moet ik zeggen, het over het algemeen in zoekt, hebben we hier niet. Wat we nog hebben, nou dat is een heel klein beetje cultuurhistorisch landschap. En ik ben zelf een toerist, ik ben nu net een dag of 10 naar Twente geweest. In Twente is ook heel veel verloren gegaan, maar er bestaat toch nog aardig meer dan wat hier bestaat. Men heeft daar de landerijen kleiner gemaakt, die zijn daar lang zo groot niet als hier, het is daar ook lang zo kaal niet als hier. Al die boomgroepjes met al die historische bomen, je kan er wel een paar mooie nieuwe elzen neerzetten, maar die hebben geen karakter. Maar die grote beuken die er al 150 jaar staan, en daar een groepje en daar een groepje en daar een groepje, die maken dat landschap juist zo mooi. Dat had hier ook zo kunnen zijn als we nog iets hadden overgehouden van de halepaden, zal ik maar zeggen. Ik ben zelf secretaris van de stichting Halepaden, die heb ik ook zelf opgericht, omdat ik weet dat hier nog een aantal halepaden zijn die we nog kunnen redden. En niemand deed het. Men heeft het in het verleden wel geprobeerd maar ik denk van "ik ben met pensioen, laat ik me daar nu ook nog eens een tijdje voor inzetten." Maar zo zit je van het ene in het andere, politiek, halepaden, en dan komt het dorpsbelang bij je die zeggen "nu lezen we van alles en nog wat daar van jou en daar van jou, wij moeten een secretaris hebben, zou jij onze secretaris willen worden?" Snap je wel? Mijn portefeuille is op het ogenblik smoorvol.

E: En ja, die vraag hebben we eigenlijk al een beetje beantwoord, doet u in uw vrije tijd ook aan bepaalde activiteiten in het gebied van de Noordelijke Friese Wouden?

R4 Ja, want kijk vanuit die politiek en vanuit die halepaden maak je contacten met van alles en nog wat, want dorpsbelang zit ook weer in die stichting. En Wetterwâlden, jij kent de commissie Wetterwâlden inmiddels?

E: Nee.

R4 Nou Wetterwâlden is net zoiets als de halepaden, alleen hebben wij er een stichting van gemaakt. We hebben ook een ANBI-stichting, iedereen die ons iets geeft die mag dat ook weer van de belasting aftrekken. Maar de mannen die de Wetterwâlden ontwikkeld hebben, dat hebben ze vanuit dorpsbelang Veenwouden gedaan, die willen – net als wat ik hier dus in de Wouden wil met de halepaden en de laatste boomwallen die ze hier nog hebben, de oorspronkelijke boomwallen die bedoel ik eigenlijk alleen – willen ze met het Buitenveld. Ze willen die vaarten die allemaal

dichtgegooid zijn weer open maken zodat de doorgaande vaarroutes dus weer bruikbaar zijn. De oude woonpaden, die vroeger dus allemaal met elkaar doorverbonden waren, die willen ze doorverbinden en dan willen ze daar ruiter routes van maken en ze willen er huifkarroutes van maken. En dan kunnen er weer kano's door het Buitenveld en waar dat niet mogelijk is hebben ze hele ludieke oplossingen bedacht. Er licht een heel mooi rapport van de commissie Wetterwâlden, en dat kan je op de website wel even nagaan: [www.wetterwalden](http://www.wetterwalden.nl). En dan zonder dat dakje, en dan kun je wel zien wat zij allemaal willen. Zij hebben unieke plannen, wij staan er ook als dorpsbelang ook honderd procent achter. Maar wij willen niet dat graag onze eigen plannen wat de halepaden betreft en ons eigen Woudgebied, dat dat nu weer ondersneeuwt. Nu hebben we een beetje geluk, de gemeente heeft nu in eerste instantie 15.000 euro aan ons beschikbaar gesteld om alvast iets te doen. We zijn op de goede weg. Maar dat heeft wel drie jaar geduurd hoor, voordat we die 15.000 euro toegezegd hebben gekregen. Maar goed, "ieder begin is moeilijk" zeggen ze dan, wie weet komt er iets moois uit voort.

E: En waar denkt u aan als u aan het landschap van de Noordelijke Friese Wouden denkt? Heeft u het eigenlijk al wat over gehad.

R4 Ja, dat heb ik eigenlijk wel aangegeven he. Heel veel vogels. We zien hier geen wielewaal meer zal ik maar zeggen, maar in mijn jeugd waren ze hier thuis, he. Ik noem nu de wielewaal maar er zijn nog veel meer kleine vogelsoorten die dus zo goed als verdwenen zijn. De boomwallen, die mis ik vooral, he dat ze zoveel boomwallen hebben opgeruimd. Het behagelijke in de schaduw van de bomen bij de boomwallen langs en al die verbindingspaden waardoor je dus van het ene naar het andere eind kon komen. Mijn vader is hier aan De Singel geboren en toen hij naar de lagere school ging toen kon hij hier vlak naast zijn huis aan een halepad beginnen en dat eindigde in Driesum, zo ver eindigde dat. Dat eindigde naast de christelijke school in Wouterswoude, daar eindigde dus dat pad. Toen ik verkering had met mijn vrouw, die woonde eerst in Aalsum, later ging ze naar Wouterswoude te wonen, dan gingen we wel over de halepaden naar elkaar toe. Dan hoefden we eigenlijk alleen maar een paar wegen over te steken en dan konden we altijd lopend naar elkaar toe komen. Die paden wou ik wel herstellen. En er liggen mogelijkheden, er liggen echt mogelijkheden. Maar daar denk ik dan aan als ik aan de Wouden denk. Dat is een stukje romantiek, dat weet ik wel, maar zonder romantiek is het leven ook niet leuk. Als het allemaal zakelijk en koud en kil is, laten we een klein beetje romantiek terug brengen. En ik geloof wel dat er mensen zijn die daar behoefte aan hebben.

E: Maar ze zijn zich er niet zo bewust van, zeker?

R4 Nee, ze zijn zich er niet zo bewust van. Ik heb kortgeleden voor het dorpsbelang van Damwoude een spreekbeurt gehouden, anderhalf uur hebben die mensen naar mij geluisterd en ze vonden het prachtig. Ze zeiden "wat kan die man veel herinneringen ophalen", met heel veel oude foto's en zo erbij weet je wel, die had ik even in een PowerPointpresentatie gezet. Nou, dat was heel boeiend. Ik

mocht wel weer komen zeiden ze, nou dan maak je dus wat reclame voor de sfeer van vroeger. Boeren zijn er niet zo blij mee, ik wil de boeren ook helemaal niet tegenwerken maar ik wil ze wel bewust maken van het feit dat ze heel veel hebben vernield. En ik begrijp wel dat ze voor hun inkomen gaan, dat begrijp ik van harte, maar beide gaan niet samen.

E: Nee, dat kan echt niet?

R4 Nee. Dan moeten we kleine biologische boeren hebben, en de hobbyboeren. En die moeten we dan het dorp in halen, en die moeten we alleen nog toestaan en de grote bedrijven van honderd koeien en meer, en tractors van 100 PK en meer, die moeten allemaal helemaal naar de randen verdwijnen. En daar zijn ze ook al grotendeels, maar we hebben er nog steeds een paar zal ik maar zeggen, zoals (...) aan de Dammelaan, nou die zit daar gewoon niet goed. Die had helemaal moeten verdwijnen naar waar (...) zit met zijn autobedrijf aan het eind van de Dammelaan. Als hij zijn bedrijf daar gebouwd had, en (...) had zijn autoboel niet daar mogen hebben maar op een industrieterrein, want auto's horen daar niet. En dat hele grote megabedrijf met al die inseminatiestieren, hij doet eigenlijk alleen maar in sperma, hij heeft alleen maar fokkoeien zal ik maar zeggen, hij is eigenlijk meer handelaar als boer. Maar hij heeft dus ook vee, ook voor de productie. He de meeste boeren houden geen stier meer over, maar die laten de koeien komen te insemineren. Maar de koeien moeten dus wel weer worden voorzien van sperma, zo gaat dat wat. Hij zit dus in de spermahandel maar hij heeft wel een megabedrijf daar opgezet in één van de mooiste stukjes van de Wouden. Waar nog een heel mooi stukje Wouden is, dat is bijvoorbeeld onder Broekhuizen in Wouterswoude. Als jij van de Bakkershoek naar de grote kippenhokken toe fietst, weet je waar die zijn? Die liggen aan de Kerklaan, dit is de Broeklaan. Je bent op de Bakkershoek in Wouterswoude, weet je waar dat is. Dan fiets je door heel Damwoude, Damwoudster kerk voorbij, nou en dan kom je op een gegeven moment op een kruising, de Wouterswoude hoek. En dan fiets je weer naar Zwaagwesteinde toe en dan kom je op een gegeven moment aan de rechterhand een bordje tegen van 'halepad'. En daar zit nog een ommetje, kronkelend, en dan kom je op een gegeven moment weer bij de weg uit en dan heb je weer een bordje met 'halepad'. Maar dan kom je om zo'n ommetje en daar heb je allemaal nog 2 are-perceeltjes en daar heb je nog allemaal stukjes land zal ik maar zeggen die dus allemaal biologisch of ecologisch worden beheerd. En het stikt daar van de bloemen. Prachtig mooi! Daar lopen wat schaapjes, daar lopen wat hokkelingen en dat soort dingen wat meer. Daar komen geen grote tractoren in die kleine weilandjes, dat kan ook niet want de hekken zijn daar te klein en te smal voor. En de halepaden hebben ze daar allemaal gerestaureerd, alleen hebben ze die allemaal geasfalteerd. Heel mooi, ook heel duurzaam. Maar de halepaden waren vroeger van zand, dus het zijn nu fietspaden in plaats van wandelpaden. Dus men is in mijn ogen eigenlijk een beetje te ver gegaan. Men had er beter een schelpenpad van kunnen maken, alhoewel, schelpen hier ook niet thuis hoorden oorspronkelijk. Als jij dus wilt zien wat ik bedoel met een stukje cultuurhistorisch

landschap moet je dat ommetje even fietsen, en even goed naar links en rechts kijken. En daar stonden vroeger tweeëntwintig huizen op een bult en dat was een nederzetting, een hoe noem je dat, een gehucht. En dat heette Broeksterhuizen. Er staan nu nog negen huizen, maar vroeger stonden er tweeëntwintig. Dan kun je op de website zien: www.halepaden.nl.

E: Ik heb die site al een beetje bekeken.

R4 Ja nou kijk er nog maar een keertje naar. Ik houd hem niet zo heel goed bij.

E: Uhm ja over elke vraag heeft u wel iets verteld. Ik kan ze allemaal nog wel even bij langs gaan. In hoeverre onderscheid het landschap van de Noordelijke Friese Wouden zich volgens u ten opzichten van andere landschappen.

R4 Nou dat heb ik eigenlijk al aangegeven, want kijk, die kleine kampjes die dicht begroeid waren met elzenwallen, waar je dus echt dat behaaglijke in de schaduw van de bomen had, dat klinkt weer heel romantisch dat weet ik wel, maar dat was gewoon zo, en waar het stikte van vee en bloemen, dat kom je op de kleigronden niet tegen. Nee, daar was Dantumadeel echt vrij uniek in. Tytsjerksteradeel heeft daar gelukkig meer van bewaard als Dantumadeel, ja gelukkig, jammer. En Kollumerland heeft ook nog wel wat, maar dan moet je wel echt bij de omgeving van 'It Paradyske' zijn. Weet je waar 'It Paradyske' is, onder Kollum. Nou daar heb je ook nog een stukje van datzelfde landschap als bij Broeksterhuizen, zal ik maar zeggen. Met kleine weggetjes, met kleine kampjes, mooie boomwallepjes en ja, gelukkig is dat niet doorgegaan maar Kollum zou een ranch beginnen. Een ranchgebied, en dan moesten daar allemaal kapitalisten uit het Westen komen en die moesten daar dan allemaal paardenbakken maken en paardenboerderijen en die zouden het landschap dan wel even mooi verwoesten, maar gelukkig heeft de Raad in Kollumerland daar een stokje voor gestoken. Net op tijd.

E: Vanwege dat landschap, om dat de behouden?

R4 Ja, kijk op het ogenblik probeert elke gemeente dus werkgelegenheid te creëren. Nou ik bedoel, industrie wordt hier niet naartoe gehaald, wat zouden we moeten produceren? Alles gaat naar Azië toe, daar produceren we. Wat we hier nog wel hebben dat is hightech maar dat gebeurt allemaal in de Randstad, dat zit hier niet. En willen we nog wel wat in Friesland halen, dan moeten we het echt bij Drachten, Leeuwarden en Heerenveen zoeken. En andere steden en andere dorpen en gebieden tellen nauwelijks mee. Daar krijgen wij geen werkgelegenheid, ook niet als we er twee Centrale Assen naartoe halen, nee dan halen we hier nog geen werkgelegenheid naartoe. Nee werkelijk waar niet. De hele Centrale As is een nepperd die alleen maar weer een stukje van ons landschap opeist, helaas.

E: Ik heb daar ook een vraag over, ja hoe denkt u over de Centrale As?

R4 Nou als men het op dit moment weer zou doen, dat hebben de meeste politici al lang toegegeven, dan was het niet doorgegaan. En dan is er een spreekwoord dat zegt "beter ten halve gekeerd dan

ten hele gedwaald” maar daar hebben die politici nog nooit van gehoord. Dus die dwalen gewoon door en die zetten gewoon domweg door. En dat is heel jammer want we zien wel hoe het met Prins gaat hier in Dokkum, maar we zien ook wel hoe het met de Dokkumer machinefabriek gegaan is en hoe het met Erosols is gegaan, ik kan ze allemaal wel opnoemen, al die bedrijven in Dokkum die zijn opgehouden. Maar het hele industrieterrein staat leeg. En dan kunnen ze hier wel een dikke Centrale As naartoe halen, die fabrieken komen daar nooit weer terug. Ik bedoel maar, kleine bouwbedrijven (...) failliet, een groot kunststofkozijnenfabriek (...) weg. Moet je zien hoe groot dat gebouw is wat hij daar neergezet heeft, hoeveel machines. Dat gaat met alle industrie gewoon zo en daar helpt een Centrale As helemaal niet aan mee. Voor Dantumadeel helpt de Centrale As wel mee om het dorp te ontlasten van een hoop verkeer. Maar daar halen we geen recreanten mee binnen, want die stuwten Dantumadeel straks voorbij, want wij hebben maar één aansluiting en dat is helemaal daar, aan die kant van het dorp krijgen we een aansluiting. Zulke bedrijven als (...) met zijn transportbedrijf moet nog door het hele dorp om op die Centrale As te komen. “Wat heb ik aan de Centrale As”, zegt die man, die is voorzitter van het dorpsbelang dus ik praat eigenlijk elke week met hem. Hij zei “Wij hebben er niks aan”, dus voor de ontlasting van het dorp zelf, het is alleen een ontlasting voor het verkeer wat door het dorp stuwte. Maar die kwamen nog wel redelijk vaak hier naar het winkelcentrum. Want in het winkelcentrum deden ze nog even wat boodschappen en ze keken nog even om hun heen, ze keken nog even bij al die mooie auto’s die daar te koop waren en ze tankten daar even en ze haalden even een broodje bij het snackhuisje en noem maar op. Die stuwten straks allemaal ons dorp voorbij, en ze gaan ook niet eens meer naar Dokkum, ze gaan regelrecht naar Lauwersoog en Oostmahorn. Naar dat grote recreatiepark van Landal, met die nephistorische huizen. Dat is regelrecht op het doel af. Wat voor voordeel krijgen wij straks van de Centrale As? Onze eigen bevolking kan er bijna niet op komen, want die moet door het hele dorp om //

E: Bij Broeksterwoude ergens toch?

R4 Ja, bij Broeksterwoude en dan door Broeksterwoude de Dwarslaan in en dan daar helemaal, wat nu dan De Mieden heet, daar krijgen we een aansluiting. En voor de rest stuwten ze ons gebied voorbij. En mooie historische paden zoals de Tjeerd Foekeslaan bijvoorbeeld, ja die wordt straks afgesloten. He omdat die Centrale As er overheen komt gaat de Tjeerd Foekeslaan daar dicht en daar dicht. Nou en dan nog al die mooie boomwallen die ervoor moeten worden gesloopt, en bij de Johannes Durkslaan langs. Jonge als ik er met jou langs ga kan ik wel huilen!

E: Ja, echt?

R4 Echt waar, dat gaat me zo naar het hart dan denk ik bij mezelf “och och wat hebben die mensen weinig respect voor die historie die ze hier gedurende driehonderd jaar ontwikkeld heeft.” Vanaf de Middeleeuwen heeft dit Woudlandschap zich ontwikkeld. Ja en ik bedoel maar, wat schieten we er mee op? Ik zie het als een trieste aangelegenheid hoor, dat die Centrale As nu wordt doorgezet. Ik

heb er nu vrede mee, maar ik heb er nachten door wakker gelegen. Ik vond het diep treurig dat dit erdoorheen gekomen is. De mensen die dit bedacht hebben, hebben wel zo weinig respect voor, en dan zeggen ze wel "Er wordt een gigantische hoeveelheid natuur weer voor aangeplant." maar zoals ik zei "voordat dat enige waarde heeft ben je een paar honderd jaar verder." Want in dat landschap planten wij wel mooie bomen die wij denken dat die er moeten staan, maar de natuur denkt aan hele andere planten en bloemen. En die moeten daar eerst weer natuurlijk ontwikkelen, dat moeten we met rust laten, en dan krijgen we weer een stukje natuur. Maar wat we daar nu krijgen, dat is geen natuur en het is geen cultuur, het is alleen nepopvulling. Dat soort natuur krijgen we daar. En daar houdt ik helemaal niet van, dan kan je in heel Nederland wel vinden. Dan is de Noordoostpolder ook een natuurgebied, en al die andere landaanwinningen. Dat is geen natuur, dat is ook geen cultuur en dat is ook geen historie, het is van alles niks.

E: En wat voor mensen zijn er dan nog voor denk u?

R4 Voor de Centrale As?

E: Ja? Mensen uit Dokkum?

R4 Ja, die verwachten dat ze meer winkelend publiek krijgen, dat verwacht ik dus ook niet want waar moeten ze die vandaan halen. Wat ik wel als voordeel zie, ik heb dus zelf twee kinderen en die wonen in Gorredijk, en daar gaan wij dus alle weekenden heen, nou om in het zuiden te komen kan je dus aardig wat sneller. Want in Burgum sta je vijf keer voor een stoplicht, want daar hebben ze nog nooit van rotondes gehoord en van fly-overs en van tunnels, zal ik maar zeggen. Daar hebben ze twintig jaar lang gewoon niks aan gedaan omdat ze toen al de Centrale As in gedachten hadden. Ik zie het zo: overal zijn ontwikkelingen, overal heb je mooie efficiënte verkeersdoorgangen, behalve in Burgum. In heel Nederland stikt het van de rotondes, in Burgum hebben ze nog geen rotonde gezien, nog steeds niet. (...)

Dus landschappelijk karakter, hoe belangrijk vindt u het dat het huidige landschappelijke karakter behouden blijft? Dat vind ik vreselijk belangrijk. Maar er is maar weinig meer van te redden, en wat er nog van te redden is, daar is men nu ook al mee bezig om dat af te breken. Mijn binding met het eigen landschap wordt er niet groter op, nee absoluut niet.

E: In welke mate vindt u het een uniek landschap?

R4 Ja dat heb ik eigenlijk wel aangegeven he.

E: Ja, en vindt u het ook belangrijk dat een landschap onderscheidend is?

R4 Ja ja, want wij zoeken met de vakantie, en ik ben helemaal niet uniek daarin, als wij bepaalde dingen in ons hoofd krijgt dan blijkt dat er al heel veel mensen ook mee bezig te zijn. Als wij bijvoorbeeld ergens zin in krijgen of we hebben iets op televisie gezien, en zo is het op dit moment: mijn leeftijdscategorie zal ik maar zeggen, de babyboomers, die is behoorlijk groot en die wordt de komende jaren nog groter. En dat zijn de mensen, die mensen zoeken dus wat ik ook zoek, dat is een

oorspronkelijk landschap waarin ik tot rust kan komen en waar ik mijn politiek en activiteiten even van me af kan zetten en waarbij ik nog een beetje romantiek, een beetje historie, een beetje cultuur, en vooral ook een heel groot stuk natuur in terug vind. Wij zijn bijvoorbeeld naar Twente geweest, dan kan het best wel zo zijn dat we de daarna naar een Limburgs beekdal gaan, maar wij zoeken dus wel gebieden op waar we dus rust, ruimte, natuur, cultuur en historische stadjes, historische plaatsjes, historische dorpjes. Wanneer je naar Drenthe gaat, dan ga je bij wijze van spreken niet naar een groot industriegebied toe of een grote stad die zich enorm ontwikkeld heeft. Dan ga je naar Orvelte of dan ga je naar Zweelo of je gaat naar een plaatsje met karakter, daar ga je heen. Daar wil je fietsen, daar zet je de auto op een rustig buitenweggetje neer en je haalt de fietsen van de auto af en je gaat een hele middag fietsen in een mooie wijde cirkel zigzaggend om Orvelte heen, om Zweelo heen, ik noem nu maar wat. Dat zoeken wij in Drenthe, maar wij zoeken niet het industriegebied van Emmen op.

E: Nee wij zijn vorig jaar met school naar Eext geweest, kent u dat ook? Dat is ook zoiets denk ik.

R4 Ja, ja ja. Dan heb je een stukje cultuur en je hebt een stukje historie en je hebt een stukje natuur, dan heb je alles bij elkaar. En als je die drie elementen mooi bij elkaar hebt en je houdt dat origineel en je vernielt het niet. Maar wat men hier dus met recreatie wil ontwikkelen, dat wordt ook allemaal weer zo kunstmatig. Bij Driesum wou men dus een grote verblijfsaccomodatie inrichten, 150 bungalows moesten er achter het Driesumerbos komen. Gelukkig ziet die firma het niet meer zitten, de bouw stagneert en er is geen belang voor dat soort huizen. Ik ben daar wel zo blij mee jong, ik kan wel een gat door het plafond springen dat dat niet door gaat, want daar werd ook weer een mooi stukje landschap mee vernield. Dan halen we hier een groot bungalowpark naartoe waar helemaal niemand op zit te wachten. Want in de Kollumerwaard is men bezig om daar ook een heel groot bungalowpark te ontwikkelen, daar zouden ook 150 van die grote woningen komen. En ze hebben 15 gebouwd om te verkopen, en er zijn drie van verkocht. Die andere twaalf staan al 4-5 jaar te koop. Dus van die 150 komt niks terecht, zelfs die 15 kunnen ze niet eens kwijt. En toen zouden we hier bij het Eeltjemeer 40 drijvende bungalows komen, je kon er nog net met een bootje tussendoor komen. Dan ging het karakter van het Eeltjemeer ook verloren. Het Eeltjemeer heeft nu nog een strandje zal ik maar zeggen, en daar kan men surfen en daar kan men wat zwemmen en dan moet er een kleine camping aan de andere kant komen. Daar moet het bij blijven. (...)

R4 Maar ja wij zouden Dantumadeel een boost geven, he. Dantumadeel zou opgestuwd worden in de vaart der recreatievolkeren. Maar zoals ik zei “de spoeling wordt heel dun”, er is geen gemeente in Nederland meer te bedenken van alle 435 gemeenten die niet de recreatie een boost wil geven. En daarom zei ik in het begin van mijn verhaal ook “dan wordt de spoeling wel heel dun”, en wil je dan nog een graantje meepakken van die recreatie dan moet je wel zo enorm uitblinken en dan moet je er wel zo veel in investeren dat het er nooit weer uitkomt. En dan hebben we een afnemende

bevolking, er is krimp. Hoe moeten we aan al die recreanten komen om straks al die recreatievoorzieningen er weer uit te krijgen, om die te gebruiken. Het is een illusie. Ja ik ben misschien wel een beetje pessimistisch, van aard ben ik niet een pessimist maar wel een realist hoor.

E: Die mensen zijn misschien wat te optimistisch, die die plannen hebben?

R4 Nee, die zien niet verder dan hun neus lang is. Die denken alleen aan Dantumadeel en die weten niet dat er nog 434 andere gemeenten zijn. Die denken "Dantumadeel zal het even maken op het gebied van de recreatie". Dantumadeel heeft niets te bieden. Zoals ik zei: "van dat oorspronkelijke landschap is negentig procent verdwenen". Echt waar, wel negentig procent hoor. Kijk alles met elkaar kunnen we hier heel kleinschalig nog wel wat recreanten heen halen, maar dan moeten we dus dat Buitenveld opwaarderen en dan moeten we niet aan van die grote megaprojecten beginnen aan het Eeltjemeer en in Driesum. En wij moeten ook niet verwachten dat we hier meteen honderden of duizenden recreanten hier krijgen, en dat moet groeien! Er moet een lof vanuit gaan en daar landen zal ik maar zeggen. Dat mensen die weer teruggekomen zijn zeggen van 'Wij zijn dit jaar naar Dantumadeel geweest, nou daar vind je nog zoveel originaliteit, daar heb je zulke mooie wandelpaden, daar heb je zulke mooie kanoroutes, en we hebben een prachtig huifkartocht gemaakt, en we hebben een mooie trektocht gemaakt door de Houtwielen en door (over de Wielen) bij Veenwouden". Want dat zijn wat nieuwe natuurgebieden waar wat paden doorheen gekomen zijn en die zijn echt wel mooi. En dan moet er een enorme promotie van worden gemaakt, en dat kost ook wel zoveel. En die kan je als gemeente dus ook niet alleen dragen, dan moet je dus gaan samenwerken met andere gemeenten. Tytserksteradeel en Dantumadeel zijn dan de twee uitgesproken 'Woudgemeenten'. Kollumerland dan al veel minder, want Kollum is een zeeleigebied. En Dongeradeel al helemaal niet meer, daar zie je helemaal gaan Wouden meer terug. Om de stad heen zie je alleen maar kale landschappen ondanks het feit dat die dorpjes ook nog wel historisch elementen hebben.

E: (...) die kent u wel of niet?

R4 Jawel

E: Die heb ik ook geïnterviewd. Die zei al "tussen Damwoude en Dokkum had je vroeger wel allemaal van die elzensingels en die zijn er nu //

R4 Ja die hebben de boeren allemaal gesloopt. Ik bedoel nu pleit ik dus voor een man aan de Kooilaan, ik kan verder goed met hem, maar ik zal dus voor hem naar de rechtbank. Goed, dat gaan dan over economische aspecten en dat gaat over vergunningverlening en dat soort dingen wat meer. Maar die heeft hetzelfde gedaan als wat mijn buurman hiernaast van het landschap gemaakt heeft. Alles is opgeruimd, elke boom is te veel, elke sloot is te veel, gooi alles aan elkaar.

E: Die zouden eigenlijk naar de kleigronden moeten brengen?

R4 Ja, of in ieder geval verder naar het buitengebied, nog verder naar het buitengebied. En dan proberen om de landerijen hier links en rechts van De Singel nog een beetje bij het oorspronkelijke landschap te behouden.

E: Is het landschap een reden om hier te blijven wonen?

R4 Wel mede. Maar ook omdat ik hier mijn sociale contacten heb opgebouwd. Ik bedoel nu wonen mijn kinderen in Gorredijk en wij moeten dan regelmatig op de kleinkinderen oppassen, dan fiets ik daar veel met hun en ik wandel daar wat met hun en dan denk ik "hier is het ook prachtig, ik zou hier best willen wonen." Dan zeggen ze dat je niet te dicht bij de kinderen moet wonen. Ik vind dat wel mooi, daar dicht bij Beetsterzwaag. Daar is het heel mooi, en Gorredijk licht dicht bij Beetsterzwaag. En er omheen kun je heel mooi bij de compagnonsvaart langs lopen en zo. Dus, wat bindt mij hier nu nog? Nou dat is wat familie, mijn broers en zusters wonen hier allemaal en mijn vrouw haar broers en zusters ook. We hebben hier dus wat familiecontacten en we hebben onze vrienden hier, wij zitten allebei heel veel in dit soort aangelegenheden die ik genoemd heb. Ja, die mensen die bellen en die komen hier regelmatig. Die zorgen er dus voor dat je bij het landschap en bij de hele cultuur betrokken blijft.

E: Zijn die dingen dan belangrijker dan het landschap zelf, de sociale contacten?

R4 Ja, alles bij elkaar. Voorzieningen spelen ook een rol. Mijn vrouw vindt het leuk om te lezen en die gaat bijna alle weken naar de bibliotheek, die vindt het een verschrikkelijke achteruitgang dat die bibliotheek hier straks dicht gaat en dat ze nu straks alle weken naar Zwaagwesteinde moet. Nou kom ik ook wel regelmatig in Zwaagwesteinde dus een groot probleem is het ook weer niet, maar wij vinden het wel weer een achteruitgang voor het dorp dat dat hier weg gaat. Nou ja en ik ben zelf niet een sportman, maar sportvoorzieningen worden ook afgebroken. De mensen moeten zelf veel meer voor de dingen opdraaien, voor beheer en onderhoud en zo. Nu valt daar aan de ene kant wel iets voor te zeggen maar aan de andere kant moet men proberen om de middenweg een beetje te vinden. Wanneer het straks mensen ervan weerhoudt om aan sport te doen, aan voetbal, volleybal of korfbal of wat ze dan maar leuk vinden, omdat het te duur wordt dan zijn we helemaal verkeerd bezig. Iedereen moet zijn eigen hobby's wel betalen, maar wij zijn op een gegeven moment dus ook een sociale gemeenschap, dan hebben we met elkaar dus ook dingen uit het verleden opgebouwd, dingen die we belangrijk vonden voor de gezondheid, voor de sociale binding. Ja en dus ook voor de vrijetijds-besteding want anders begint men, de waarde van dat soort elementen moeten we onderkennen en bewaren en we kunnen niet zomaar alles afschaffen en alles privatiseren, wat dan in is op het moment.

E: En dat gebeurt te weinig denkt u?

R4 Nou dat zwembad in Zwaagwesteinde zijn we al kwijt. En nu ging het dit jaar vrij goed en de zwemclubs waren aardig tevreden maar ik vraag me af hoelang het duurt, want de kaartjes worden

duurder en ze profiteren nu nog wat van dat hele schip met geld wat ze van de gemeente hebben gekregen. Ze proberen nu nog een beetje een positieve naam te krijgen en op te bouwen, maar wanneer dat soort potjes straks op zijn en men moet helemaal commercieel draaien – want de gemeente zou zijn handen er helemaal van afwassen – dan weet ik niet hoe het met het zwembad komt. Want ik heb dus wel plaatsen gezien, zoals Zuidhorn, waarbij het zwembad dan op een gegeven moment, en jij weet dat ook wel, jij kent dat wel Bloemenkamp op de televisie, wat is dat een heibel. Dat is bij Harlingen-Franeker. Dat is ook een zwembad want in particuliere handen is en waarbij de eigenaar op winst uit is, en als het volgens hem niet goed genoeg draait dan update hij dat zwembad niet en de kaartjes worden duurder, en de openingstijden worden beperkter en het schoonmaken heeft er last van. Nou dan kom je in conflicten met van alles en nog wat he, en dat moeten we hier niet hebben. (...)

E: En heeft u persoonlijke herinneringen met betrekking tot het landschap?

R4 Ja, heel veel. Dat was nou juist dat verhaal wat ik in Damwoude voor het dorpsbelang verteld heb. Dat waren 50-60 mensen en dat waren allemaal oudere mensen, dat waren allemaal 50+'ers, die heb ik dat dus verteld, wat voor herinneringen ik met het landschap had. Er was een boer en die was wel 85 jaar en die zei "jij rotzak, jij liet die hekjes altijd open staan!" Ik zei "ik heb nooit een hekje open laten staan, bewijs dat." Ja hij zei "ik heb het al lang door", zo ging dat dan he, "jij liet die hekjes altijd open staan." Ik bond ze altijd vast met een touwtje want mijn moeder had een oude solex en daar mocht ik met een jaar of 14-15 op rijden, dus ik stuwde op de solex van Wouterswoude dan tot De Singel toe, over de halepaden, dus ik kon ze allemaal en ik kon ook alle mensen die daar aan woonden. En ik kon hun eigenaardigheden ook. Daar woonde (...) zal ik maar zeggen, want ze hadden allemaal een bijnaam. Dat soort dingen. Maar ik bedoel ja dat was uniek. En al die types die daar allemaal woonden, daar woonde (...) en daar woonde (...), ik bedoel ik kon ze allemaal en ik stond ook nog wel regelmatig met sommigen te praten. Daar heb ik ook nog wel oude fotootjes fan, ik maakte vroeger wel eens een foto in die tijd, niet zo veel want dat was te duur. Ja, ik heb heel veel herinneringen aan dit landschap, mijn hele historie ligt hier.

E: En ja, heeft het dan ook emotionele betekenis?

R4 Ja, ja dat kun je wel horen. Mijn verhaal is niet zonder emotie, he.

E: En heeft het ook nog andere betekenissen, zoals bij boeren, waar het een functionele betekenis voor heeft?

R4 Nou dat landschap om Damwoude heen heeft best wel een functionele betekenis voor de boeren, daar moeten ze zo goed mogelijk kunnen boeren. Maar dat cultuurlandschap, dat echte centrum van het oude Damwoude waar de echte cultuur was te vinden, die heeft voor de boeren geen betekenis maar ze hebben het zich wel toegeëigend. En voor de woningbouw he, want de mensen waren er en die moesten ook een plaats hebben. Dat had ook allemaal wel wat anders gekund. Maar waarom is

dat allemaal zo gekomen? Omdat de gemeente plannen maakten, Damwoude-Zuid en Damwoude – Hoeksterlaan en Damwoude-Kleine Laan en die maakt allemaal bestemmingsplannen. Die grond werd helemaal opgekocht voor twee euro per vierkante meter, en dan legden ze wat wegen aan en hier en daar een plantsoentje en een vijvertje of weet ik veel wat, en dan konden ze het verkopen. En wat elektriciteitskabels en zo he, de infrastructuur kwam er wat in, en dan konden ze het verkopen voor 150 euro per vierkante meter terwijl het hun 60 euro per vierkante meter gekost had. Dus er zat 90 euro winst op elke vierkante meter. Nou ja dan kunnen ze wel zeggen daar heeft u ook van geprofiteerd”, want daarom konden we de sportvelden en de sporthal betalen en dat soort dingen, maar daarom zit er nu zoveel lucht in de huizen, omdat heel veel dingen veel te duur verkocht zijn. Als die bouwterreinen een reële waarde aan infrastructuur en ontwikkeling hadden van 60 euro per vierkante meter, en ze verkopen het voor 150 euro dan kun je wel nagaan dat het op een gegeven moment spaak loopt. Dat is ook één van de redenen waarom de woningbouw stagneert, er zat veel te veel lucht in, maar dit is ook een vorm van lucht.

E: Wat bedoelt u daar mee, lucht?

R4 Nou dat men dingen verkoopt waar geen waarde in zit. Maar de gemeentes hadden het monopolie op bouwterreinen. In Duitsland bijvoorbeeld bemoeien de overheden zich helemaal niet met woningbouw. Het zijn dus allemaal particulieren vanuit het dorp die op een gegeven moment een kampje creëren. Daar hoeft je hier bij te gemeente niet mee aan te komen, want dan zeggen ze “wij hebben ons eigen bestemmingsplan, dat valt buiten het bestemmingsplan.” Dat was in Duitsland dus niet zo. In Duitsland is de hele woningbouw altijd in handen geweest van particulieren en die konden op een gegeven moment dus zeggen ‘ik heb hiernaast nog een stukje land, daar kunnen ook wel twee huizen komen.” Dan hoeft er niet een plan te komen en dan hoeft de gemeente daar niet aan te verdienen, maar dan probeer ik dat te verkopen, zeg maar. Dat geldt voor heel veel. Dat had je ook veel meer inbreiding gehad, holle plaatsen en lege stukken aan de kant van de weg, dan hadden we veel minder uitbreiding aan de randen gehad. Snap je wel. Maar doordat de gemeenten die stukken land opkochten voor een habbekras en daar een heel groot winstobject in zagen hebben we dus die grote bestemmingsplannen die nu spaak lopen. En nu hebben we dalende huizenprijzen, ja om heel veel redenen, maar één van die redenen is dus dat men die terreinen veel te duur heeft verkocht waar geen tegenwaarde voor staat. Dat duurt wel honderd jaar voordat die tegenwaarde dat niveau heeft bereikt.

E: En als u zou verhuizen naar een soortgelijk landschap in bijvoorbeeld Nederland, zou u zich daar dan ook thuis kunnen voelen?

R4 Jawel, als het maar in Friesland is, als ik maar een beetje Fries kan spreken. Dat speelt ook nog wel een rol he, want je moedertaal is ook iets wat aangeboren is. Ik kan me nog altijd het beste in het Fries uitdrukken.

E: Ja, dat heb ik zelf ook.

R4 Ja, en daar hoeven we ons ook niet voor te schamen. Dat heeft iedereen wel, alleen de meeste mensen schamen zich er niet voor, alleen Friezen schamen zich er vaak voor. Dat hoeft helemaal niet. Je moet op een gegeven moment zeggen "ik ben een Fries en dat mag jij wel horen." Ik ben nu een tijdje in Twente geweest, die mensen spreken ook geen Nederlands hoor, die spreken allemaal Achterhoeks en daar versta je de helft niet van. Daar schamen ze zich helemaal niet voor, maar ik bedoel Friezen schamen zich al als ze een accent hebben of zo, of ze kunnen het goede woord niet vinden. Ze zeggen ik ben naar Utrecht geweest in plaats van Utrecht. Maar daar hoeven we ons niet voor de schamen, dat hoort gewoon bij ons.

E: Ja, de meeste vragen hebben we wel wat besproken. Ja, in welke mate mogen er volgens u veranderingen plaats vinden in het landschap.

R4 Nou ze zeggen altijd "stilstand is achteruitgang", maar ik weet niet of dat altijd wel waar is. Dingen die waardevol en nuttig zijn, daar moet je zuinig op zijn. En vroeger ontwikkelde alles zich natuurlijk, maar tegenwoordig wordt alles geplant. Iedere weggetje van vroeger, dat ontstond gewoon, omdat er een tijdje lang een hert langs liep en daarna een haas en daarna nog een vos. En op een gegeven moment begonnen de mensen er ook overheen te lopen, wij hebben heel veel paden die over oorspronkelijke wildpaden lopen. De Singel kan ook best een wildpad zijn en die andere weggetjes waar bochten in zitten kunnen ook allemaal wel wildpaden zijn. Dat ontwikkelde zich natuurlijk, mensen moesten naar de kerk en die dachten "ik ga even binnendoor", en dan dacht de rest van de buurt dit ook en dan had je een pad. Maar tegenwoordig gaan er zoveel procedures aan vooraf, dat is met de Centrale As ook zo en daar moeten zoveel mensen aan te pas komen, maar men laat ontwikkelingen niet meer natuurlijk ontstaan, alles moet kunstmatig. Nu gaan we ons allemaal op recreatie richten. Kijk, als wij een landschap hadden gehad wat de moeite waard zou zijn geweest, dan hadden de toeristen hier al lang geweest. Dus in hoeverre ben ik voor ontwikkelingen? Ontwikkelingen moeten natuurlijke processen zijn die langzaam verlopen en daar moeten we ons bij aansluiten. En alles wat we nu kunstmatig plannen, 95 procent daarvan is tot mislukken gedoemd. Dat recreatiepark in Driesum wordt niks, dat bij het Eeltjemeer wordt niks, de Centrale As wordt ook niks. Daar krijgen we alleen maar leegloop door. Veel dingen die bedacht worden, met nog zulke mooie argumenten, blijken in de praktijk helemaal niet levensvatbaar te zijn. Tot 1900 ontwikkelde alles zich natuurlijk en had men geen planmaatschappij, maar wij hebben allemaal universitair geschoolde mensen die geleerd hebben hoe alles moet, maar neem van mij maar aan dat alles wat zich natuurlijk ontwikkeld, als we ons daar nou bij aansluiten. Ik heb al zoveel plannen zien mislukken, ze hadden een groot industriepark bij Heerenveen bedacht, wordt allemaal niks. Sommige industrieën vestigen zich er even en zodra de subsidie is afgelopen zijn ze weer weg. Dus ontwikkelingen, wat zijn nou ontwikkelingen. Ik ben een heel groot voorstander van natuurlijk

ontwikkelingen en daar moet je een scherp oog voor hebben, en daar moet je scherp bij aansluiten. En alle grote projecten, vooral in onze gemeente, die zijn ten dode opgeschreven. Dit is mijn advies, sluit bij natuurlijk ontwikkelingen aan en laat de mensen met rust in hun doen en laten, want mensen worden ook zo beperkt. Geef de mensen wat meer ruimte, geef ze wat meer mogelijkheden, want we hebben zoveel regelgevingen, dat is verstikkend.

E: Is dat typisch Nederlands denkt u?

R4 Ja, dat is typisch Nederlands en dat komt omdat we hier met veel te veel mensen op één bult wonen. (...)

E: En bent u ook trots op het landschap?

R4 Ja, ik ben heel trots op het landschap, vooral op het landschap wat we hadden. Op dit moment ben ik daar triest over gestemd. Ik ben er niet zo heel trots meer op, maar dat wil niet zeggen dat ik bij de pakken neer ga zitten. Ik blijf mijn best doen om nog wat te redden en mensen te overtuigen dat alles heel anders is geweest. Alles was vroeger niet beter hoor, dat wil ik daar niet mee beweren. Maar wij hadden wel veel meer natuur, en we hadden veel meer cultuur en we hadden ook veel meer historie, ook veel meer oog voor historie. Dat is er bijna niet meer.

E: Schaamt u zich wel eens voor bepaalde ontwikkelingen van het landschap?

R4 Ach, kijk als ik het nu zelf bewerkstelligd zou hebben, dan zou ik me ervoor schamen. Als ik boer was op een stuk land wat meer op een prairie lijkt zoals in Argentinië of Siberië, dan zou ik me daarvoor schamen, maar dat is mijn schuld niet. Zo'n grote weg als de Centrale As, als ik daar verantwoordelijk voor was dan zou ik me schamen, dan ging ik hier weg. Ik schaam me eigenlijk alleen maar voor misleunen van mezelf, maar niet van misleunen van iemand anders.

E: Wat voor invloed hebben die gevoelens die u bij het landschap heeft op het beeld wat u van uzelf heeft. Dus dat het landschap een positieve of een negatieve werking op je heeft, zeg maar.

R4 Nou ja dat landschap heeft wel een positieve werking op mij ja. Als ik even in de natuur ben dan kan ik echt even ontspannen en echt even genieten, dus dat landschap heeft een rustgevende invloed op mij, maar ook wel een genietende invloed. Dat ik bijvoorbeeld zeg van "goh ik zie een paar mooie vogeltjes, ik zie dit en ik zie dat." Ontluikende natuur in het voorjaar is ook altijd heel mooi. Dus er zitten wel een hele boel elementen in het landschap. Mijn vrouw en ik gaan elke dag bijna een uur te wandelen, dan hier dan daar en altijd in Dantumadeel. Er zijn een hele boel mooie plaatsjes, even naar de Driesumer bulten of het Driesumer bos, even door het bos van Rinsumageest, even bij het fietspad door Rinsumageest langs, even naar de Houtwielen, ik noem ze maar op. Er zijn wel 25 plaatsen, waar we dus alle dagen even een uurtje gaan wandelen. En ja goed, dat heeft dus een hele positieve invloed op mij. Ik kan wel afstand van dingen nemen, maar ik zie wel positieve elementen.

E: En ziet u het landschap ook als een deel van uzelf?

R4 Ja. Ik hoor hier bij. Ik hoor hier echt wel bij, dat heb je ook wel aan mij gemerkt denk ik? Ik ben mede een 'stukje Wouden', ja toch wel.

E: Zou u graag in dit gebied willen blijven wonen?

R4 Ja, ik wil hier wel blijven wonen. Aan de kant zijn er ook wel elders dingen die me wel aantrekken, he. Maar goed mijn kinderen en mijn kleinkinderen worden groter, en die zoeken het straks ook weer hogerop, die gaan straks ook naar Groningen om te studeren en weet ik veel waar ze terecht komen, dus ik zie daar ook wel de betrekkelijkheid van in, om te verhuizen. Op dit moment kan ik het wel ergens mooier en beter vinden, maar hoelang duurt dat weer, he? Alles is tijdelijk, he. En ik heb het hier wel goed, dat heb je wel gezien, he wij wonen hier mooi royaal en we hebben aan alle kanten de Wouden. (...)

Interviewtranscript respondent 5

E: Kunt om te beginnen eerst iets over uzelf vertellen?

R5: Och heden, wat moet ik vertellen, dat ik werkloos ben.

E: Hoe oud u bent, dat soort dingen.

R5: 35 jaar gewerkt als postbode. Ik ben 57 jaar, getrouwd, een dochter fan 31 jaar, geen hobby's, ja vogels kijken, de natuur wat in. Dat is het wel zo'n beetje denk ik.

E: En hoelang woont u al in het gebied van de Noordelijke Friese Wouden?

R5: Mijn hele leven, dus 57 jaar.

E: En wat vindt u van het gebied?

R5: Het voldoet mij goed, want ik wil hier niet weer weg.

E: Waarom niet?

R5: Omdat ik hier wil blijven wonen. En dat is niet alleen om de natuur, maar ook omdat mijn familie hier woont.

E: En doet u ook aan bepaalde activiteiten in het gebied de Noordelijke Friese Wouden? Wandelen, fietsen, dat soort dingen.

R5: Uhm, dat is wandelen, de verrekijker mee en vogeltjes kijken. Gewoon even buiten in de natuur zijn. 's Middags ga ik regelmatig even een uurtje wandelen, vooral nu ik thuis zit, nu ik alle tijd heb. Dan gaan we even een blokje om, blijven we een beetje in beweging, de verrekijker mee.

E: En zet u zich ook in voor behoud van het landschap op een bepaalde manier?

R5: Nee, eigenlijk niet. Nee op zich niet nee.

E: En waar denkt u aan als u denkt aan het landschap van de Noordelijke Friese Wouden?

R5: Nou dan denk ik het meeste aan de boomwallen. Dat is typisch, in de Noordelijke Friese Wouden heb je elzensingels.

E: Vooral hier toch?

R5: Ja. Dat is typisch de Noordelijke Friese Wouden. Als je dan wat meer naar het zuiden gaat dan krijg je weer andere singels met eiken en andere bomen ertussen. Hier heb je echt elzen en verder niks.

E: En in hoeverre onderscheid het landschap van de Noordelijke Friese Wouden zich volgens u ten opzichte van andere landschappen?

R5: Nou dat is in dit gebied heel gemakkelijk, want zodra je een beetje naar het Noorden gaat zie je geen boom meer, dan heb je alleen maar weilanden. Dus die overgang is heel groot. En zoals ik net al zei, als je meer naar het zuiden gaat dan krijg je meer van die andere boomwallen, meer variatie in bomen. Hier is dus echt typisch elzensingels.

E: Zijn er ook meerdere dingen waaraan je het aan kunt zien als je het gebied binnenrijdt, volgens u?

R5: Als je meer naar het zuiden gaat heb je bijna geen sloten. Daar heb je gewoon boomwallen als afscheiding. Als je hier komt heb je boomwallen bij de sloot, de elzenbomen staan eigenlijk altijd langs de sloot, en als je dan weer een beetje naar het noorden gaat heb je weer alleen sloten, en geen bomen. Dus wij zitten er eigenlijk net tussen in met de elzenbomen. En zoals ik zei, daar in het zuiden heb je bijna geen slootwallen als afscheiding, maar alleen die boomwallen.

E: En wat maakt de Noordelijke Friese Wouden bijzonder volgens u? Of vindt u het überhaupt bijzonder?

R5: Uhm, ik weet niet of het bijzonder is, ik ben hier grootgebracht dus voor mij is het bijzonder, omdat het mijn geboortegrond eigenlijk is, de mijn geboortegrond. Ik ben hier altijd geweest, ik weet niet beter, dus dat zal wel een beetje meewerken. Als ik op de kleigronden was geboren had ik misschien wel een hekel aan boomwallen gehad, wat weet je ervan, haha.

E: En vindt u het landschap ook uniek?

R5: Nou ik denk dat die elzensingels van de Noordelijke Friese Wouden, dat dat wel uniek is. Ik denk dat je dat nergens zo ziet als dat het hier is. Wat dat betreft is het uniek. Dit komt eigenlijk nergens voor op deze manier.

E: En vindt u het ook belangrijk dat een landschap onderscheidend is van een ander landschap? Zeg maar dat het gebied waar je in woont, dat dat anders is als andere gebieden?

R5: Dat maakt het wel een beetje eigen natuurlijk. En dan denk je "wij wonen hier tussen de elzensingels en dat hebben ze ergens anders niet." Maar ja je bent er mee opgegroeid en je weet niet beter, dus zo is het gewoon. Maar het moeten wel blijven bestaan, dat vind ik dan wel belangrijk.

E: Oké, daar heb ik ook nog een paar vragen over. Is het landschap ook een reden om hier te blijven wonen? Dus puur vanwege het landschap?

R5: Uhm het landschap, zoals ik net zei mijn familie woont hier en ik ben hier grootgebracht dus ik wil hier absoluut niet weg. Ik wil hier gewoon blijven wonen. Ik ben hier geboren en getogen. Nee ik wil hier niet weg, hier liggen mijn 'roots'.

E: Dus het is vooral die combinatie van alles, landschap, familie en dat soort dingen?

R5: Ja ja. Je kent de mensen hier allemaal en de mentaliteit van de mensen hier voldoet mij wel.

E: Wat voor soort mentaliteit is dat dan?

R5: Nou dat is recht voor z'n raap, snel boos maar ook zomaar weer vergeten, haha.

E: En heeft u ook veel persoonlijke herinneringen met betrekking tot het landschap?

R5: Nou ja wij gingen vroeger vaak de weilanden in, eieren zoeken en bramen zoeken, en we speelden in de weilanden. Dat is slotje springen, wij waren altijd in de weilanden.

E: Heeft het dan ook wel een bepaalde betekenis voor u?

R5: Ja, wat dat betreft wel. Ik ben in mijn jeugd altijd in de weilanden geweest dus het is zo'n beetje mijn thuis van vroeger, wat dat betreft.

E: Dus dat heeft ook wel een emotionele betekenis?

R5: Ja, dat denk ik wel.

E: Ook andere soort betekenissen zoals bijvoorbeeld voor (...) heeft het een functionele betekenis. Hij gebruikt dat hout altijd toch?

R5: Oh ja die houtwallen worden vandaag de dag gebruikt voor de houtkachels maar vroeger werden die gebruikt voor, dan werden ze gekapt, en dan werd er biezenspul van gemaakt, he bezems. Dat werd gewoon gebruikt, ze werden gewoon gekapt en dan werd dat gewoon gebruikt. Vroeger had je ze voor de ijsbanen, van die grote lange, van die takjes zaten er op. Daar werden ze dan voor gebruikt, dus dan had het echt nut. In feite heeft een boomwal niet meer het nut als wat het vroeger had. Het is nu meer omdat de natuur ook moet worden behouden, ook voor de vogels en de bramen. Dat is ook wel belangrijk.

E: Voor de variëteit van het landschap.

R5: Dat lokt ook weer dieren en vogels.

E: En heeft het dan ook een symbolische betekenis voor u? Dat het symbool staat voor het verleden?

R5: Ja nou ja die emotionele waarde van vroeger op zich wel. Zoals ik dat net wel een beetje zei, dat komt dan wel de hele tijd naar voren natuurlijk, van vroeger en altijd daar te zijn geweest, en nog geregeld, he wandelen. Dus ik ga nog geregeld die kanten uit, het veld in.

E: En als u zou verhuizen naar een soortgelijk landschap ergens ander in Nederland, zou u zich daar dan ook thuis kunnen voelen?

R5: Om het landschap wel, als het hetzelfde soort landschap is wel. Ik zou bijvoorbeeld niet op de kleigronden kunnen wonen. Daar zou ik me voor geen meter thuis voelen.

E: Waarom niet?

R5: Daar is het mij te kaal, daar moet ik niks van hebben. De mentaliteit van de mensen is ook anders.

E: Wat voor mentaliteit hebben die mensen dan?

R5: Uhm dat weet ik niet, wat minder spontaan, wat meer op zichzelf. Ze zijn hier wat meer open, dat is ook wel bekend, op de zandgrond. Dat is gewoon een feit.

E: De mensen die daar wonen hebben ook een hekel aan bomen, toch?

R5: Heel veel wel ja. Je hebt wel mensen, als die in de Wouden komen te wonen, dan vinden ze het prachtig behalve als de bladeren weer aan de boom kan als wanneer ze er weer af vallen, dan zitten ze in een dip.

E: Dan kunnen ze niet zover voor hun uit kijken zeker?

R5: Nou dat weet ik niet maar dat is gewoon zo, dan zitten de mensen vaak in een dip, haha.

E: Ja dat heeft u al een beetje verteld, maar hoe belangrijk vindt u het dat het huidige landschappelijke karakter behouden blijft?

R5: Ja dat vind ik heel belangrijk. Dat onderscheidt ons van andere gebieden. Dus typische elzen-singels, en zoals ik zei, dat komt elders nergens voor, dus dan moet wel behouden blijven. En ik vind dat er al heel veel vernield is. Heel veel boomwallen zijn weg, heel veel sloten zijn al gedempt. Vroeger waren het allemaal kleine veldjes, en nu heb je van die hele grote kale velden. Eigenlijk is er al heel veel vernield en dat moet eigenlijk een halt worden toegeroepen.

E: Ja ik had gisteren een interview met (...) die zei "90 procent is wel weg".

R5: Ja, nou al heel veel. Als je ten noorden van de Achterweg, tussen de Koarndyk en de Yndyksloane, daar heb je nog heel veel van die kleine veldjes. Daar heb je nog een hoekje dat zijn nog echt die hele kleine veldjes. Vroeger waren er veel meer van die kleine plakjes. Dan werd het opgedeeld onder de kinderen, en dan kwam er weer een boomwal tussen. Dan werd er een sloot gegraven en de bomen kwamen er vanzelf wel bij, die hoefde je niet aan te planten.

E: En tussen Dokkum en Damwoude ook toch?

R5: Nou, zo'n beetje bij de Koarndyk houdt het op. Ten noorden van de Koarndyk kom je op de oude grond, daar heb je geen zandgrond meer. Dan is het afgelopen met de boomwallen. Als je dan nog hoger komt heb je allemaal klei en zo, daar kunnen die boomwallen niet groeien, dan moet je ze echt aanleggen en dan is het nog maar de vraag of ze groeien.

E: En vindt u de halepaden ook belangrijk?

R5: De halepaden, daar liepen we vroeger vaak langs, klaphekjes noemden we dat. Die klapten dan achter je dicht, die werden dan scheef gebouwd en als je er dan door was moest je snel zijn anders zat je er zelf tussen.

E: Die heb je nu ook nog wel toch.

R5: Ja ja. Maar dat noemden we de klaphekjes, dat waren de halepaden, en die gingen van Akkerwouden tot Driesum toe.

E: Ja (...) heeft daar dus een website over. Die zet zich daar voor in.

WV: Ja die zijn daar wel heel veel mee bezig geweest, ze hebben ook wel heel veel nieuwe fietspaden aangelegd op de oude halepaden.

E: Ja, hij was er niet zo blij mee dat het fietspaden waren.

R5: Nee het waren vroeger gewoon zandpaden. Toen liepen de mensen ook alles natuurlijk. Maar inderdaad, dat waren zandpaden.

E: En die andere dingen zoals de dobben, vindt u dat ook belangrijk? Die heb je hier misschien niet zo veel, maar.

R5: Nou dobben, (...) heb je nog zo'n oude dobbe. Ja zoveel zijn hier inderdaad niet. Er waren wel meer hoor. Bij (...) had je vroeger ook een dobbe. Op de Achterweg had je altijd nog een dobbe, ik denk dat die er ook niet meer is.

E: Ik heb een kaartje gezien op internet en daar stond dat vooral zuidelijker nog veel dobben waren.

R5: Ja, maar een dobbe en een pingo is niet hetzelfde he.

E: Ja, een pingo zit een rand omheen.

EV: Ja, een beetje een hoge wal he. Maar dat is heel moeilijk om dat uit te leggen, ik heb dat wel eens gelezen, maar dat is vroeger in de ijstijd, ijs bleef dan zitten en die drukte dan het water en het zand aan de kant en dan kreeg je een gat en aan de zijkant een wal. Dat waren dan die pingo's. Tussen Veewouden en Burgum heb je ook een paar, ik geloof dat er aan de westkant van Burgum nog een paar zitten. In die hoek heb je wat meer dan hier. Ja pingo's zijn hier niet eens denk ik.

E: En als bepaalde fysieke kenmerken van het landschap verloren zouden gaan, wat voor invloed heeft dat dan op binding met het gebied?

R5: Nou, heel veel, ook omdat je dat altijd hebt meegemaakt. Je weet eigenlijk niet beter dan dat ze er altijd waren en ik vind het al heel jammer dat er veel vernield is. En als er nog meer vernield wordt, dat is nu met die rondweg ook zo, daar gaan ook weer boomwallen weg. Zo is er altijd wel weer iets nieuws. Vroeger als wij hier dan eieren gingen zoeken helemaal in het noorden, dus echt op de rand van de Noordelijke Friese Wouden, dan had je één weggetje en dat liep dood. En nu zijn het allemaal wegen. In Akkerwoude had je die oude vaart en dan kon je in Dokkum komen en daar zitten nu wel zes dammen in, daar kan je niet eens meer met een roeiboot komen. Dat is ook allemaal alweer vernield. Maar ja de vaart der volkeren, dat zal wel niet tegengehouden kunnen worden, denk ik. Dat hoort bij de ontwikkeling, dat is gewoon zo, dat is niet tegen te houden.

E: Ja, het is ook een cultuurlandschap, dus het is ook iets wat de mensen zelf gemaakt hebben.

R5: Ja, vroeger had je dan nog wel wat van die poeltjes, van die natte drassige gronden, dat is ook allemaal alweer weg. Alleen de 'poel van Prins' zoals wij altijd zeiden, ja daar wouden ze al huizen op gaan bouwen. Zo was het oorspronkelijk, allemaal water en moeras en riet en bomen.

E: Dus dat is waarschijnlijk niet tegen te houden, dat dat weg gaat.

R5: Nee, dat is niet tegen te houden.

E: Denkt u dat uiteindelijk straks alles verdwijnt?

R5: Nou er zal altijd wel wat blijven bestaan. Zo'n natuurvereniging de Noordelijke Friese Wouden, die zal dat een beetje in stand moeten houden. Die kunnen ook alles niet tegenhouden, want ik zie nog geregeld dat er sloten worden gedempt en dat er boomwallen worden weggehaald.

E: Je hebt vaak een conflict tussen de boeren en diegenen die het behouden willen.

R5: Ja de boeren willen het wel graag zo houden.

E: Die willen het vaak weer vergroten en zo.

R5: Ja die willen die sloten dempen en die hebben een hekel aan takje op het veld. Ja, zo werkt het, iedereen gaat van zichzelf uit natuurlijk. Ze zijn daar nu ook weer, net voorbij de Akkerwoudstervaart, een sloot aan het dempen. Die is nu voor de helft dicht. En hier direct achter bij (...) als je het veld ingaat, kan je mooi overdwars zien, die hebben ze nu dicht gemaakt. (...)

Er zijn een paar boeren bij, als die hun zin krijgen blijft er geen boomwal over. Want we hebben er hier nu ook iemand, die komt van de kleigronden, (...) hier op de Koarndyk, als die zijn zin krijgt, hij gooit de sloten dicht, hij krijgt een bekeuring van 3000 euro, die betaald hij en hij is ervan af. Die betaald hij met plezier en dan is hij die sloot kwijt, en de takken op het veld en weet ik allemaal wel niet wat. Kijk wij moeten hier dus niet te veel boeren van de kleigronden hebben.

E: Die vinden dan ook hele andere dingen mooi dan de mensen die hier wonen?

R5: Die kijken het liefst tien kilometer ver. Het is maar net wat je wel. Dan zou ik zeggen "blijf dan op de kleigronden" haha.

E: En in welke mate mogen er volgens u veranderingen plaats vinden in het landschap?

R5: Als ik heel erg mijn zin zou krijgen, dan hoeft er niks meer te veranderen. Dan dat het juist weer terug komt. De sloten weer open en boomwallen er bij langs, maar dat zal wel een utopie zijn. Wishful thinking zeggen ze dan.

E: Ja, het wordt natuurlijk wel steeds belangrijk, het behoud van het landschap.

R5: Ja ja. Wij hebben nu het behoud van de Noordelijke Friese Wouden, als dat er niet is en je laat de boeren hun gang gaan, dan blijft er echt geen boomwal meer over. Er zitten trouwens wel een paar goede boeren tussen hoor moet ik zeggen. Die zijn wel vóór de natuur en vóór het behoud van die boomwallen, maar dat zijn dus wel echt mensen die hier geboren en getogen zijn.

E: Ja hoe denkt u over het aanleggen van de Centrale As?

R5: Ik heb het zonet al even genoemd, en ik zie het nut er sowieso niet van in, ik ben er dus nooit vóór geweest.

E: Waarom niet?

R5: Nou wij zitten allereerst al met de krimp, het is al bewezen dat de toename van het autoverkeer achterhaald is. Die cijfers die ze gebruikt hebben over dat verkeer, die zijn al achterhaald. Als ik zo'n interview hoor met een transporteur hier, zo'n grote transportbedrijf hier in Damwoude, die man ziet eigenlijk van Damwoude tot Veenwouden de hele Centrale As niet zitten. Hij zegt van "wij hebben er niks aan". Dan denk ik "wat is het nut er nog van", het kost weet ik niet hoeveel geld en in feite is het al achterhaald. De winst die ermee behaald wordt zie ik niet zitten. De middenstand van Damwoude schiet er helemaal niks mee op, ik denk dat die er alleen maar op achteruitgaan. En Dokkum wordt sowieso nooit een wereldstad, ook al denken ze dat, dat zit er echt niet in hoor.

E: Daar zitten nog wel de meeste voorstanders.

R5: Ja vooral Dokkum. Ik denk dat de meesten die het graag willen uit Dokkum komen. Ik geloof niet dat Dokkum ineens de krimp in die kleine dorpjes erboven kan tegenhouden. Damwoude is ook een krimpdorp, dat is ook bewezen, dat is ook niet tegen te houden. We kunnen wel van alles proberen, maar ik geloof niet dat deze dure weg de oplossing is.

E: Er komt ook een afslag bij Broeksterwoude toch, en niet bij Damwoude?

R5: Bij Damwoude kan je er niet eens op komen. Je moet naar Broeksterwoude, en dan moet je links, en dan moet je eigenlijk nog een kilometer rijden voor je er op kunt komen. Dan kan je pas op de grote weg komen.

E: Straks voor een hele boel mensen in het winkelcentrum zal het ook wel //

R5: Voor het winkelcentrum zal het echt niet beter worden, nee. En voor de tankstations. Veel toeristen die van de eilanden af komen en die hier langs komen, die rijden ook om het dorp heen, dus benzinepompen, ik denk dat die verplicht moeten worden.

E: Verandert de Centrale As nog veel aan het landschap, denkt u?

R5: Die Centrale As zal vast wat vernielen. Aan de oostkant van Damwoude, daar gaan sowieso boomwallen tegen de vlakte, uhm in Veenwouden heb je een pingogebied met wat heuveltjes in het landschap, daar gaat de weg dwars doorheen. Dat is eeuwig zonde. Dus ja het heeft sowieso invloed. Eigenlijk is het maar een klein gebiedje en dat wordt door zo'n grote weg in tweeën gesneden, ik vind het heel jammer.

E: Ze zeggen dan ook "per boom komen er ongeveer twee nieuwe bomen voor terug."

R5: Jawel, maar daar heb je niks aan. Je bent het coulisselandschap kwijt en dan kan je wel bomen aan gaan leggen, bij de rotondes heb je hoeken en daar kan je wel bomen aan gaan leggen, maar dat is iets heel anders dan een coulisselandschap. Je kan zo'n weg niet doorsnijden met een boomwal, dat valt ook niet mee, he.

E: Daar hebben we het eigenlijk ook al over gehad, wat voor gevoelens roept het landschap bij u op?

R5: Nou zoals je al zegt, dan krijg je inderdaad hetzelfde weer, het is eigenveel veel jeugdsentiment. Ik ben er mee opgegroeid, ik ben er altijd geweest, ik kom er nog regelmatig, en ja voor het gevoel is het heel belangrijk. Het doet wel wat met je.

E: Bent u ook trots op het landschap?

R5: Ja, vind ik wel. Ook omdat het uniek is. He, zoals ik net ook al gezegd heb, het komt eigenlijk nergens op deze manier zo voor, die echte elzensingels niet.

E: Schaamt u zich weleens voor bepaalde aspecten van het landschap? Die het landschap voor u misschien lelijker maken?

R5: Dan kom je eigenlijk ook weer op hetzelfde, dat je grotere percelen krijgt, dat boomwallen worden gekapt, sloten worden gedempt. Sloten waar we vroeger overheen sprongen, daar kan je nu overheen wandelen. Dat soort dingen.

E: En ontwikkelingen misschien, steeds meer huizen, dat soort dingen?

R5: Er zijn ook hele gebieden die zijn nu dichtgegroeid. Of tuinen, vroeger hadden mensen volkstuintjes, een heel woongebied daar ook weer.

E: En de halepaden zeker?

R5: De halepaden zoals ze die vroeger hadden zijn vernield, he al die zandpaden. Daar kwamen we inderdaad ook geregeld langs. Daar waren we ook wel vaak, bij de klaphekjes. Hier bij de Dammelaan, daar waren we wel vaak.

E: En ze gingen ook helemaal tot Driesum toe.

R5: Ja, ze gingen tot aan Driesum toe. Oorspronkelijk zijn ze vroeger begonnen op De Singel, dacht ik. (...). (Centrale As ->) Als er nog wel wat moet gebeuren, dan zou ik zeggen "doe die rondweg om Burgum" en laat verder alles met rust, zoals het is. He gewoon vanaf Quatrebras en dan rondom Burgum.

E: Hebben ze het daar dan ook nooit over gehad?

R5: Ze hebben het er ook weleens over gehad om een tunnel onder heel Burgum door te doen. Die man werd eerst uitgelachen maar ik denk dat dat nog veel beter zou zijn geweest. He, hier en daar twee plaatsen waar je er dan op zou kunnen komen. Dat was nog niet eens zo'n slecht idee van die man. En dan ook onder het Prinses Margrietkanaal door. En dan had je weer één dorp gehad, want Burgum is nu eigenlijk twee dorpen door die weg met al die stoplichten, dat is eigenlijk gewoon in tweeën gesneden.

E: En wat voor invloed hebben de gevoelens van het landschap op uw zelfbeeld. Heeft dat een positieve of een negatieve werking op u?

R5: Ik denk wel dat dat positief is, ja.

E: Dat je je daardoor beter voelt, zeg maar.

R5: Ja, ik bedoel je gaat geregeld even door het landschap te wandelen, dus, dat geeft een goed gevoel. Als je er geen goed gevoel bij hebt ga je ook niet te wandelen. Even een blokje om, verrekijker mee.

E: Ziet u het landschap als een onderdeel van uw leven?

R5: ... Hoe zei je dat?

E: Ik heb hier staan: Ziet u het landschap als een onderdeel van uzelf of van uw leven?

R5: In de loop der tijd is het een onderdeel van je leven geworden, met het eieren zoeken, nazorg, bramen zoeken en zo, dus het is wel een onderdeel. Het heeft je ... ook wel een beetje, hoe moet je dat zeggen ... jou ontwikkeling .. god, hoe zeg je dat, het heeft je //

E: gevormd?

R5: Ja zo ja, laten we het zo maar zeggen. Moeilijk woord ja om dat zo te zeggen. Het heeft je wel een beetje gevormd ja, zo moet je dat wel zeggen. Eigenlijk heeft de natuur je ook een beetje mede opgevoed, omdat ik er altijd was. Als er andere natuur was geweest had je misschien een andere ontwikkeling gehad, dat kan.

E: Maar het is dus wel meer een onderdeel dan andere gebieden, of niet?

R5: Ja, maar ook omdat ik hierin ben opgegroeid. Als ik op de kleigronden was opgegroeid had ik misschien wel gezegd 'gatver, haal die boom hier weg'. Het is maar net waar je bent opgegroeid, dus wat dat betreft heeft het je wel mede gevormd ja, omdat ik hier dus wel ben opgegroeid. Zo kun je het wel zeggen ja.

E: En ja ik had nog een afsluitende vraag, dat heeft u al aangegeven, zou u graag in dit gebied willen blijven wonen?

R5: Ik wil hier absoluut niet weg. En dat is dus niet alleen het gebied. Je bent hier gevormd, dat is dus de natuur, de familie, je kent de mensen, je voelt je hier thuis. Dat is een mooie afsluiter, je voelt je hier thuis.

E: Wat vond u van de vragen?

R5: Ja heel veel komt weer op hetzelfde terug, dat kan ook niet anders.